

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETAS
BAUDŽIAMOSIOS TEISĖS IR PROCESO INSTITUTAS

RITA KAMINSKAITĖ

MIRTIES BAUSMĖ: BAUDŽIAMIEJI – TEISINIAI IR
KRIMINOLOGINIAI ASPEKTAI

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas:
dr. M. Liesis

VILNIUS, 2013

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETAS
BAUDŽIAMOSIOS TEISĖS IR PROCESO INSTITUTAS

MIRTIES BAUSMĖ: BAUDŽIAMIEJI – TEISINIAI IR
KRIMINOLOGINIAI ASPEKTAI

Baudžiamosios teisės ir kriminologijos magistro baigiamasis darbas
Studijų programa 621M90011

Recenzentas:

Darbo vadovas:

dr. M. Liesis

Atliko:

BTKmns2-01 gr. stud.

R. Kaminskaitė

VILNIUS, 2013

TURINYS

ĮVADAS	8
1. MIRTIES BAUSMĖS PASKIRTIS IR RAIDA	11
1.1 Bausmės samprata, požymiai, tikslai ir paskirtis	11
1.2 Mirties bausmės samprata, požymiai, tikslai ir paskirtis	14
1.3 Mirties bausmės raida Lietuvoje	17
2. MIRTIES BAUSMĖ PASAULYJE	22
2.1 Mirties bausmės statistika ir pokyčiai atskiruose pasaulio regionuose	22
2.2 Valstybių klasifikacija mirties bausmės taikymo aspektu	23
2.2.1 Kinija	24
2.2.2 Iranas	26
2.2.3 JAV	28
2.2.4 Rusija	30
3. MIRTIES BAUSMĖS BAUDŽIAMIEJI – TEISINIAI ASPEKTAI	32
3.1 Mirties bausmė ir tarptautinė teisė	32
3.2 Mirties bausmės panaikinimas nacionalinėje teisėje	39
3.2.1 LR Konstitucinio Teismo nutarimo argumentų analizė bei kritika	41
3.2.2 Mirties bausmės grąžinimo galimybė ir padariniai	44
4. MIRTIES BAUSMĖS ALTERNATYVA	47
4.1 Laisvės atėmimas iki gyvos galvos	47
4.1.1 Laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės konstitucingumo problema	49
4.1.2 Laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė ir lygtinio paleidimo galimybė	50
4.2 Nužudymų statistika, jos kitimo analizė bei prognozė	54
5. PROKURORŲ NUOMONĖS TYRIMAS APIE MIRTIES BAUSMĘ	58
5.1 Tyrimo metodika, tikslas ir uždaviniai	58
5.2 Tyrimo rezultatų analizė ir išvados	59
IŠVADOS IR PASIŪLYMAI	64
LITERATŪRA	66
ANOTACIJA	71
ANOTATION	72
SANTRAUKA	73
SUMMARY	75
PRIEDAI	77

PRIEDAI

1 priedas. Mirties bausmės egzekucijos 2012 metais	78
2 priedas. Mirties bausmės nuosprendžiai 2012 metais	79
3 priedas. Mirties bausmė pasaulyje.....	81
4 priedas. Mirties bausmės reglamentavimo tarptautiniuose dokumentuose palyginimas.....	83
5 priedas. Tyčinių nužudymų (su pasikėsinimais) statistika ir kitimo tempai 1990 m. – 2012 m.	84
6 priedas. JAV nužudymų statistika retencionistinėse ir abolicionistinėse valstijose.....	85
7 priedas. Prokurorų nuomonės tyrimo interviu klausimai	86
8 priedas. Prokurorų interviu atsakymų transkripcijos.....	87

LENETELĖS

1 lentelė. Ekspertų argumentai „už“ ir „prieš“ mirties bausmę.....	59
2 lentelė. Mirties bausmės vertinimas prevenciniu aspektu	60
3 lentelė. Pagrindinės sunkiausių nusikaltimų prieš asmenį priežastys	61
4 lentelė. Lygtinio paleidimo galimybės vertinimas	62

PAVEIKSLAI

1 pav. Tyčinių nužudymų statistikos dinamika Lietuvoje 1990 m. – 2012 m.....	55
2 pav. Nužudymų statistikos dinamika Lenkijoje 1995 m. – 2011 m.	57

Darbe naudojamos santrumpos

Deklaracija – Visuotinė Žmogaus Teisių Deklaracija

ES – Europos Sąjunga

ET – Europos Taryba

EŽTT – Europos Žmogaus Teisių Teismas

JT – Jungtinės Tautos

Konvencija – Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija

LR BK – Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas

LR BPK – Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas

LR BVK – Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas

LR KT – Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas

Paktas – Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas

Protokolas – Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto papildomas protokolas

Šeštasis protokolas – Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos protokolas Nr. 6 Dėl mirties bausmės panaikinimo

THT – Tarptautinė humanitarinė teisė

Tryliktasis protokolas – Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos protokolas Nr. 13 Dėl mirties bausmės panaikinimo visais atvejais

IVADAS

Temos aktualumas ir mokslinė problema. Kiekvienoje teisinėje valstybėje egzistuoja baudžiamoji politika, kurios pagrindą sudaro baudžiamuosiuose įstatymuose įtvirtinta bausmių sistema. Kiekviena šalis, įtakota istorinių ir kultūrinių tradicijų, pasirinko savitą, jos ideologiją atitinkantį bausmių sąrašą. Mirties bausmė – tai viena iš seniausių bei žiauriausių bausmės rūšių, taikoma už pačius sunkiausius nusikaltimus, kuri istorijos eigoje tai atsiradavo, tai būdavo išbraukiama iš baudžiamųjų kodeksų. XX a. prasidėjusi tarptautinė diskusija dėl šios sankcijos panaikinimo nerimsta iki šių dienų. Tarptautinės organizacijos globaliu bei regioniniu lygmeniu intensyviai ragina visas pasaulio valstybes tobulinti savo įstatymus ir panaikinti šią brutalią bausmę. Nors Lietuva mirties bausmės atsisakė dar 1998 m., po kiekvienos rezonansinės bylos, sukėlusios didelį visuomenės pasipiktinimą, vėl imama svarstyti dėl bausmių griežtinimo ir kelti klausimą, ar nereikėtų mirties bausmės grąžinti. Visuomenės saugumo jausmo ir teisinio švietimo trūkumu naudojasi ir Parlamento nariai. Tautos atstovai, pataikaudami populistinėms idėjoms, teikia įstatymų projektus, siūlančius grąžinti mirties bausmę į baudžiamąjį kodeksą, tokiu būdu šią teisėje mirusią sankciją aktualizuodami ir palaikydami jos atgaivinimo idėją represyvioje visuomenėje.

Žmogaus teisę į gyvybę garantuoja Lietuvos Respublikos Konstitucija. Tai pamatinė, prigimtinė žmogaus teisė, vertybė, kuri negali būti atimama jokiais pagrindais. Juo labiau ja, kaip priemone, negalima siekti kitų tikslų, netgi, jei jie ir yra visiems priimtini, kaip visuomenės saugumas ar teisingumo įgyvendinimas. Todėl, kalbant mirties bausmės tematika, atsiranda net keletas probleminių aspektų. Pirmoji problema yra susijusi su mirties bausmės tikslingumu, prasme ir jos verifikavimu teisiniame kontekste. Ne mažiau svarbus ir kitas aspektas – šiuo metu aktualios jos alternatyvos – laisvės atėmimo iki gyvos galvos – konstitucingumo ir lygtinio paleidimo galimybės numatymo problematika.

Mokslinis naujumas. Mirties bausmė moksliniu požiūriu buvo pradėta nagrinėti dar jai egzistuojant mūsų valstybės bausmių sistemoje. Daugiausia dėmesio mokslo teorijoje mirties bausmei skyrė R. Drakšas, kuris parengė kapitalų darbą. Taip pat reikšmingi ir kitų mokslininkų – V. Andriulio, A. Vaišvilos, K. Jovaišos, S. Katuokos, A. Dobrynino tyrinėjimai, kurie analizavo atskirus šios bausmės probleminius aspektus. Verti dėmesio ir užsienio atstovų – Č. Bekarijos, F. E. Zimring darbai. Tačiau pastebėtina, kad daugumos minėtų autorių moksliniai tyrinėjimai atlikti XX ir XXI amžiaus sandūroje, kai mirties bausmė dar buvo taikoma, jos moratoriumo ar panaikinimo metu. Tuo tarpu Lietuvoje prabėgus beveik 15 metų po mirties bausmės panaikinimo, ši bausmės rūšis jau nebesusilaukia tiek mokslininkų dėmesio. Darbe kompleksiskai bei išsamiai analizuojami aktualiausi mirties bausmės aspektai, pasaulinės tendencijos bei skirtinga vis dar ją taikančių valstybių ir jos atsisakiusių patirtis, pateikiama

tyčinių nužudymų statistikos analizė bei tyrimas, atskleidžiantis baudžiamosios teisės praktikų – prokurorų nuomonę mirties bausmės tema.

Teorinė ir praktinė reikšmė. Atlikta mokslinių darbų bei teisės aktų analizė leis geriau suvokti mirties bausmės baudžiamuosius – teisinius ir kriminologinius aspektus, juos susisteminti. Tuo tarpu, prokurorų nuomonės tyrimas atskleis šiandieninį prokurorų požiūrį į mirties bausmę, jos prevencinę reikšmę bei alternatyvos reglamentavimo tobulinimo tendencijas baudžiamojo teisingumo sistemoje. Taip pat pateikiamos išvados ir pasiūlymai.

Tyrimo tikslai ir uždaviniai. Šio mokslinio darbo tikslas – atskleisti mirties bausmės baudžiamuosius – teisinius ir kriminologinius aspektus. Šiam tikslui pasiekti keliami tokie uždaviniai:

- 1) atskleisti mirties bausmės paskirtį bei apžvelgti šios bausmės raidos etapus Lietuvoje;
- 2) atskleisti dabartinę mirties bausmės situaciją pasaulyje ir atskirose šalyse bei identifikuoti šiuolaikines mirties bausmės tendencijas;
- 3) atlikti tarptautinių dokumentų, susijusių su mirties bausme, kompleksinę analizę;
- 4) kritiškai išnagrinėti mirties bausmės šalininkų ir priešininkų argumentus bei aptarti mirties bausmės grąžinimo galimybę;
- 5) išnagrinėti mirties bausmės alternatyvos problematiką;
- 6) pateikti išsamią kriminologinę tyčinių nužudymų statistikos dinamikos analizę;
- 7) atlikti prokurorų nuomonės tyrimą mirties bausmės tematika.

Tyrimo objektas ir dalykas. Šio darbo tyrimo objektas – mirties bausmė, jos baudžiamieji – teisiniai ir kriminologiniai aspektai. Dalykas – mirties bausmės samprata, požymiai, tikslai, paskirtis, raida, taikymo praktika ir pasaulinės tendencijos, tarptautinis reglamentavimas, šalininkų ir priešininkų argumentacija, grąžinimo tikimybė, alternatyva ir jos konstitucingumas, nužudymų statistikos dinamika bei prokurorų nuomonė mirties bausmės aspektu.

Tyrimo metodika ir jo organizavimas. Nagrinėjant teorinius mirties bausmės aspektus, naudoti šie metodai – istorinis, komparatyvinis, loginis – analitinis, sisteminės analizės, statistinis. Atliekant tyrimą, duomenys gauti interviu metodu apklausiant devynis Vilniaus apygardos prokuratūros Pirmojo baudžiamojo persekiojimo skyriaus prokurorus. Gauti rezultatai analizuoti grupavimo, apibendrinimo ir lyginimo būdu.

Darbo struktūra. Magistro baigiamąjį darbą sudaro įvadas, penki skyriai, kurie smulkiau detalizuojami poskyriuose ir skyreliuose, išvados bei pasiūlymai. Pirmojoje darbo dalyje atskleidžiama mirties bausmės paskirtis ir raida. Kita dalis skirta dabartinei šios bausmės situacijos pasaulyje analizei. Trečiajame ir ketvirtajame skyriuje atitinkamai aptariami mirties

bausmės baudžiamieji – teisiniai aspektai ir jos alternatyvos problematika. Paskutinė dalis skirta prokurorų nuomonės apie mirties bausmę tyrimui bei gautų rezultatų analizei.

1. MIRTIES BAUSMĖS PASKIRTIS IR RAIDA

1.1 Bausmės samprata, požymiai, tikslai ir paskirtis

Teisės doktrina pateikia ne vieną bausmės sampratą bei išvelgia skirtingus pavienius ar kompleksinius tikslus ir funkcijas, kurie atskleidžia jos prasmę. Skirtingos mokslininkų nuomonės pabrėžia vis kitus bausmės aspektus ir atskleidžia jų prioritetus samprotaujant, kam ji skirta. Teikiant pirmenybę vienam ar kitam tikslui, skirtingose šalyse ir skirtingais istoriniais laikotarpiais vyrauja specifinė bausmės suvokimo ir jos paskirties definicija.

2003 m. gegužės 1 d. įsigaliojusiam Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau – LR BK) 41 str. apibrėžiama bausmė ir jos paskirtis. Minimo straipsnio pirmoje dalyje teigiama, kad bausmė – tai „valstybės prievartos priemonė, skiriama teismo nuosprendžiu nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą padariusiam asmeniui“¹. Išanalizavus dabar galiojančią įstatyminę sampratą, akivaizdu, kad bausmė turi tam tikrus, tik jai būdingus požymius, kurie ją ir išskiria iš kitų valstybės prievartos priemonių, pvz., administracinių nuobaudų ar procesinių prievartos priemonių². Remiantis šia bausmės sąvoka, galima išskirti keletą jos požymių: 1) tai prievartinio pobūdžio priemonė; 2) ji skiriama valstybės vardu; 3) tik priėmus teismo nuosprendį; 4) už nusikalstamos veikos padarymą; 5) ir tik šią neteisėtą veiką padariusiam asmeniui (pabrėžtina, kad mokslinėje literatūroje išskiriama ir daugiau bausmės požymių). Šie požymiai glaudžiai susieti tarpusavyje ir kartu su bausmės tikslais atskleidžia įstatyme fiksuojamą bausmės prasmę.

Romualdas Drakšas mano, jog minėtame apibrėžime galima išskirti tik vieną pagrindinį bausmės tikslą – atpildą asmeniui. Todėl, anot jo, bausmė – tai vienas dorovinio auklėjimo metodų, skirtas koreguoti netinkamą asmens elgesį ir jo esmė yra nusikaltusio asmens nubaudimas, t. y. neigiamų poveikio priemonių taikymas, taip atgrasant jį ir kitus asmenis nuo nepageidaujamo elgesio³. Taigi R. Drakšas pateikia platesnę bausmės sampratą nei baudžiamajame įstatyme ir joje išvelgia ne tik atpildo tikslą, bet ir korekcinius nubaudimo tikslus, individualiąją bei bendrąją prevenciją.

1998 m. gruodžio 9 d. nutarime, dar galiojant senajam LR BK, Konstitucinis Teismas (toliau – LR KT) bausmę apibūdino taip: „Kriminalinė bausmė – valstybės reakcija į jau padarytą nusikaltimą. Tai yra valstybės prievartos priemonė, apkaltinamuoju nuosprendžiu

¹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 89-2741.

² Abramavičius A., Baranskaitė A., Čepas A. ir kt. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004. P. 263.

³ Drakšas R. Mirties bausmė: situacija ir perspektyvos. Vilnius: Eugrimas, 2002. P. 17, 19.

skiriama nusikaltimą padariusiam asmeniui ir apribojanti nuteistojo teises bei laisves⁴. Taigi ir šiame apibrėžime ryškus valstybės vaidmuo baudžiant nusikaltusius asmenis. Jame taip pat galima rasti LR BK bausmės sąvokoje išskiriamus požymius, tik pastarajame patikslinama, kaip ši valstybės prievartos priemonė pasireiškia – per asmens atitinkamų teisių ir laisvių suvaržymą. Todėl Teismas remdamasis baudžiamosios teisės doktrina, pakartojo, kad apskritai bausmės esmę sudaro asmens nubaudimas, o nuteisto asmens teisių ir laisvių suvaržymas yra jos turinys⁵.

Bausmės paskirtis ir jos esmė atskleidžiama ne tik pateikiant sampratą bei išskiriant jai būdingus požymius, bet ir nurodant siekiamus tikslus. Teisinėje literatūroje išskiriamos dvi pagrindinės mokyklos, skirtingai suprantančios bausmę ir jos tikslumą – klasikinė ir pozityvistinė. Pirmoji paremta retribucine bausmės teorija – bausmė yra atpildas už padarytą žalą visuomenei, ja sąmoningai sukeliamas skausmas (fizinis ar dvasinis)⁶. Šios paradigmos atstovas Čezarė Bekarija XVIII a. rašė, kad bausmės tikslas yra tik vienas – „užkardyti nusikaltėliui daryti piliečiams naujus žalingus veiksmus, o kitus nuo jų atitolinti“⁷, be to, bausmės suteikiamas skausmas turi tik šiek tiek persverti padaryto nusikaltimo suteiktą naudą ir malonumą, tačiau neturi kankinti⁸. Bausmė turi atlikti edukacinę funkciją – svarbus ne griežtumas, bet neišvengiamumas⁹. Taigi akivaizdu, jog šios krypties atstovai kalba apie recidyvo užkardymą vykdant individualią prevenciją ir ne mažiau svarbią bendrąją prevenciją paveikiant visuomenę. XX a. panašiai samprotavo ir H. L. A. Hartas, kuris mąstė, kad pagrindinis bausmės tikslas yra atpildas¹⁰.

Tačiau mokslinėje literatūroje randama ir priešingų nuomonių. Pozityvistinės krypties doktrinoje bausmės tikslas nėra atpildas nusikaltusiam, bet – nusikaltimų prevencija ateityje, visuomenės saugumas, asmens pataisymas, resocializacija, o nepataisomo asmens atveju – izoliacija ar net eliminacija¹¹. Pozityvistas Čezarė Lombrozo kaip ir Č. Bekarija manė, kad bausmių paskirtis – apsaugoti visuomenę, bet priešingai nei pastarasis, Č. Lombrozo atmetė atpildo principą, kad bausmė skirta įbauginimui ir bendrajai prevencijai¹². Taip pat Mantas Liesis, remdamasis kritinės mokyklos atstovo Nils Christie idėjomis, teigia, kad bausmė yra sąmoningai sukeliamas skausmas nusikalstamą veiką padariusiam asmeniui. Bausmės

⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso 105 straipsnio sankcijoje numatytos mirties bausmės ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos atitikimo“ // Valstybės žinios. 1998, Nr. 109-3004.

⁵ Ten pat.

⁶ Gavėnaitė A. Bausmės samprata ir funkcijos pozityvistinėje ir kritinėje kriminologijos tradicijose: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, sociologija (05 S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2008. P. 15.

⁷ Bekarija Č. Apie nusikaltimus ir bausmes. Vilnius: Mintis, 1992. P. 62.

⁸ Gavėnaitė A. Bausmės samprata ir funkcijos pozityvistinėje ir kritinėje kriminologijos tradicijose: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, sociologija (05 S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2008. P. 18.

⁹ Mannheim H. Pioneers in Criminology. New Jersey, 1973. P. 44.

¹⁰ Hart H. L. A. Teisės samprata. Vilnius: Pradai, 1997. P. 320.

¹¹ Gavėnaitė A. Bausmės samprata ir funkcijos pozityvistinėje ir kritinėje kriminologijos tradicijose: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, sociologija (05 S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2008. P. 6.

¹² Ten pat, p. 33-34.

koncepcijoje glūdi baudžiamosios teisės esmė, kuri leidžia valstybei su nusikaltėliu elgtis taip, kaip jis pasielgė su savo auka. O teisėje minimos papildomos sąvokos, tokios kaip bendroji, individualioji prevencija ir kt., tik padeda užmaskuoti tikrąją bausmės esmę – skausmo suteikimą¹³. Panašiai samprotauja ir amerikiečių psichologas James Gilligan. Jis pabrėžia neatsiejamą nusikaltimo ir bausmės ryšį, esą tai dvi vieno reiškinių pusės, ir mano, kad per praėjusius šimtmečius pakito tik bausmės objektas – žudomas ar žalojamas ne kūnas, bet siela. Todėl anot jo, „bausmė yra tas kolektyvinis smurtas, kurį visuomenė apibrėžia kaip legalų, o nusikaltimai yra individualus smurtas, kurį mes suvokiame kaip nelegalų“¹⁴. Taigi kritinės mokyklos atstovai vėl sugrįžtą prie klasikinės mokyklos branduolio teigiančio, jog bausmė – tai skausmas.

LR KT savo jurisprudencijoje taipogi analizavo bausmės tikslus. Remiantis šio teismo doktrina, bausmė skirta paveikti nusikaltusį asmenį, kad ateityje nebedarytų naujų nusikalstamų veikų, užkirsti kelią recidyvui (individualioji prevencija) bei bendroji prevencija – paveikti kitus asmenis, kad jie nedarytų nusikalstamų veikų. Įvykdžius juos, pasiekiamas bendriausias tikslas – įgyvendinamas teisingumas. Būtent minėtų tikslų siekimas lemia bausmių poreikį, kurių visetas sudaro bausmių sistemą¹⁵. Taigi KT neužsimena apie klasikinės mokyklos atstovų išskiriamą bausmės tikslą – atpildą.

Hansas Welzelis visas žinomas bausmės teorijas suskirstė pagal bausmės taikymo tikslus. Jis išskyrė tris teorijas – absoliučias (bausmė yra atpildas už blogį, tai yra moralinės tvarkos atkūrimas), sąlygines (bausmė yra ne kerštas, bet apsauga nuo potencialaus blogio ateityje) ir mišrias (apima abi teorijas). Dabartinė baudžiamosios teisės raida labiausiai pritaria mišrių bausmės teorijų teiginiams, tvirtinantiems, kad bausmė nėra tik atpildas ar tik valstybės apsaugos nuo nusikaltimų priemonė. Bausmė įgyvendina kelis tarpusavyje susijusius tikslus – atpildo, apsaugos nuo nusikaltimų ir auklėjamąją¹⁶.

Būtent todėl dabar galiojantis kodeksas nurodo net keletą tikslų, kurias turėtų įgyvendinti kiekviena teismo paskirta bausmė. Tik jų visų kombinacija atskleidžia bausmės paskirtį bei esmę. Baudžiamojo kodekso komentaro autoriai nurodo, kad bausmės paskirtis – tai valstybės siekiamas galutinis rezultatas nustatant ir taikant bausmes, kurį nulemia baudžiamosios politikos kryptis, nusikalstamumo būklė bei dinamika ir kt., o tai sąlygoja ir bausmių turinį bei visą sistemą¹⁷. LR BK 41 str. 2 d. nurodoma tokia bausmių paskirtis:

„1) sulaukyti asmenis nuo nusikalstamų veikų darymo;

¹³ Liesis M. Baudžiamosios teisės paskirtis ir negalia // Kultūros barai. 2012, Nr. 4. P. 3.

¹⁴ Gilligan J. Smurtas: apmąstymai apie nacionalinę epidemiją. Vilnius: Vaga, 2007. P. 138, 141-142.

¹⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas, *supra* note 4.

¹⁶ Drakšas R. Mirties bausmė: situacija ir perspektyvos. Vilnius: Eugrimas, 2002. P. 22.

¹⁷ Abramavičius A., Baranskaitė A., Čepas A. ir kt. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004. P. 264.

- 2) nubausti nusikalstamą veiką padariusį asmenį;
- 3) atimti ar apriboti nuteistam asmeniui galimybę daryti naujas nusikalstamas veikas;
- 4) paveikti bausmę atlikusius asmenis, kad laikytųsi įstatymų ir vėl nenusikalstų;
- 5) užtikrinti teisingumo principo įgyvendinimą¹⁸.

Šie penki punktai atskleidžia, kad bausmės paskirtis yra bendroji prevencija, atpildas nuteistajam, nusikaltimų užkardymas, atimant galimybę asmeniui ir vėl nusikalsti, individualioji prevencija ir LR KT aptartas – teisingumo įgyvendinimas. Tik visų jų užtikrinimas gali garantuoti progresyvią baudžiamąją politiką ir nusikalstamumo prevenciją. Tačiau Aušros Gavėnaitės nuomone, Lietuvoje ne visiems tikslams suteikiama vienoda reikšmė ir svarbumas: „Lietuvos baudžiamoji politika remiasi klasikinės kriminologijos mokyklos prielaidomis ir iškelia atpildo ir bendrosios prevencijos bausmės funkcijas į pirmą vietą, kai pozityvistinėje kriminologijoje akcentuojami pataisymo ir resocializacijos tikslai yra įgyvendinami tik epizodiškai“¹⁹.

Taigi mokslinėje literatūroje pateikiama nemažai bausmės sampratų, o kiekvienas tyrinėtojas išsiskiria savo nuomone, kokius prioritetinius tikslus ir paskirtį bausmė turėtų atlikti. Tačiau autorės nuomone, bausmė, kaip *ultima ratio* teisės instrumentas, negali būti tik vieno tikslo siekimo priemonė, ji – daugiafunkcinė, savyje koduojanti kompleksinius tikslus.

1.2 Mirties bausmės samprata, požymiai, tikslai ir paskirtis

Mirties bausmė yra viena iš bausmės rūšių, kuri istorijos eigoje egzistavo daugelio valstybių baudžiamuosiuose įstatymuose arba vis dar juose egzistuoja ir įeina į bausmių sistemą. Ši bausmė dėl savo išskirtinių savybių bei paskirties yra teisininkų, kriminologų ir filosofų tyrinėjimų objektas bei kelia daug diskusijų.

XIX a. pozityvistai kalbėdami apie nepataisomo asmens eliminaciją iš visuomenės, omenyje turėjo būtent mirties bausmę. Anot Č. Lombrozo, tai geriausias būdas apsiginti nuo nepataisomų, asocialių asmenų. Tačiau pabrėžė, kad tai tik kraštutinė priemonė, nes visų pirma, reikia bandyti asmenį pataisyti. Jam pritarė ir Rafaelis Garofalo, kuris besiremdamas socialiniu darvinizmu teigė, kad visuomenėje taip pat vyksta natūrali atranka ir prie visuomenės neprisitaikantys, amoralūs, nebepataisomi nusikaltėliai turi būti eliminuojami²⁰.

Teisinėje literatūroje pateikiamos įvairios šios bausmės sampratos ir apibūdinimai. LR KT 1998 m. gruodžio 9 d. nutarime nurodė, kad mirties bausmė – „fizinis nuteisto žmogaus sunaikinimas, gyvybės atėmimas nepriklausomai nuo to, koku būdu tai daroma: sušaudant,

¹⁸ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 89-2741.

¹⁹ Gavėnaitė A. Bausmės samprata ir funkcijos pozityvistinėje ir kritinėje kriminologijos tradicijose: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, sociologija (05 S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2008. P. 11.

²⁰ Ten pat, p. 36.

pakariant, suleidžiant mirtiną vaistų dozę ar kitokiu būdu²¹. Tuo tarpu tarptautinė nevyriausybinė organizacija *Amnesty International* mirties bausmę apibūdina kaip sąmoningą, juridiskai sankcionuotą, žmonių žudymą valstybės rankomis. Anot šios institucijos atstovų, tai yra kraštutinis žmogaus teisių neigimas²². R. Drakšas savo monografijoje „Mirties bausmė: situacija ir perspektyvos“ pateikia tokį apibrėžimą: „mirties bausmė – tai bausmės rūšis, pasireiškianti prievartiniu gyvybės atėmimu nusikaltėliui, kuri gali būti paskirta tik teismo nuosprendžiu ir tik baudžiamojo įstatymo numatytais atvejais“²³. Ir vadovaudamasis juo, išskiria tokius mirties bausmės požymius: išimtinumas (tai nulemia vertybė, į kurią kėsinamasi vykdant šią bausmę), skiriama tik teismo nuosprendžiu ir tik baudžiamojo įstatymo numatytais atvejais, gyvybė atimama prievarta²⁴. Taigi visuose pateiktuose apibrėžimuose sutinkama, kad tai yra valstybės vykdoma bausmė, kurios padariniai išskirtiniai – žmogaus mirtis.

Nagrinėjant bet kurios atskiros bausmės tikslumą, būtina atkreipti dėmesį į bendrus bausmės tikslus. Tokiu atveju akivaizdu, jog mirties bausmė dėl savo specifinių savybių atlieka kiek kitokią paskirtį nei kitos bausmės. Literatūroje išskiriami tokie minimos bausmės tikslai:

- „sulaikyti asmenį nuo nusikaltimų padarymo;
- nubausti asmenį, padariusį sunkų nusikaltimą;
- atimti nuteistajam galimybę daryti naujus nusikaltimus“²⁵.

Taigi lyginant mirties bausmės tikslus su aukščiau minėtais bendrais, visoms bausmėms priskiriamais LR BK nurodomais tikslais (žr. 1.1 poskyrį), pastebėtina, kad šiai bausmei nebūdingi dveji paskutiniai – individualioji prevencija, paveikiant bausmę atliekančius asmenis ir teisingumo principo įgyvendinimas.

Č. Bekarija kritikavo mirties bausmę ir teigė, jog ji nei teisėta, nei būtina. Pasak jo, ši bausmė nelogiška, nes žmonės nesuteikė valstybei teisės spręsti jų gyvybės ir mirties klausimo. Jis taip pat kvestionuoja mirties bausmės atbaidymo nuo nusikaltimo tikslą, nes tokiu atveju – ji beprasmė, kadangi nebelieka žmogaus, o visuomenei sukelia tik momentinį siaubą²⁶. Panašią poziciją LR KT nutarime išsakė ir Teisės instituto direktorius A. Dapšys, kad mirties bausmė nesiderina su BK nuostatomis, kadangi nuteistasis visiškai netenka galimybės daryti naujus nusikaltimus. Būtent todėl ši bausmė negali būti laikoma bausme apskritai. Tai tik valstybės vykdoma, legalizuota gyvybės atėmimo priemonė²⁷. Taigi logiška, jog nėra prasmės paveikti

²¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas, *supra* note 4.

²² Amnesty International Publications. Death Sentences and Executions 2012. London, 2013. Index: ACT 50/001/2013. P. 4. // <http://www.amnesty.org/en/library/asset/ACT50/001/2013/en/bbfea0d6-39b2-4e5f-a1ad-885a8eb5c607/act500012013en.pdf> [žiūrėta 2013 07 10].

²³ Drakšas R. Mirties bausmė: situacija ir perspektyvos. Vilnius: Eugrimas, 2002. P. 24.

²⁴ Ten pat, p. 27, 33.

²⁵ Ten pat, p. 25.

²⁶ Mannheim H. Pioneers in Criminology. New Jersey, 1973. P. 46.

²⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas, *supra* note 4.

nusikaltusį asmenį, kad ateityje nebedarytų naujų nusikalstamų veikų ir tokiu būdu integruotųsi į visuomenę, kadangi baudžiamosios atsakomybės subjektas yra visiškai sunaikinamas. Tad individualioji prevencija tampa beprasmė.

Šiuo atveju diskusijų objektas yra teisingumo principas. Keliamas klausimas, ar vykdant egzekucijas jis yra įgyvendinamas. R. Drakšas savo monografijoje samprotauja, kad iš dalies galima išvelgti šio principo įgyvendinimą tiek, kiek tai yra atpildas už nusikaltimo padarymą²⁸. Tačiau filosofijoje teisingumo principas suprantamas plačiau. G. W. F. Hegelis teisingumo sampratą apibūdino ne tik kaip atpildą, bet jį dar papildė ir visuotinės vertės kriterijumi – „Nusikaltimo panaikinimas yra atpildas tiek, kiek jis pagal savo sąvoką yra pažeidimo pažeidimas ir kiek nusikaltimas pagal savo esatį turi apibrėžtą kokybinę ir kiekybinę apimtį; kartu jo neigimas yra tokios pat apimties“²⁹. Net ir Č. Bekarija rašė, kad „bausmė kiek galima daugiau atitiktų nusikaltimą“³⁰, taip apeliuodamas į proporcingumą, pusiausvyrą tarp nusikaltimo ir bausmės. Taigi teisingumas, kaip teisės principas, turi būti suvokiamas plačiau, jis negali dubliuoti atpildo, keršto. Todėl LR KT 2000 m. gruodžio 6 d. nutarime štai kaip atskleidžia šio principo turinį: „už teisės pažeidimus valstybės nustatomos poveikio priemonės turi būti proporcingos (adekvačios) teisės pažeidimui, turi atitikti siekiamus teisėtus ir visuotinai svarbius tikslus, neturi varžyti asmens akivaizdžiai labiau negu reikia šiems tikslams pasiekti“³¹. Tuo tarpu Lietuvos Aukščiausiasis Teismas šį principą apibūdina taip: „teisingumas gali būti įgyvendinamas tik užtikrinant interesų pusiausvyrą bei išvengiant socialinio gyvenimo nestabilumo. Teisingumo negalima pasiekti pripažįstant tik vieno asmens interesus ir neigiant kito asmens teisėtus interesus“³². Taigi šis principas yra siejamas su tam tikro balanso, pusiausvyros, lygiavertiškumo, atitikimo siekimu³³.

1998 m. gruodžio 9 d. LR KT nutarime S. Stačiokas pažymėjo, kad iš esmės mirties bausmė skiriasi nuo kitų bausmių savo teisinės atsakomybės samprata ir tikslais. Kriminalinė bausmė turi specifinius tikslus: pataisymas, perauklėjimas, izoliacija, visuomenės apsauga, integracijos į visuomenę siekimas. Minėti tikslai skiriami konkrečiam subjektui, kuriam ir taikomi tam tikri apribojimai. Anot jo, tai teisinės atsakomybės pagrindas, t. y. socialiniai, materialiniai ir kitokie apribojimai. Būtent todėl mirties bausmė neatitinka atsakomybės

²⁸ Drakšas R. Mirties bausmė: situacija ir perspektyvos. Vilnius: Eugrimas, 2002. P. 25.

²⁹ Hegel G. W. F. Teisės filosofijos apmatai. Vilnius: Mintis, 2000. P. 173.

³⁰ Bekarija Č. Apie nusikaltimus ir bausmes. Vilnius: Mintis, 1992. P. 74.

³¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 6 d. nutarimas „Dėl administracinių teisės pažeidimų ir mokesčių administravimo“ // Valstybės žinios. 2000, Nr. 105-3318.

³² Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. sausio 21 d. nutartis. Nr. 3k-3-146/2002.

³³ Baublys L. Aristotelio teisingumo distinkcija šiuolaikiniame teisiniame diskurse // Jurisprudencija. 2006, Nr. 8 (86). P. 85.

įgyvendinimo būdo esmės, nes subjektas yra visiškai pašalinamas iš visuomenės, o ne ribojamos jo teisės ir laisvės. Ji taip pat neatitinka baudimo esmės todėl, kad ji yra absoliuti³⁴.

Autorės nuomone, mirties bausmė išsiskiria iš bausmių sistemos dėl savo specifinių bruožų ir tikslų, kurie suponuoja kitokią šios bausmės paskirtį nei reglamentuoja baudžiamasis įstatymas – ji orientuota į atpildą, skausmo suteikimą bei atgrasymo nuo nusikalstamų ketinimų visuomenėje sukėlimą, tokiu būdu pamirštant apie bausmės resocializacinę, reintegracinę, pataisomąją funkciją, bausmės proporcingumo padarytam nusikaltimui siekiamybės principą. Būtent todėl, tiek tarptautiniu, tiek nacionaliniu mastu kyla diskursas dėl šios bausmės vykdymo teisėtumo, ar tai neprieštarauja žmogaus teisėms, ar ji naudinga kriminologiniu aspektu kovojant su nusikalstamumu ir pan.

1.3 Mirties bausmės raida Lietuvoje

Svarbu aptarti ir mirties bausmės evoliuciją, nes tik jos analizė padeda atskleisti, kokiems tikslams pasiekti ji buvo pradėta vykdyti, kaip keitėsi jos paskirtis, taikymo mastas ir vykdymo būdai istorijos eigoje. Tuo pačiu pastebimi pirmieji pokyčiai, ribojimai, kurie vedė siekio, visiškai panaikinti šią bausmės rūšį, link. Tad tik per raidos analizę atskleidžiamas šios bausmės vystymasis ir kaita.

Mirties bausmės raidą galima suskirstyti į tam tikrus periodus, kurie išsiskiria savo specifiniais bruožais. S. Katuoka išskiria tokius mirties bausmės genezės etapus: mirties bausmė senovės Lietuvoje, pirmosios Lietuvos Respublikos laikotarpiu (1918 – 1940), okupacijos metu (1940 – 1990) ir nepriklausomybės laikotarpiu³⁵.

Tuo tarpu, R. Drakšas savo monografijoje mirties bausmės raidą Lietuvoje sąlyginai skirsto į šiek tiek detalesnius etapus:

- 1) iki susikuriant centralizuotai valstybei (taikomos tik paprotinės teisės normos);
- 2) Lietuvos centralizuotos valstybės kūrimosi laikotarpis;
- 3) Lietuvos Statutų galiojimo laikotarpis;
- 4) XIX a. Rusijos baudžiamųjų įstatymų galiojimo laikotarpis Lietuvos teritorijoje;
- 5) Tarpukario nepriklausomos Lietuvos Respublikos gyvavimo laikotarpis;
- 6) Sovietinė okupacija;
- 7) Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo laikotarpis;
- 8) laikotarpis po mirties bausmės panaikinimo (kuris tęsiasi iki dabar ir pasibaigtų vėl gražinus mirties bausmę į bausmių sistemą arba panaikinus šią bausmę negrįžtamai)³⁶.

³⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas, *supra* note 4.

³⁵ Katuoka S. Mirties bausmė ir tarptautinė teisė. Vilnius: Lietuvos teisės akademija, 2000. P. 63.

³⁶ Drakšas R. Mirties bausmė: situacija ir perspektyvos. Vilnius: Eugrimas, 2002. P. 59.

Siekiant kuo aiškiau atskleisti nagrinėjamą temą, vadovausimės detalesne, R. Drakšo pasiūlyta, klasifikacija.

Mirties bausmė iki susikuriant centralizuotai valstybei. Senovės Lietuvoje mirties bausmė buvo taikoma kraujo keršto pagrindu. Ji buvo skiriama už mažareikšmius nusikaltimus, todėl tai buvo laikotarpis, kuomet ši bausmė Lietuvoje buvo taikoma dažniausiai³⁷. Bausmė buvo vykdoma įvairiais šaltakraujiškais būdais. Teisiamam už nesunkius nusikaltimus, mirties bausmė buvo vykdoma pakariant arba nukertant galvą. Tuo tarpu už sunkesnius nusikaltimus buvo deginama ant laužo arba laužoma ratu³⁸. Taigi tai buvo pats primityviausias ir žiauriausias mirties bausmės taikymo etapas, pražudęs daug žmonių.

Mirties bausmė centralizuotoje valstybėje. Lietuvos centralizuotos valstybės kūrimosi laikotarpiu mirties bausmės taikymas nelabai pakito. Šią bausmę skirdavo kunigaikštis, kuris vykdė tiek teisminę, tiek vykdomąją valdžią. Suteikus Magdeburgo teisę miestams bei miesteliams, mirties bausmei imama skirti daugiau dėmesio. Dažniausiai ši bausmė buvo vykdoma pakariant, tačiau taip pat populiarūs buvo ir tokie būdai kaip sudeginimas, laužymas ratu, paskandinimas, užmovimas ant baslio ir kt. Šiuo laikotarpio svarbiausi pokyčiai yra kraujo keršto išnykimas ir rašytinių teisynų atsiradimas (Saksų veidrodis, Magdeburgo teisės normos, Kazimiero teisynas), kurie mirties bausmės taikymą reglamentavo griežčiau ir nusikaltimą bei jo metu atsiradusį konfliktą perkėlė iš privačių asmenų į valstybės kompetenciją³⁹. Šiame etape jau pradeda ryškėti teisės įtaka, šios bausmės taikymas imamas kontroliuoti, modernėja.

Mirties bausmė Lietuvos Statutuose. Anot V. Raudeliūno, mirties bausmės taikymas Statutuose vis dažnėjo: pirmajame buvo numatyta 20 tokių atvejų, antrajame – 60, o trečiajame – net 90. Buvo išskiriama paprasta ir kvalifikuota mirties bausmė. Paprastoji, kuomet nusikaltėlis buvo pakiriamas arba nukertama galva, o kvalifikuota taikoma už sunkius nusikaltimus sudeginant arba ketvirčiuojant⁴⁰. Taip pat Statutuose galima atrasti moderniajai teisei būdingų aspektų. Uždraudžiama bausti mirties bausme nepilnamečius, nėščias moteris ir silpnapročius⁴¹. Trečiajame Statute daug dėmesio kreipiama į bausmės skyrimą teisme. Jis numatė, kad ši bausmės rūšis galėjo būti skiriama tik teismo sprendimu, jos vykdymu rūpindavosi teismas. Negalima skirti mirties bausmės būtiniosios ginties atveju⁴². Atkreiptinas dėmesys, kad tuo metu, kai didžioji dauguma pasisakė „už“ mirties bausmę, Lietuvos senatorius, vyskupas Ignas

³⁷ Raudeliūnas V. Mirties bausmė senovės Lietuvoje // Pozicija. 1997, Nr. 2. P. 8.

³⁸ Andriulis V. Baudžiamosios teisės ir baudžiamojo proceso bruožai Lietuvoje XV a. // Teisės bruožai Lietuvoje XV – XIX. Vilnius, 1980. P. 8.

³⁹ Drakšas R. Mirties bausmė: situacija ir perspektyvos. Vilnius: Eugrimas, 2002. P. 60-62.

⁴⁰ Raudeliūnas V. Mirties bausmė senovės Lietuvoje // Pozicija. 1997, Nr. 2. P. 8.

⁴¹ Katuoka S. Mirties bausmė ir tarptautinė teisė. Vilnius: Lietuvos teisės akademija, 2000. P. 65.

⁴² Raudeliūnas V. Mirties bausmė senovės Lietuvoje // Pozicija, 1997, Nr. 2. P. 8.

Masalskis keletą kartų bandė kalbėti apie mirties bausmės panaikinimą⁴³. Taigi šiuo laikotarpiu pastebimos ir pirmosios abolicionizmo apraiškos.

Mirties bausmė Rusijos baudžiamųjų įstatymų galiojimo metu. XIX a. viduryje įsigaliojusiuose Rusijos baudžiamuosiuose įstatymuose (1845 m. Bausmių statutas, 1868 m. Karo statutas, 1903 m. Rusijos baudžiamasis statutas) taip pat buvo numatyta mirties bausmė. Sušaudymą numatė net dešimt Karo statuto straipsnių, tuo tarpu kitų įstatymų pagrindu mirties bausmė buvo vykdoma pakariant. Jau to meto įstatymuose randama malonės reglamentavimo atvejų, taip pat draudimas bausti nepakaltinamus asmenis bei nėščias moteris. Be to, šiuo laikotarpiu nustojama mirties bausmę vykdyti viešai⁴⁴. Tai rodo apie bausmės tikslų pasikeitimą, jog nebesiekama įbauginti kitus asmenis šios bausmės žiaurumu.

Mirties bausmė tarpukariu. Tarpukario Lietuvoje 1919 m. buvo paskelbtas įstatymas dėl Rusijos imperijos 1903 m. Baudžiamąjo statuto galiojimo. Tačiau buvo nurodyta, kad mirties bausmė panaikinama ir todėl net 23 statuto straipsniai, numatantys šią bausmę, pripažįstami negaliojančiais. Tik vienintelis straipsnis, reglamentuojantis valstybės išdavimą, numatė mirties bausmę. Taigi visais kitais atvejais ši bausmės rūšis buvo pakeista į laisvės atėmimą sunkiųjų darbų kalėjime. Tačiau tai truko neilgai, kadangi reikėjo ginti Lietuvos valstybės nepriklausomybę ir tuo tikslu buvo įvesti Ypatingi valstybės apsaugos įstatai, numatantys mirties bausmės taikymą. Vėliau priėmus 1920 m. laikinąją Lietuvos Konstituciją vėl buvo atsisakyta mirties bausmės. Tačiau šį kartą pagrindinis šalies įstatymas numatė išlygą 16 str. 1 d., jog karo metu ar valstybei gresiančiam pavojui pašalinti, mirties bausmė gali būti įvesta⁴⁵. 1922 m. Lietuvos valstybės Konstitucijoje apie mirties bausmę visiškai nebuvo užsimenama⁴⁶. Tačiau laikui bėgant mirties bausmės atvejų daugėjo. 1939 m. Lietuvos Respublikos baudžiamasis įstatymas numatė šią bausmę už valstybės išdavimą, Lietuvos piliečio įstojimą į priešininko kariuomenę, kurstymą kariauti ir kitaip priešišškai elgtis, valstybės paslapčių išdavimą ir kt.⁴⁷. Taigi tarpukario Lietuvoje mirties bausme nebuvo baudžiami nusikaltėliai už nusikaltimus žmogaus gyvybei ar sveikatai, turtui ir kt., tačiau dėl nestabilios valstybės padėties griežčiausia bausme saugojo nuo antivalstybinių nusikaltimų.

Mirties bausmė sovietinio režimo metais. Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, pradėjo galioti 1926 m. RTFSR Baudžiamasis kodeksas. Šis kodeksas numatė mirties bausmę civiliams gyventojams tik už politinius nusikaltimus. Tuo tarpu kriminaliniai nusikaltėliai nebuvo laikomi tokie pavojingi kaip politiniai oponentai. 1947 m. Tarybų Sąjungoje buvo panaikinta mirties bausmė. Tačiau greitai, jau 1950 m. priėmus naują įsaką, vėl buvo leista taikyti mirties bausmę.

⁴³ Drakšas R. Mirties bausmė: situacija ir perspektyvos. Vilnius: Eugrimas, 2002. P. 64.

⁴⁴ Ten pat, p. 64-65.

⁴⁵ Katuoka S. Mirties bausmė ir tarptautinė teisė. Vilnius: Lietuvos teisės akademija, 2000. P. 66.

⁴⁶ Drakšas R. Mirties bausmė: situacija ir perspektyvos. Vilnius: Eugrimas, 2002. P. 66.

⁴⁷ Katuoka S. Mirties bausmė ir tarptautinė teisė. Vilnius: Lietuvos teisės akademija, 2000. P. 67.

1961 m. priimtas Lietuvos TSR baudžiamasis kodeksas. Su juo išsiplėtė ir mirties bausmės taikymo sfera. Pradėta ją taikyti ne tik už valstybinius nusikaltimus, bet ir už tyčinį nužudymą sunkinančiomis aplinkybėmis (iš viso šešiolikoje straipsnių)⁴⁸.

Mirties bausmė po nepriklausomybės atkūrimo. Atkūrus nepriklausomybę, jau 1990 m. spalio 4 d. buvo patvirtinta nauja Baudžiamojo kodekso 24 str. redakcija, kuri numatė mirties bausmės taikymą tik itin sunkių nusikaltimų atveju bei teismo galimybę pakeisti šią bausmę laisvės atėmimu iki gyvos galvos. Vėliau mirties bausmė buvo panaikinta už visus valstybinius ir kitokius nusikaltimus, išskyrus 105 str. numatytą tyčinį nužudymą sunkinančiomis aplinkybėmis. Mirties bausmė buvo vykdoma sušaudant. Imunitetą turėjo jaunesni nei 18 metų asmenys, taip pat po nuosprendžio priėmimo nepakaltinamais tapę asmenys bei naujagimį turinčios ir nėščios moterys. Teismas turėjo teisę paskirtą mirties bausmę pakeisti įkalinimu iki gyvos galvos bei pakeisti nuosprendį malonės tvarka⁴⁹. Taigi iki mirties bausmės panaikinimo, pagal galiojusį Baudžiamąjį įstatymą, mirties bausmė (sušaudymas) galėjo būti paskirta išimtinai tik už baigtą tyčinį nužudymą sunkinančiomis aplinkybėmis (105 str.) ir tik pilnamečiams vyrams. Be to, mirties bausmę buvo galima rasti dar trijų straipsnių sankcijose: bendrosios dalies 22 str., reglamentuojančiame bausmių sistemą, 24 str., kalbančiame apie mirties bausmės išimtinumą, ir 71 str., užtraukiančiame baudžiamąją atsakomybę už genocidą, padarytą sunkinančiomis aplinkybėmis⁵⁰.

Lietuvai tapus Europos Tarybos (toliau – ET) nare ir 1994 m. šios tarptautinės organizacijos Parlamentinei Asamblėjai priėmus rezoliuciją ir rekomendaciją dėl mirties bausmės panaikinimo, ragino Lietuvą, Latviją, Rusiją ir Ukrainą paskelbti mirties bausmės vykdymo moratoriumą⁵¹. Po šio oficialaus raginimo LR Prezidentas dekretu pateikė LR Seimui svarstyti Mirties bausmės vykdymo LR sustabdymo įstatymo projektą. Jame buvo teigiama, kad tai būtų tik laikinas sustabdymas iki galutinio apsisprendimo, kuris turėjo būti atskleidžiamas naujajame LR BK (beje, jau tuo metu Vyriausybės pateiktame naujojo baudžiamojo įstatymo projekte šios bausmės sąrašė nebuvo)⁵².

Baltijos Asamblėjos parlamentarai 1997 m. priėmė rezoliuciją dėl mirties bausmės panaikinimo, kurioje buvo rekomenduojama Lietuvai, Latvijai bei Estijai ratifikuoti Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos Šeštąjį protokolą. Galutinis žingsnis mirties bausmės panaikinimo link buvo žengtas, kai 1998 m. sausio 15 d. Seimo narių grupė pateikė prašymą LR KT ištirti, ar LR BK 105 str. neprieštarauja LR Konstitucijos 18, 19 straipsniams ir 21 straipsnio 3 daliai. Taigi išnagrinėjęs šį prašymą, LR KT padėjo tašką byloje ir

⁴⁸ Katuoka S. Mirties bausmė ir tarptautinė teisė. Vilnius: Lietuvos teisės akademija, 2000. P. 67-69.

⁴⁹ Ten pat, p. 69-70.

⁵⁰ Drakšas R. Mirties bausmė: situacija ir perspektyvos. Vilnius: Eugrimas, 2002. P. 72.

⁵¹ Ten pat, p. 73-74.

⁵² Ten pat, p. 74.

konstatavo, kad mirties bausmė prieštarauja Konstitucijai. Vadovaujantis šiuo teisiniu sprendimu, LR Seimas 1998 m. gruodžio 21 d. priėmė kelių Baudžiamojo kodekso straipsnių pakeitimo įstatymą, kuriame mirties bausmė buvo pakeista laisvės atėmimu iki gyvos galvos bei ratifikavo Šeštąjį protokolą dėl mirties bausmės panaikinimo⁵³.

Laikotarpis po mirties bausmės panaikinimo. LR KT panaikinus šią brutalią bausmę, prasidėjo ir vis dar tęsiasi laikotarpis, kuomet griežčiausia bausmė LR BK yra laisvės atėmimas iki gyvos galvos (apie šią bausmę plačiau bus kalbama 4 skyriuje). Taip valstybėje buvo garantuota Konstitucijos laiduojama prigimtinė žmogaus teisė į gyvybę.

Taigi apžvelgus visus mirties raidos etapus mūsų šalyje, akivaizdu, kad nuo paties primityviausio ir žiauriausio šios bausmės taikymo buvo judama modernesnio teisinio reguliavimo link ir galų gale iki visiško šios bausmės panaikinimo. Pradėjus dažnai ir žiauriai būdais taikyti mirties bausmę kraujo keršto pagrindu, pereinama prie bausmės skyrimo ir vykdymo pareigos perleidimo valstybei. Visa tai sąlygojo teisyne atsiradimas, griežčiau reglamentuojantis šios bausmės skyrimą.

Statutų laikotarpis įnešė dar daugiau modernumo, kadangi aptariamoms bausmės skyrimas priskiriamas tik teismo kompetencijai. Taip pat reguliavimas tampa humaniškesnis, nes būtinoji gintis pripažįstama, kaip baudžiamąją atsakomybę šalinanti aplinkybė, draudžiama mirties bausme bausti specifines asmenų grupes. Gan anksti pastebimos pirmosios abolicionizmo apraiškos.

Rusijos baudžiamųjų įstatymu laikotarpiu pirmą kartą atsiranda malonės instituto taikymo galimybė, nustojama bausmę taikyti viešai, kas rodo besikeičiantį požiūrį į bausmės paskirtį. Tarpukario laikotarpiu, nors ir trumpam, mirties bausmė panaikinama iš šalies teisės aktų (1920 m. laikinoji Konstitucija). Okupacijos metais vėl pradėti taikyti mirties bausmei galutinai užkertamas kelias tik atkūrus nepriklausomybę ir didėjant tarptautinių institucijų įtakai. O viso to pasekmė moratoriumas, LR KT nutarimas, galutinai naikinantis mirties bausmę ir svarbių tarptautinių dokumentų ratifikavimas.

Taigi istorijos eigoje modernėjanti visuomenė ir kartu su ja kintantis teisinis reguliavimas keitė ir mirties bausmės praktiką. Viso to padariniai – mirties bausmės taikymo apribojimai, išimtys ir galiausiai visiškas panaikinimas.

⁵³ Katuoka S. Mirties bausmė ir tarptautinė teisė. Vilnius: Lietuvos teisės akademija, 2000. P. 71-73.

2. MIRTIES BAUSMĖ PASAULYJE

2.1 Mirties bausmės statistika ir pokyčiai atskiruose pasaulio regionuose

Pasaulio kelionė mirties bausmės panaikinimo link vis dar tęsiasi. Nepaisant to, kad nemažai valstybių jau nebetaiko šio brutalios bausmės ir kasmet šis sąrašas ilgėja, mirties bausmės vykdymas vis dar egzistuoja ir kelia rimtų problemų.

Nevyriausybinių organizacijų *Amnesty International* gautais duomenimis patvirtinta, kad 2012 m. buvo įvykdytos 682 egzekucijos. Jų skaičiumi pirmauja Kinija (žr. 1 priedą), kuri atsakinga už daugiau egzekucijų nei visas likęs pasaulis kartu sudėjus (manoma, kad ji įvykdo apie 80 – 95 proc. pasaulyje teisiškai užregistruotų mirties bausmės įvykdymo atvejų). Tačiau nuo 2009 m. nėra skelbiama tiksli statistika, nes šioje šalyje, kaip ir Baltarusijoje, Mongolijoje ir Vietname, tokia informacija laikoma valstybės paslaptimi. Po Kinijos seka islamiškos valstybės – Iranas (ne mažiau nei 324 oficialiai užregistruotos egzekucijos) ir Irakas (daugiau nei 129). Mažiausiai mirties nuosprendžių 2012 m. įvykdyta Bangladeše, Indijoje, Pakistane ir JAE. Tuo tarpu mirties nuosprendžių skyrimo skaičiai yra daug didesni (žr. 2 priedą). 2012 metais 1722 žmonės (58 valstybėse) buvo nuteisti mirties bausme ir laukia jos įvykdymo. Čia taip pat pirmauja Kinija, nuo jos šiek tiek atsilieka Pakistanas (242 mirties nuosprendžiai) bei Sudanas (199 +). Mažiausiai jų praėjusiais metais skyrė Afganistanas, Šiaurės Korėja, Pietų Sudanas⁵⁴.

JAV buvo vienintelė valstybė, kuri vykdė mirties bausmę Amerikos žemynuose praėjusiais metais. Tuo tarpu Vietnamas neįvykdė nė vienos egzekucijos. Singapūras nustatė moratoriumą, kol vyksta svarstymas dėl mirties bausmės įstatymo pataisų. Afrikos šalyse taip pat vyksta progresas. Gana planuoja nebeįtraukti mirties bausmės į naują Konstituciją. Tuo tarpu Siera Leonėje jau nebėra nuteistųjų laukiančių mirties bausmės įvykdymo. Europoje praėjusių metų sausio 1-ąją Latvijos įstatymų leidžiamoji valdžia panaikino mirties bausmę likusiems nusikaltimams (karo metu) ir tapo 97-ąją valstybe visiškai panaikinusia mirties bausmę pasaulyje. Taigi šiuo metu tik Baltarusija yra vienintelė valstybė Senajame žemyne tebevykdanti mirties bausmę. Net 174 iš 193 Jungtinių Tautų (toliau – JT) valstybių narių nebevykdė mirties bausmės 2012 metais⁵⁵.

Literatūroje išskiriama keletas „židinių“, kuriuose vis dar plačiai taikoma mirties bausmė ir prognozuojamas šios bausmės visiškas panaikinimas įvyks greitai. Visa tai įtakoja religinės, socialinės ir kitos priežastys. Vienas iš tokių „židinių“ yra islamiškos valstybės Pietų Azijoje (net trys ketvirtadaliai visų įvykdytų mirties nuosprendžių buvo užfiksuoti trijose šalyse:

⁵⁴ Amnesty International Publications. *Death Sentences and Executions 2012*. London, 2013. Index: ACT 50/001/2013. P. 2, 5, 6, 8. // <http://www.amnesty.org/en/library/asset/ACT50/001/2013/en/bbfea0d6-39b2-4e5f-a1ad-885a8eb5c607/act500012013en.pdf> [žiūrėta 2013 07 23].

⁵⁵ *Ibid.*, p. 6-7.

Irane, Irake ir Saudo Arabijoje⁵⁶) bei Afrikoje. Daugelis papročių tokių kaip „akis už akį“ įrašyti pačiame Korane – šventojoje knygoje, kuri reguliuoja ne tik visuomeninį, bet ir asmeninį musulmonų gyvenimą. Antrasis regionas yra Centrinės Afrikos valstybės. Čia mirties bausmė – daugelio politinių ir kitokių problemų sprendimo būdas. Kitas regionas – Kinija, kuri pirmauja pasaulyje egzekucijų skaičiumi. Taip pat svarbu paminėti ir JAV, kurioje taip pat nereti mirties bausmės taikymo atvejai⁵⁷.

2.2 Valstybių klasifikacija mirties bausmės taikymo aspektu

Mokslinėje literatūroje valstybės mirties bausmės taikymo aspektu yra klasifikuojamos įvairiai. Klasifikacijų pagrindas yra mirties bausmės teisinis reglamentavimas ir vykdymo praktika, kuri geriausiai parodo valstybės vietą mirties bausmės taikymo žemėlapyje. Tai taip pat padeda atskleisti toje šalyje vykdomą baudžiamąją politiką, jos tikslus ir požiūrį į žmogaus teises.

Pati primityviausia valstybių klasifikacija yra jų skirstymas į dvi grupes – šalys, kurių teisinėje sistemoje egzistuoja mirties bausmė (pvz., JAV) ir šalys, kuriose tokia bausmė nenumatyta (pvz., Čekija). Literatūroje egzistuoja ir sudėtingesnis valstybių kvalifikavimas, kuomet mirties bausmės numatymas įstatymuose skiriasi taikos ir karo metu. Šiuo atveju išskiriamos trys valstybių grupės: pirmoje tik tos valstybės, kuriose mirties bausmė yra įtraukta į bausmių sistemą (Iranas, Kinija, Rusija), antroje – valstybės, kurios numato šią bausmės rūšį tik karo metu padarytiems nusikaltimams (Brazilija, Peru) ir trečioje – valstybės visiškai panaikinusios mirties bausmę (Vokietija, Švedija ir kt.)⁵⁸.

Anot profesoriaus R. Drakšo, toks valstybių skirstymas nėra tikslus, kadangi neatsižvelgiama į valstybių mirties bausmės taikymo mastą. Valstybės požiūrį į šią bausmę atskleidžia aptariamoms bausmės taikymo ribos. Būtent todėl negalima lyginti Rusijos ir Kinijos, kurios remiantis pastarąja kvalifikacija atsidurtų toje pačioje grupėje⁵⁹. Kaip minėta anksčiau, Kinija egzekucijų skaičiumi yra pirmaujanti pasaulyje valstybė, o tuo tarpu Rusija nors ir numato šią bausmę baudžiamuosiuose įstatymuose, jos nevykdo (įvestas moratoriumas). Taigi vien tik faktas jog mirties bausmė egzistuoja įstatymuose, neatskleidžia tikrojo šios bausmės taikymo masto ir valstybės požiūrio į šią bausmės rūšį.

Todėl R. Drakšas pateikia detalesnę klasifikaciją, kurioje visas pasaulio valstybes, remiantis jų teisine bausmių sistema ir vykdoma praktika, suskirsto į keturias grupes:

⁵⁶ Amnesty International Publications. *Death Sentences and Executions 2012*. London, 2013. Index: Act 50/001/2013. P. 5, 10, 11. // <http://www.amnesty.org/en/library/asset/ACT50/001/2013/en/bbfea0d6-39b2-4e5f-a1ad-885a8eb5c607/act500012013en.pdf> [žiūrėta 2013 07 23].

⁵⁷ Drakšas R. *Mirties bausmė: situacija ir perspektyvos*. Vilnius: Eugrimas, 2002. P. 93-97.

⁵⁸ Abramavičius A. ir kt. *Baudžiamoji teisė: bendroji dalis. 2-asis papildytas leidimas*. Vilnius: Eugrimas, 1998. P. 353.

⁵⁹ Drakšas R. *Mirties bausmė: situacija ir perspektyvos*. Vilnius: Eugrimas, 2002. P. 78.

- 1) valstybės, kuriose mirties bausmė yra taikoma labai plačiai (tipiška atstovė – Kinija);
- 2) valstybes, kuriose ši bausmė yra skiriama tik už karo metu įvykdytus nusikaltimus (atstovės Brazilija, Izraelis);
- 3) valstybės, kuriose mirties bausmė numatyta įstatymuose, tačiau nuosprendžiai nėra vykdomi (pvz., Rusija, Marokas);
- 4) valstybės, kuriose mirties bausmė yra visiškai panaikinta (pvz., Vokietija, Norvegija)⁶⁰.

Remiantis *Amnesty International* 2012 m. ataskaitos duomenimis, profesoriaus pasiūlyta klasifikacija pateikiama 3 priede, priskiriant kiekvieną pasaulio valstybę vienai iš keturių aukščiau aptartų grupių. Taip pat, siekiant geriau suvokti skirtingą valstybių požiūrį į mirties bausmę, kituose skyreliuose detaliau aptariama Kinijos, Irano, JAV ir Rusijos baudžiamoji politika šios bausmės atžvilgiu.

2.2.1 Kinija

Kinija pirmauja pasaulyje įvykdomų mirties nuosprendžių skaičiumi ir todėl akivaizdu, kad jai būdinga pirmosios grupės atstovėms priskiriami požymiai, kuomet mirties bausmė taikoma labai plačiai.

1997 m. Kinijos Liaudies Respublikos baudžiamojo įstatymo 48 str. nurodoma, kad mirties bausmė turi būti taikoma nusikaltėliams, kurie padarė pačius šlykščiausius nusikaltimus. Vadinas, ji yra išimtinė. Tačiau peržvelgus baudžiamąjį įstatymą, galima rasti net 41 sankciją, kuriose ši bausmė numatyta. Tai gan didelis nusikalstamų veikų skaičius už kurias baudžiama pačia griežčiausia bausme.

Taigi šioje šalyje mirties bausmė yra numatyta už daugelį įvairių nusikalstamų veikų: pradedant nusikaltimais valstybės saugumui, jeigu jie padarė didelę žalą valstybei bei žmonėms ir aplinkybės yra ypatingai sunkios (113 str.), už gaisro, sprogimo ar kitos pavojingos veiklos sukėlimą, kuri sukėlė rimtų sveikatos sužeidimų ar net mirtį (115 str.); už neteisėtą disponavimą ginklais, sprogmenimis (125 str.), už jų vagystę, plėšimą sunkinančiomis aplinkybėmis (127 str.) ar kontrabandą (151 str.); be abejonės ir už tokius nusikaltimus žmogaus gyvybei ir sveikatai kaip tyčinis nužudymas (232 str.), už išžaginimą sunkinančiomis aplinkybėmis (236 str.); už žmogaus pagrobimą dėl išpirkos, sukeltą aukos mirtį (239 str.); taip pat už turtinius ir finansinius nusikaltimus – pinigų klastojimą (170 str.), mokesčių apgaulę (205 str.), kvalifikuotą plėšimą (263 str.), didelio masto ar kultūros relikto vagystę sunkinančiomis aplinkybėmis (264 str.), turto iššvaistymą sunkinančiomis aplinkybėmis (383 str.); ir netgi už tokio pobūdžio nusikaltimus kaip vadovavimas, sukurstant pabėgti iš kalėjimo ir sukeltą maištą,

⁶⁰ Drakšas R. Mirties bausmė: situacija ir perspektyvos. Vilnius: Eugrimas, 2002. P. 77-78.

sunkinančiomis aplinkybėmis (317 str.); disponavimą narkotinėmis medžiagomis (347 str.), kariuomenės ginklų sunaikinimą sunkinančiomis aplinkybėmis (369 str.) ir kt.⁶¹.

Peržvelgus šiuos straipsnius akivaizdu, jog Kinija nesilaiko Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 6 str., kuriame imperatyviai nurodyta, jog mirties bausmę galima skirti tik už pačius „sunkiausius nusikaltimus“, kurie paprastai reiškia nusikaltimus žmogaus gyvybei. Tačiau kaip matoma iš Kinijos baudžiamojo įstatymo, ši bausmė skiriama ir už vagystę, plėšimą, išžaginimą, narkotikų gabenimą, finansinius nusikaltimus ir kt. Taigi nesilaikoma proporcingumo principo, nes kaltininkui atimama gyvybė už daug mažiau svarbią vertybę (pvz. turta).

Kaip reikalauja tarptautiniai dokumentai, Kinijos 49 str. draudžia nuteisti mirties bausme asmenis, kurie nusikaltimą padarė nesulaukę 18 metų amžiaus, ir moteris, kurios teismo proceso metu yra nėščios. Įstatyme taip pat numatyta nuostata, kuri leidžia atidėti mirties bausmės vykdymą, jeigu manoma, kad toks skubus nuosprendžio įvykdymas nėra būtinas. Tuomet dviejų metų egzekucijos atidėjimas gali būti paskirtas kartu su mirties bausmės nuosprendžiu. Visi mirties nuosprendžiai, kurie nėra paskiriami Aukščiausiojo Liaudies Teismo, turi būti jo patvirtinti. Įstatymo 50 str. nurodyta, jeigu bausmės atidėjimo metu, asmuo, nuteistas mirties bausme, nepadaro tyčinio nusikaltimo, jo bausmė gali būti pakeičiama laisvės atėmimu iki gyvos galvos. Taipogi, jeigu bausmės atidėjimo laikotarpiu jis gerai elgėsi, bausmė gali būti švelninama ir paskiriamas terminuotas laisvės atėmimas nuo 15 iki 20 metų. Tačiau jeigu patvirtinama, kad jis padarė tyčinį nusikaltimą, mirties bausmė turi būti patvirtinta Aukščiausiojo Liaudies Teismo ir įvykdyta. Įstatymo 57 str. nurodoma, kad nusikaltėliai, nuteisti mirties bausme ar įkalinimu iki gyvos galvos, netenka politinių teisių visam gyvenimui. Tai aktualu, kol laukiama nuosprendžio įvykdymo, tuo metu jo politinės teisės yra visiškai suvaržomos⁶².

Tarptautinės organizacijos pastebi daugybę baudžiamojo proceso pažeidimų. Anot *Amnesty International* atstovų, teismai skiriantys mirties bausmę ir toliau pažeidžia tarptautinę teisę ir standartus. Teisminių institucijų sprendimai remiasi įrodymais, kurie yra išgaunami naudojant prievartą, kankinant. Nėra numatyta jokių procedūrų prašyti malonės ar bausmės sušvelninimo asmenims, laukiantiems mirties bausmės nuosprendžio įvykdymo⁶³. Taip pat pažeidžiamos ir nuteistųjų teisės į kūno neliečiamumą. Izraelio chirurgai tikina, kad 90 proc.

⁶¹ Criminal Law of the People's Republic of China. 1997. // <http://www.asianlii.org/cn/legis/cen/laws/clotproc361/> [žiūrėta 2013 07 23].

⁶² Ibid.

⁶³ Amnesty International Publications. Death sentences and executions 2012. London, 2013. Index: ACT 50/001/2013. P. 19-20. // <http://www.amnesty.org/en/library/asset/ACT50/001/2013/en/bbfea0d6-39b2-4e5f-a1ad-885a8eb5c607/act500012013en.pdf> [žiūrėta 2013 07 23].

organų, skirtų transplantacijai, buvo gauti iš mirties bausme nuteistų asmenų Kinijoje ir tai įvyko be jų sutikimo⁶⁴.

2012 m. Kinijos valstybės tarybos informacijos tarnyba išleido Kinijos nacionalinį žmogaus teisių veiksmų planą (2012 m. – 2015 m.), kurio tikslas sustiprinti apsaugą mirties bausmės bylose: vieši teismo posėdžiai apeliaciniuose teismuose, leidimas patikrinti kaltinamąjį, galimybė kaltinamojo advokatui išreikšti savo nuomonę ir skelbti svarbiausius aukščiausiojo teismo nuosprendžius tam, kad paaiškintų, kodėl buvo skiriama mirties bausmė. Baudžiamojo proceso teisės pataisos, kurios įsigaliojo 2013 m. sausio 1 d., leis Aukščiausiajam Liaudies Teismui peržiūrėti mirties nuosprendžius visose bylose. Pataisos nustatė pareigą įrašinėti ar filmuoti potencialių įtariamųjų apklausas, kuriems gresia mirties bausmė ar laisvės atėmimas iki gyvos galvos. Taip pat reikalaujama, kad prokuroras, teismas ar policija informuotų teisinės pagalbos institucijas, jog paskirtų gynėją tokiems potencialiems įtariamiesiems, kurie šios teisės neįgyvendino. Tačiau reikia pastebėti, kad nenumatyta jokia atsakomybė teisinės pagalbos institucijoms, kurios atsisakė atstovauti kaltinamąjį, taip pat nenumatytas ir laiko terminas per kurį turi būti priimtas sprendimas dėl teisinės pagalbos⁶⁵.

Taigi nors šioje šalyje taikomi kai kurie tarptautinėje teisėje priimti ribojimai, pvz., mirties bausmė neskiriama tam tikroms asmenų grupėms, tačiau ji numatyta už per ne lyg daug ir įvairių nusikaltimų. Taip pat užfiksuota nemažai proceso pažeidimų, kurie pažeidžia ir suvaržo žmogaus teises ir laisves. Todėl modernesnis abolicionistinis teisinis reguliavimas šioje šalyje įsivyras dar negreitai, kadangi mirties bausmė čia laikoma svarbia kovos su nusikalstamumu priemone ir užima išskirtinę vietą bausmių sistemoje.

2.2.2 Iranas

Iranas užima antrąją vietą pasaulyje pagal įvykdomų egzekucijų skaičių. Todėl taip pat patenka į valstybių kategoriją, kur mirties bausmė taikoma dažnai. Tačiau ši šalis, kaip viena iš islamiško pasaulio atstovių, iš kitų išsiskiria kitokia bausmių skyrimo ir taikymo praktika.

Šioje šalyje nusikaltimų ratas, už kuriuos gali būti skiriama mirties bausmė, išlieka platus bei ypatingas vertybių, kurias saugo, pobūdžiu. Ši bausmė skiriama politiniais tikslais kovojant prieš mažumas ir vyriausybės oponentus, taip pat už nužudymą, svetimavimą, „išdavimą“, „sodomiją“, už tokias veikas kaip „priešiškumas prieš Dievą“, „ištvirkimas žemėje“, kurias vargiai galima pavadinti nusižengimais, o ką jau kalbėti apie tarptautinės teisės reikalavimą – tik už „sunkiausius nusikaltimus“. Neigiamu pavyzdžiu laikomas praėjusių metų

⁶⁴ Hood R., Hoyle C. *The Death Penalty: A Worldwide Perspective*. Oxford University Press, 2008. P. 17.

⁶⁵ Amnesty International Publications. *Death Sentences and Executions 2012*. London, 2013. Index: ACT 50/001/2013. P. 19-20. // <http://www.amnesty.org/en/library/asset/ACT50/001/2013/en/bbfea0d6-39b2-4e5f-a1ad-885a8eb5c607/act500012013en.pdf> [žiūrėta 2013 07 24].

liepos mėnesį Irano Aukščiausiojo Teismo patvirtintas mirties nuosprendis dviem vyrams, kurie buvo jau trečią kartą kaltinami alkoholio vartojimu. Net 71 proc. oficialiai patvirtintų egzekucijų buvo susiję su narkotikais. Vadovaujantis Irano teise, mirties bausmė yra privaloma tiems, kurie yra kaltinami narkotikų laikymu ar gabenimu, jeigu buvo nustatytas atitinkamas kiekis įvairių rūšių narkotikų ir tokie nuteistieji neturi apeliacijos teisės aukštesniajame teisme, nors to reikalauja tarptautinė teisė⁶⁶.

Ši šalis skiriasi nuo kitų tuo, kad ir toliau vykdo mirties nuosprendžius nepilnamečiams taip pažeisdama tarptautinę teisę. Taip pat mažų mažiausiai trims moterims buvo įvykdytas mirties nuosprendis praėjusiais metais. Ne mažiau nei 63 egzekucijos buvo įvykdytos viešai. Taigi jų padaugėjo, nes 2011 metais viešos buvo tik 54 egzekucijos, o 2010 – tik 14. Valdžia mano, kad viešumas – tai puikus būdas sulaikyti kitus asmenis nuo nusikalstamų veikų darymo⁶⁷.

Teismo procesai Irane turi daug trūkumų. Daugybė mirties nuosprendžių yra priimti nesąžiningai, remiantis įrodymais, kurie buvo išgauti neteisėtai naudojant prievartą. Taip pat valdžia tokius prisipažinimus leidžia transliuoti per televiziją ir tokiu būdu pažeidžia nekaltumo prezumpciją. Irano baudžiamojo proceso kodeksas advokatams visiškai neleidžia atstovauti klientų tol, kol nebūna pateikiami oficialūs kaltinimai, o tai gali užtrukti net keletą mėnesių. Taigi sulaikytieji netgi ištisus mėnesius laikomi atskirti nuo pasaulio, neleidžiama bendrauti su teisininkais ir šeimomis. Valstybės skiriami advokatai retai gali tinkamai atstovauti savo klientą, kadangi byla jiems gali būti paskiriama keliomis dienomis ar netgi valandomis prieš pirminį teismo procesą. Vadovaujantis įstatymais kaltinamajam nesuteikiama apeliacijos teisė nei vienoje instancijoje. Advokatai taip pat ne visada informuojami iš anksto dėl jų klientui vykdomos egzekucijos, nors įstatyme numatyta informuoti ne vėliau nei prieš 48 valandas. Šeimoms taip pat ne visuomet suteikiama galimybė įgyvendinti teisę į paskutinį susitikimą arba atgauti palaikus⁶⁸.

2012 m. sausio mėnesį buvo priimtos Baudžiamojo kodekso pataisos, bet jos neįsigaliojo visus metus. Užmėtymo akmenimis bausmė buvo panaikinta 2012 m., bet vėl sugrąžinta 2013 m. pradžioje. Svetimavimas esant susituokus ir toliau laikomas nusikaltimu. Kodekso projekte numatoma, kad teisėjai vis dar gali skirti užmėtymo akmenimis bausmę. Tai nurodo ir Irano Konstitucijos 167 str., leidžiantis teisėjams naudoti Islamo teisę priimant sprendimą bylose, kuriose yra teisės spraga. Naujasis kodeksas ir toliau leis teisėjams priimti sprendimą remiantis subjektyvia „teisėjo nuomone“. Kiti pasiūlyti pakeitimai neleis skirti mirties

⁶⁶ Amnesty International Publications. Death Sentences and Executions 2012. London, 2013. Index: ACT 50/001/2013. P. 31. // <http://www.amnesty.org/en/library/asset/ACT50/001/2013/en/bbfea0d6-39b2-4e5f-a1ad-885a8eb5c607/act500012013en.pdf> [žiūrėta 2013 07 24].

⁶⁷ Ibid.

⁶⁸ Ibid., p. 34.

bausmės nepilnamečiams už kai kuriuos nusikaltimus (susijusius su narkotikais), bet ne už nužudymą⁶⁹.

Taigi nors Irane, kaip ir Kinijoje, mirties bausmė taikoma plačiai, tačiau čia nusikaltimai, už kuriuos ji skiriama, ne tik neatitinka „sunkiausių“ kategorijos, bet iš viso neturėtų būti laikomi nusikaltimais vakarietiškos teisės tradicijos požiūriu. Tai išskirtiniai, islamo tikėjimu pagrįsti nusikaltimai. Be to, Iranas pažeidžia tarptautinės teisės draudimus skirti mirties bausmę nepilnamečiams ir moterims. Taip pat ši šalis neišvengia grubių proceso pažeidimų bei išsiskiria nuosprendžio įvykdymo būdų žiaurumu.

2.2.3 JAV

Vakarų pasaulyje JAV yra vienintelė valstybė, kuri išsiskiria gan dideliu įvykdomų egzekucijų skaičiumi. Jos konstitucingumas buvo ne kartą nagrinėtas Aukščiausiojo Teismo jurisprudencijoje, kuris vis dar nedrįsta šios bausmės panaikinti. Tačiau teigiamas aspektas yra tas, kad ji palaipsniui humanizuojama, uždraudžiant ją taikyti tam tikrais atvejais.

JAV Aukščiausiasis Teismas pastaraisiais dešimtmečiais buvo institucija, padariusia esminius teisinius pokyčius mirties bausmės klausimu. Šio teismo 1972 m. byla Furman prieš Džordžijos valstiją sustabdė mirties bausmės vykdymą, kadangi teismas nusprendė, kad prisiekusiesiems deleguotas mirties bausmės skyrimas be jokių aiškių nurodymų ir rekomendacijų prieštarauja Konstitucijai, nes pažeidžia jos 8-ąją pataisą⁷⁰. Tačiau praėjus vos keliems metams, jau 1976 m. Aukščiausiasis Teismas vėl pradėjo nagrinėti bylas mirties bausmės konstitucingumo aspektu, kurios žymiai įtakojo mirties bausmės taikymo jurisprudenciją.

Byloje Gregg prieš Džordžijos valstiją Aukščiausiasis Teismas pripažino, kad mirties bausmė nepažeidžia žmogaus teisės į gyvybę ir neprieštarauja Konstitucijos 8-ajai pataisai, draudžiančiai žiaurias ir neįprastas bausmes. Ji negali būti laikoma neproporcinga priemone nužudymų atveju. Be to nurodė, kad: „Konstitucijos kūrėjai pritarė mirties bausmės egzistavimui ir beveik du amžius šis Teismas pripažino, jog mirties bausmė už nužudymą *per se* yra pateisinama“⁷¹. Kita nagrinėta byla Jurek prieš Teksasą, kurioje taip pat buvo ginčijama minėtoji 8-oji pataisa. Jos metu Teismas konstatavo, kad mirties bausmė *per se* nėra žiauri ir neįprasta

⁶⁹ Amnesty International Publications. Death Sentences and Executions 2012. London, 2013. Index: ACT 50/001/2013. P. 34. // <http://www.amnesty.org/en/library/asset/ACT50/001/2013/en/bbfea0d6-39b2-4e5f-a1ad-885a8eb5c607/act500012013en.pdf> [žiūrėta 2013 07 24].

⁷⁰ Zimring F. E. The Contradictions of American Capital Punishment. New York: Oxford University Press, 2003. P. 8-9.

⁷¹ JAV Aukščiausiojo Teismo byla Gregg v. Georgia, 428 U.S. 153 (1976) // http://www.law.cornell.edu/supct/html/historics/USSC_CR_0428_0153_ZS.html [žiūrėta 2013 08 15].

bausmė. Toks pats sprendimas buvo priimtas ir Proffitt prieš Floridą byloje⁷². Dar viena svarbi byla yra Woodson prieš Šiaurės Karoliną, kurioje ši valstija nustatė, kad mirties bausmė yra privaloma pirmo laipsnio žmogžudysčių atveju. Tačiau Aukščiausiasis Teismas tokį privalomą mirties skyrimo atvejį palaikė antikonstituciniu⁷³.

Naujausia JAV Aukščiausiojo Teismo praktika humanizuoja mirties bausmę ir jos taikymą. 1986 m. Ford prieš Wainwright byloje JAV Aukščiausiasis Teismas konstatavo, kad psichiškai nesveikų asmenų egzekucijos prieštarauja Konstitucijos 8-ajai pataisai. Šis teismas analogišką sprendimą priėmė ir 2002 m. Atkins prieš Virdžinijos valstiją byloje⁷⁴. 2005 m. JAV Aukščiausiasis Teismas Roper prieš Simmons byloje nustatė, kad mirties bausmės skyrimas asmenims, kurie nusikalstamą veiką padarė būdami jaunesni nei 18 metų, prieštarauja Konstitucijai. Teismas konstatavo, kad nepilnamečiai skiriasi nuo suaugusiųjų ir kad nepilnamečiai teisės pažeidėjai negali būti priskiriami pačių sunkiausių nusikaltėlių grupei. Jaunuoliai yra nesubrendę ir linkę elgtis neatsakingai. Jų pažeidžiamumas ir reliatyvus aplinkos suvokimas sąlygoja tai, jog nepilnamečiai neturėtų būti baudžiami taip, kaip suaugusieji, vien dėl to, kad jie buvo paveikti neigiamos aplinkos. Taip pat šiuo sprendimu Teismas panaikino savo ankstesnįjį sprendimą 1989 m. Stanford prieš Kentukio valstiją byloje, kuriuo buvo leidžiama skirti šią bausmę šešiolikmečiams⁷⁵. Taigi tik 2005 m. JAV uždraudė skirti mirties bausmę nepilnamečiams. Laikotarpiu nuo 1997 m. iki sprendimo Roper prieš Simmons byloje priimto 2005 m. JAV įvykdė 22 egzekucijas 16 – 17 metų amžiaus jaunuoliams. Tačiau pastebėtina, kad šioje šalyje nėra jokių draudimų skirti mirties nuosprendžius moterims. Nuo 1997 m. iki 2013 m. liepos mirties bausmė buvo įvykdyta 30 moterų ir net 61 moteris jos įvykdymo vis dar laukia eilėje⁷⁶. 2008 m. Kennedy prieš Luizianą byloje Aukščiausiasis Teismas konstatavo, kad 8-oji pataisa neleidžia valstijai bausti mirties bausme asmenį, kuris išžagino vaiką nesukeldamas tokių sunkių padarinių, kaip mirtis ir pasakė, kad šios bausmės skyrimas už tokius nusikaltimus, kurių metu nebuvo atimta žmogaus gyvybė, negalimas, išskyrus už šnipinėjimą ir valstybės išdavystę⁷⁷. Taip susiaurintas mirties bausme baudžiamų nusikalstamų veikų ratas.

⁷² JAV Aukščiausiojo Teismo byla Jurek v. Texas, 428 U.S. 262 (1976) // http://www.law.cornell.edu/supct/html/historics/USSC_CR_0428_0262_ZS.html [žiūrėta 2013 08 15];

JAV Aukščiausiojo Teismo byla Proffitt v. Florida, 428 U.S. 242 (1976) // http://www.law.cornell.edu/supct/html/historics/USSC_CR_0428_0242_ZS.html [žiūrėta 2013 08 15].

⁷³ Bedau H. A., Cassell P. G. Debating the Death Penalty: should America have capital punishment?: the experts on both sides make their case. New York: Oxford university press, 2004. P. 23.

⁷⁴ JAV Aukščiausiojo Teismo byla Ford v. Wainwright, 477 U.S. 399 (1986) // http://www.law.cornell.edu/supct/html/historics/USSC_CR_0477_0399_ZS.html [žiūrėta 2013 08 15].

⁷⁵ JAV Aukščiausiojo Teismo byla Roper v. Simons, 543 U.S. 551 (2005) // <http://www.deathpenaltyinfo.org/u-s-supreme-court-roper-v-simmons-no-03-633> [žiūrėta 2013 08 15].

⁷⁶ Death Penalty Fast Facts // <http://edition.cnn.com/2013/07/19/us/death-penalty-fast-facts> [žiūrėta 2013 08 15].

⁷⁷ JAV Aukščiausiojo Teismo byla Kennedy v. Louisiana, 554 U.S. 407 (2008). // <http://www.law.cornell.edu/supct/html/07-343.ZO.html> [žiūrėta 2013 08 15].

Iš viso nuo 1976 m. iki 2013 m. liepos buvo įvykdytos net 1338 egzekucijos. Šioje šalyje neišvengiama ir teisingumo klaidų. Duomenys rodo, kad 1973 m. – 2012 m. laikotarpiu, pateikus kaltumą neigiančius įrodymus, 140 asmenų, laukiančių mirties nuosprendžio įvykdymo, buvo išteisinti ir paleisti. Taip pat didelė problema yra rasinė diskriminacija. Nuo 1977 m. didžioji dalis asmenų (77 proc.) buvo nuteisti mirties bausme už baltaodžio nužudymą, nors statistika rodo, jog net apie 50 proc. žmogžudysčių aukų yra juodaodžiai. Taigi tyrimų rezultatai rodo, kad net kelis kartus didesnė tikimybė, jog kaltinamasis bus nuteistas mirties bausme, jeigu auka buvo baltaodis. Tuo tarpu su juodaodžiais kaltinamaisiais yra elgiama daug griežčiau, o šios rasės asmenims tapus aukomis, jų gyvybė vertinama kaip mažiau vertinga⁷⁸.

2012 m. buvo įvykdyta 43 nuosprendžiai devyniose valstijose: Arizonoje užregistruoti 6 bausmės įvykdymo atvejai, Delavere – 1, Floridoje – 3, Aidahe – 1, Misisipėje – 6, Ohajuje – 3, Oklahomoje – 6, Pietų Dakotoje – 2 ir daugiausia Teksaso valstijoje – 15. Visos egzekucijos buvo vykdomos suleidžiant mirtiną injekciją. 2012 m. balandį Konektikuto valstija panaikino mirties bausmę, o 2013 m. – Marilandas tapo 18-ąja abolicionistine valstija. Įstatymų projektai panaikinti mirties bausmę buvo paruošti Kolorade ir Niuhamšyre⁷⁹. Tai leidžia tikėtis, jog artimiausiu metu ir šios valstijos taps abolicionistėmis. Tačiau mirties bausmės panaikinimas Amerikoje pareikalauš ilgai trunkančio konflikto tarp visuomenės ir legalumo principo išsprendimo⁸⁰.

Taigi nors JAV Aukščiausiais Teismas išaiškino, kad mirties bausmė neprieštarauja Konstitucijai, ši šalis išsiskiria šios bausmės humanizavimo lygiu. Kitaip nei Kinijoje ir Irane, čia bausmė skiriama tik už pačius sunkiausius nusikaltimus gyvybei, o procesas yra sąžiningas bei užtikrinantis asmens teises ir laisves. Tačiau mirties bausmė vis dar taikoma moterims, o egzekucijų ir skiriamų nuosprendžių skaičius išlieka gan didelis.

2.2.4 Rusija

Mirties bausmė yra įtraukta ir į Rusijos bausmių sistemą, tačiau jau kuris laikas – netaikoma. Tam, kad geriau suvoktume šios šalies baudžiamąją politiką ir požiūrį į žmogaus teises, svarbu aptarti teisinį reglamentavimą, susijusį su mirties bausme.

1996 m. Rusijos Federacijos baudžiamojo kodekso 59 str. nurodo, kad mirties bausmė yra išimtinė ir gali būti paskirta tik už ypatingai sunkius nusikaltimus žmogui. Tuo pačiu šis straipsnis numato ir tam tikras išimtis atskiroms asmenų grupėms. Antroje šio straipsnio dalyje

⁷⁸ Amnesty International. Death Penalty Facts 2012. P. 1, 6. // <http://www.amnestyusa.org/pdfs/DeathPenaltyFactsMay2012.pdf> [žiūrėta 2013 10 02].

⁷⁹ Amnesty International Publications. Death Sentences and Executions 2012. London, 2013. Index: ACT 50/001/2013. P. 12, 15. // <http://www.amnesty.org/en/library/asset/ACT50/001/2013/en/bbfea0d6-39b2-4e5f-a1ad-885a8eb5c607/act500012013en.pdf> [žiūrėta 2013 07 24].

⁸⁰ Zimring F. E. The Contradictions of American Capital Punishment. New York: Oxford University Press, 2003. P. 138.

draudžiama skirti šią bausmę moterims, asmenims, kurie padarė nusikalstamą veiką būdami jaunesni ne 18 metų ir tiems, kurie sulaukė 65 metų amžiaus iki teismo sprendimo. Taigi, remiantis įstatymu mirties bausmė gali būti paskirta tik ypatingai sunkų nusikaltimą padariusiam 18 – 65 metų amžiaus vyrui. Trečia straipsnio dalis skirta malonės reglamentavimui. Nurodoma, kad malonės suteikimo atveju, mirties bausmė gali būti pakeista laisvės atėmimu iki gyvos galvos arba laisvės atėmimu 25 metams. Remiantis 66 str. 4 d., mirties bausmė negali būti skiriam už rengimąsi ar pasikėsinimą padaryti nusikaltimą⁸¹. Vadinasi, tokia bausmė galima tik už baigtą nusikalstamą veiką.

Mirties bausmės sankcija numatyta net penkiuose kodekso straipsniuose. BK 105 str. 2 d., reglamentuojančioje kvalifikuoto nužudymo atvejus – kai nužudoma du ar daugiau žmonių, nėščios moters nužudymas, žiaurius, pavojingu metodu, rasistiniu, dėl neapykantos ar kitu pagrindu. Taip pat ir šių straipsnių sankcijose: 227 str. „Pasikėsinimas į valstybės ar visuomenės veikėjo gyvybę“, 295 str. „Pasikėsinimas į asmens, vykdančio teisingumą ar ikiteisminį tyrimą, gyvybę“, 317 str. „Pasikėsinimas į teisėsaugos institucijų pareigūno gyvybę“ ir 357 str. „Genocidas“⁸². Taigi visų minėtų straipsnių apsaugos objektas yra žmogaus gyvybė.

1996 m. Rusija nustatė moratoriumą, kuris 2009 m. Konstitucinio Teismo buvo pratęstas neribotam laikui. Praėjusių metų liepos mėnesį Rusija informavo JT, kad pasiūlymas įstatymiškai panaikinti mirties bausmę ir ratifikuoti Europos žmogaus teisių konvencijos Trylikąjį protokolą, kuris ragina atsakyti mirties bausmės visais atvejais, laukia Dūmos sprendimo. Rusija yra vienintelė ET narė, kuri dar neratifikavo ir Šeštojo protokolo, kuris įpareigoja valstybes panaikinti mirties bausmę, bet leidžia išlaikyti šią bausmę nusikaltimams padarytiems karo metu⁸³.

Palyginus Rusijos ir aptartų valstybių baudžiamąją politiką mirties bausmės klausimu, akivaizdu, kad čia įstatyminės nuostatos yra pačios humaniškesnės. Mirties bausmė suprantama kaip išskirtinė priemonė, todėl nusikaltimų ratas, už kuriuos ji gali būti skiriama, labai siauras. Be to numatytos išimtys atskiroms asmenų grupėms. O visų svarbiausia – taikomas moratoriumas. Rusijoje jau 17 metų nevykdomi mirties nuosprendžiai, todėl ši bausmė – tik įstatyminė norma. Taigi paskutiniai įvykiai rodo, kad ši valstybė eina mirties bausmės visiško panaikinimo link. Todėl pagrįstai galima tikėtis, jog artimiausiu metu Rusija panaikins mirties bausmę ir ratifikuos svarbiausius tarptautinius dokumentus.

⁸¹ The Criminal Code of the Russian Federation. 1996, No. 63-FZ. // <http://visalink-russia.com/criminal-code-russian-federation.html> [žiūrėta 2013 07 23].

⁸² Ibid.

⁸³ Amnesty International Publications. Death sentences and executions 2012. London, 2013. Index: ACT 50/001/2013. P. 27. // <http://www.amnesty.org/en/library/asset/ACT50/001/2013/en/bbfea0d6-39b2-4e5f-a1ad-885a8eb5c607/act500012013en.pdf> [žiūrėta 2013 07 25].

3. MIRTIES BAUSMĖS BAUDŽIAMIEJI – TEISINIAI ASPEKTAI

3.1 Mirties bausmė ir tarptautinė teisė

Pasaulyje egzistuoja dvi teisės sistemos – tarptautinė ir nacionalinė. Abiejų objektu yra žmogaus teisės. Taigi tiek tarptautinėje, tiek nacionalinėje teisėje mirties bausmės problematikai skiriamas didelis dėmesys. Anot tarptautinės teisės mokslų daktaro Sauliaus Katuokos, „būtent dėl tarptautinės teisės normų įtakos dauguma valstybių iš nacionalinės teisės normų *de facto* ir *de jure* išbraukė mirties bausmę“⁸⁴. XIX a. pab. – XX a. pr. humanistinių idėjų plitimas įtakojo mirties bausmės panaikinimą kai kuriose valstybėse. Tačiau tarptautiniai dokumentai, ribojantys ir draudžiantys mirties bausmę, buvo pradėti rengti tik po Antrojo pasaulinio karo⁸⁵. Šiame skyriuje bus analizuojami mirties bausmės problematikai svarbiausi universalūs bei regioniniai tarptautiniai dokumentai.

- **Universalūs dokumentai**

Visuotinė Žmogaus Teisių Deklaracija. Vienas pirmųjų universalių dokumentų – 1948 m. gruodžio 10 d. JT Generalinės Asamblėjos priimta Visuotinė Žmogaus Teisių Deklaracija (toliau – Deklaracija). Šis tarptautinis dokumentas yra valstybių pasižadėjimas saugoti fundamentalias žmogaus teises kaip laisvės, teisingumo ir taikos pagrindą. Teises, kurias ši Deklaracija skelbia, yra prigimtinės. Tai nėra privilegijos suteikiamos valstybės už gerą elgesį ir jų negalima atimti už blogą. Šios pagrindinės žmogaus teisės riboja valstybės veiksmus kiekvieno asmens atžvilgiu. Nors ši Deklaracija tebuvo rekomendacinio pobūdžio, laikui bėgant, tarptautinė teisė šioms teisės normoms suteikė privalomą pobūdį⁸⁶. Dokumente išvardijamos asmeninės bei politinės žmogaus teisės. Tačiau joje eksplacitiškai nėra užsimenama apie mirties bausmę.

Viena svarbiausių asmeninių teisių, tiesiogiai susijusių su mirties bausmės problema, yra Deklaracijos 3 str. nurodyta teisė į gyvybę – „Kiekvienas turi teisę į gyvybę, laisvę ir asmens saugumą“⁸⁷. Deklaracijos rengėjai (amerikietė Eleonora Ruzvelt, prancūzas Rene Cassin) mirties bausmės problemą siejo su 3 str. turiniu. Teisė į gyvybę yra prigimtinė ir neatimama, jos neužtikrinus netenka prasmės visos kitos Deklaracijos saugomos teisės ir laisvės. Analizuojant šio dokumento turinį, pastebimas ne tik prieštaravimas tarp mirties bausmės ir teisės į gyvybę, bet ir raginimas apskritai atsisakyti šios brutaliuos bausmės. Tačiau dar Deklaracijos rengimo stadijoje valstybės plačiai taikė šią bausmės rūšį, todėl aiškus mirties bausmė draudimas dokumente būtų susilaukęs neigiamos valstybių reakcijos ir Deklaraciją būtų pavertę tik geros

⁸⁴ Katuoka S. Mirties bausmė ir tarptautinė teisė. Vilnius: Lietuvos teisės akademija, 2000. P. 4.

⁸⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas, *supra* note 4.

⁸⁶ Katuoka S. Mirties bausmė ir tarptautinė teisė. Vilnius: Lietuvos teisės akademija, 2000. P. 5.

⁸⁷ Visuotinė Žmogaus Teisių Deklaracija // Valstybės žinios. 2006, Nr. 68-2497.

valios pareiškimu. Tačiau egzistuoja ir kitokios analizuojamo dokumento interpretacijos, teigiančios, jog 3 str. yra visiškai neutralus mirties bausmės atžvilgiu. JT Sekretoriatas teisę į gyvybę įvardijo kaip neutralią mirties bausmės klausimu. Tačiau vėlesni JT dokumentai, tokie kaip Generalinės Asamblėjos Ekonominės ir Socialinės tarybos rezoliucijos, Generalinio Sekretoriaus 1973 m. ataskaita dėl mirties bausmės, teigia, kad 3 str. reiškia ne tik mirties bausmės apribojimą, bet ir panaikinimą⁸⁸.

Nagrinėjamos problemos apsektu svarbus ir 5 str. teigiantis, kad „Niekas negali būti kankinamas arba patirti žiaurų, nežmonišką ar žeminantį jo orumą elgesį arba būti taip baudžiamas“⁸⁹. Šiuo klausimu problemą daugiausia nagrinėjo JAV mokslininkai, kurie įsitikinę, kad mirties bausmės žiaurumas yra akivaizdus, jis suteikia ne tik fizines, bet ir dvasines kančias⁹⁰. Taigi sutinkama, kad mirties bausmė yra žiauraus pobūdžio, todėl prieštarauja ir šiam Deklaracijos straipsniui.

Aptartasis dokumentas buvo pirmasis žingsnis reglamentuojant žmogaus teises ir laisves, kuris tai pat atkreipė dėmesį ir į mirties bausmės problemą bei išskėlė diskursą dėl šios bausmės suderinamumo su prigimtinėmis teisėmis. Todėl vėliau priimti tarptautiniai dokumentai vis drąsiau ir plačiau kreipė visuomenės dėmesį į bausmių sistemą ir taikė vis griežtesnius apribojimus bausmėms, pažeidžiančioms žmogaus teises ir laisves. Todėl kai kuriuose jau galima rasti ir tiesioginių įpareigojimų panaikinti mirties bausmę.

Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas. 1966 m. JT Generalinė Asamblėja priėmė Tarptautinį pilietinių ir politinių teisių paktą (toliau – Paktas). Priešingai nei Visuotinė Žmogaus Teisių Deklaracija, šis dokumentas jau nebebuvo tik rekomendacinio pobūdžio, paktas – tarsi tarptautinė veiksmo sutartis, kurią privalo vykdyti visos ratifikavusios šalys⁹¹. Vadinasi, šis dokumentas įpareigoja imtis konkrečių veiksmų.

Minėtą dokumentą sudaro 53 straipsniai reglamentuojantys pilietines ir politines teises bei laisves. Pakto 6 str. 1 d. deklaruoja asmens teisę į gyvybę: „Kiekvienas žmogus turi neatimamą teisę į gyvybę. Šią teisę saugo įstatymas. Negalima savavališkai atimti niekieno gyvybės“⁹². Taigi jame aiškiai išvelgiamas draudimas savavališkai atimti kitam asmeniui gyvybę. Tačiau pastebėtina, kad ir čia nėra tiesioginės pareigos panaikinti mirties bausmę.

Aptariamo straipsnio 2 d. aiškiai nurodoma, jog mirties bausmė įstatymuose gali būti nustatyta tik už „sunkiausių nusikaltimus“. Todėl ši bausmė – išimtinė, nes turi išskirtinių apribojimų ir reikalavimų. Nors straipsnyje nedetalizuojama, kokie nusikaltimai atitinka „sunkiausių“ kategoriją, Žmogaus teisių komitetas išaiškino, kad į šį terminą nepatenka

⁸⁸ Katuoka S. Mirties bausmė ir tarptautinė teisė. Vilnius: Lietuvos teisės akademija, 2000. P. 5-6.

⁸⁹ Visuotinė Žmogaus Teisių Deklaracija // Valstybės žinios. 2006, Nr. 68-2497.

⁹⁰ Dobryninas A., Katuoka S. Mirties bausmė Lietuvoje. Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 1999. P. 10.

⁹¹ Katuoka S. Mirties bausmė ir tarptautinė teisė. Vilnius: Lietuvos teisės akademija, 2000. P. 9.

⁹² Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 77-3288.

politiniai, turtiniai ir ekonominiai nusikaltimai. Todėl galima daryti išvadą, kad nepritariama taikyti mirties bausmę už visus nusikaltimus, išskyrus vieną – tyčinį nužudymą⁹³. Taip pat, kad nebūtų piktnaudžiaujama šia bausme, numatytas reikalavimas, jog teisę paskirti šią bausmę turi tik kompetentingas teismas.

Genocidas yra ypač sunkus nusikaltimas, todėl 1948 m. Konvencija dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį, įpareigoja valstybes bausti už šį nusikaltimą. Paprastai to meto valstybių baudžiamieji įstatymai už genocidą numatė mirties bausmę. Būtent todėl šio straipsnio 3 dalyje nurodoma, kad pakto dalyvės neturi nukrypti nuo įsipareigojimų, priimtų pagal minėtą Konvenciją. Tačiau reikia atkreipti dėmesį, kad ši 3 dalis jokių būdu neįpareigoja valstybių už genocidą bausti būtent mirties bausme⁹⁴. Atkreiptinas dėmesys, kad netgi Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statutas pašalino mirties bausmę iš bausmių sąrašo, nepaisant to, kad jis turi jurisdikciją tokiems sunkiems nusikaltimams, kaip nusikaltimai žmogiškumui, genocidas, karo nusikaltimai⁹⁵.

Taip pat šio straipsnio 4 d. nurodoma asmenų teisė į amnestiją, malonę ir bausmės pakeitimą švelnesne, kuri galima visais atvejais. Vėliau JTO Ekonominė ir socialinė taryba praplėtė šią minimą straipsnio dalį priimdama rezoliucijas (1984 m.). Taigi valstybės, kuriose vis dar skiriami mirties nuosprendžiai, neturėtų pažeisti šių teisių.

Kita straipsnio dalis tiesiogiai draudžia skirti šią bausmės rūšį nepilnamečiams. Tai rodo, kad pakto kūrėjai pritaria nuomonei, jog nesulaukę 18 metų amžiaus, asmenys yra per jauni, kad visiškai suvoktų bausmės tikslus ir atsakytų už savo veiksmus. Taip pat svarbu ir tai, kad jauni asmenys yra labiau linkę pasitaisyti ir turi didesnę potencialą reabilituotis nei suaugusieji⁹⁶. Toks draudimas taip pat yra nurodytas ir 1989 m. Vaiko teisių konvencijoje (37 (a) str.), 1949 m. Ženevos konvencijoje dėl civilių apsaugos karo metu (68 str.), taip pat Ženevos konvencijų papildomuose protokoluose dėl tarptautinių ginkluotų konfliktų aukų apsaugos (I (77 str. 5 d.) ir II (6 str. 4 d.) protokoluose), 1984 m. JT ekonominės ir socialinės tarybos rezoliucijoje ir tokiuose regioniniuose dokumentuose kaip 1990 m. Afrikos vaiko teisių ir gerovės chartijoje (5 str. 3 d.) bei 1969 m. Amerikos žmogaus teisių konvencijoje (4 str. 5 d.)⁹⁷.

Šioje straipsnio dalyje taip pat draudžiama vykdyti mirties nuosprendį nėščioms moterims. Taip saugoma negimusio kūdikio teisė į gyvybę. Nuosprendis gali būti skiriamas,

⁹³ Katuoka S. Mirties bausmė ir tarptautinė teisė. Vilnius: Lietuvos teisės akademija, 2000. P. 13.

⁹⁴ Dobryninas A., Katuoka S. Mirties bausmė Lietuvoje. Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 1999. P. 17.

⁹⁵ Amnesty International Report. International Standards on the Death Penalty. 2006, Act 50/001/2006. P. 6. // <http://www.amnesty.org/en/library/asset/ACT50/001/2006/en/61251e61-d469-11dd-8743-d305bea2b2c7/act500012006en.pdf> [žiūrėta 2013 08 05].

⁹⁶ Amnesty International Report. Children and the Death Penalty: Executions worldwide since 1990. 2002, Act 50/007/2002. P. 1. // <http://www.amnesty.org/en/library/asset/ACT50/007/2002/en/9b708ffd-d7c4-11dd-b4cd-01eb52042454/act500072002en.pdf> [žiūrėta 2013 08 05].

⁹⁷ Ibid. P. 2.

tačiau jokiū būdu negali būti vykdomas. Paktas nedetalizuoja, kurį laiko tarpą galioja toks draudimas. Tačiau taikant loginį metodą galima suprasti, jog nuosprendis negali būti vykdomas tol, kol moteris yra nėščia. Tai nėra absoliutus draudimas. Tokia pozicija išryškėja ir valstybių pateiktose ataskaitose, kuriose nuosprendžio vykdymo draudimas baigiasi tuoj po nėštumo nutraukimo arba pasibaigus nuosprendžio vykdymo termino atidėjimui, kuris gali apimti kūdikio maitinimo periodą arba netgi gali būti pratęstas iki dviejų metų po kūdikio gimimo. Tačiau kai kuriose valstybėse mirties nuosprendis atidedamas visam laikui, jeigu šia bausme nuteista moteris tampa nėščia⁹⁸. Straipsnio 6 d. neleidžia valstybėms atidėti mirties bausmės panaikinimo ir nors tiesiogiai šiame straipsnyje nėra reikalaujama ją panaikinti, tačiau galima įžvelgti, jog tai yra pageidautina ir tuo pačiu raginama imtis veiksmų.

Šis paktas buvo antrasis JT parengtas tarptautinis dokumentas susijęs su mirties bausme. Kitaip nei Deklaracija, jis jau tiesiogiai reglamentuoja mirties bausmę, numatydamas tam tikras išimtis ir ribojimus. Čia mirties bausmė apibūdinama kaip išimtinė, kuri gali būti skiriama tik už sunkiausius nusikaltimus. Humanizuojama draudžiant bausti mirties bausme nepilnamečius, nėščias moteris, garantuojamos teisės į amnestiją, malonę ir kt. Lietuva prie šio pakto prisijungė 1991 m., kuris po metų įsigaliojo.

Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto antrasis papildomas protokolai. Po gan ilgos pertraukos, 1984 m. JT Nusikaltimų kontrolės ir prevencijos komitetas parengė dokumentą „Dėl priemonių, garantuojančių nuteistųjų mirties bausme teisių gynimą“, kurį dar tais pačiais metais JT Ekonominė ir socialinė taryba patvirtino savo rezoliucijoje. Šis dokumentas aptarė keletą svarbių aspektų. Visų pirma, patikslinta sunkių nusikaltimų sąvoka, teigiant, kad tose šalyse, kur mirties bausmė vis dar taikoma, ši bausmė gali būti skiriam tik už tyčinius nusikaltimus, kurių padariniai yra mirtis arba kitos sunkios pasekmės. Taip pat šis dokumentas aptarė ir asmenų kategorijas, kuriems negali būti skiriama mirties bausmė, t. y. asmenims nusikaltimo padarymo metu jaunesniems nei 18 metų, nėščioms moterims arba moterims, kurios neseniai tapo motinomis bei asmenims, kurie negali suprasti savo veiksmų esmės. Ši rezoliucija nustatė, kad mirties bausme nuteistas asmuo turi teisę į apeliaciją, kurią kompetentingas nagrinėti aukštesnės instancijos teismas. Taip pat draudžiama vykdyti mirties nuosprendį, kol institucijos svarsto nuteistųjų malonės ir bausmės pakeitimo švelnesne prašymus⁹⁹.

Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto papildomo protokolo (toliau – Protokolas) projektas mirties bausmei panaikinti buvo parengtas 1980 m. ir perduotas Generalinei Asamblėjai. Šis dokumentas svarbus tuo, kad jau pačiame pirmajame Protokolo straipsnyje buvo

⁹⁸ Dobryninas A., Katuoka S. Mirties bausmė Lietuvoje. Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 1999. P. 19-20.

⁹⁹ Katuoka S. Mirties bausmė ir tarptautinė teisė. Vilnius: Lietuvos teisės akademija, 2000. P. 22-23.

numatytas imperatyvus draudimas vykdyti mirties bausmę. O antrojoje aptariamo straipsnio dalyje įpareigojama imtis priemonių, kad mirties bausmė valstybės jurisdikcijoje būtų panaikinta. Suvokiant, kad toks kategoriškas reikalavimas panaikinti mirties bausmę gali sukelti didelį kai kurių valstybių pasipriešinimą, buvo nuspręsta protokolo 2 str., kuris, beje, draudžia bet kokias išlygas, leisti valstybėms apsispręsti dėl mirties bausmės taikymo karo metu, padarius labai sunkų karinio pobūdžio nusikaltimą. Po ilgų diskusijų, 1989 m. šis Protokolas buvo priimtas jį ratifikavus dešimčiai valstybių (įsigaliojo 1991 m.)¹⁰⁰.

Protokolas praplėtė Pakto nuostatas bei priešingai nei jo pirmtakas, kuris numatė tik ribojimus, uždraudė taikyti mirties bausmę, numatydamas vienintelę išlygą – karo metu. Tai buvo dar vienas svarbus žingsnis mirties bausmės panaikinimo link.

Tarptautinė humanitarinė teisė. Teisės normų, susijusių su mirties bausme, galima rasti ir tarptautinės humanitarinės teisės (toliau – THT) dokumentuose. THT normos pradeda veikti kilus tarptautiniam ginkluotam konfliktui ar karui ir jos tikslas yra reglamentuoti kariavimo metodus ir priemones bei apsaugoti civilius¹⁰¹. Kadangi kai kurie tarptautiniai dokumentai numato mirties bausmės taikymo išimtis būtent karo metu, tokiu atveju šios normos tampa labai svarbios.

1929 m. Ženevos konvencija „Dėl sužeistųjų ir ligonių veikiančiose armijose padėties gerinimo ir dėl elgesio su karo belaisviais“ riboja mirties bausmės taikymą numatydamas tokias nuostatas: paskyrus mirties nuosprendį, apie tai reikalaujama pranešti belaisvio vyriausybei, taip pat numatomas 3 mėnesių bausmės vykdymo moratoriumas. Tuo siekiama apsaugoti nuteistuosius nuo pernelyg greito nuosprendžio įvykdymo ir didelės klaidų tikimybės. Tuo tarpu 1949 m. Ženevos konvencijos „Dėl elgesio su karo belaisviais“ 84 str. teigė, jog karo belaisvius gali teisti tik karo teismai, išskyrus, kai tokia teisė suteikiama civiliniams teismams, ir taikomos tokios pačios bausmės kaip ir tos valstybės kariškiams. Taip pat numatytas reikalavimas iškėlus bylą per tris savaites pranešti belaisvio valstybės globėjai. Įtvirtinta apeliacijos bei kasacijos teisė. Mirties nuosprendis gali būti vykdomas tik po 6 mėnesių nuo tos dienos, kai valstybė globėja gavo pranešimą apie nuosprendį¹⁰². Tokiu būdu buvo numatyti tam tikri saugikliai, kurie karo metu neleido piktnaudžiauti susidariusia padėtimi ir neribojamai taikyti mirties bausmę.

1949 m. Ženevos konvencijoje dėl civilių gyventojų apsaugos karo metu įpareigoja okupuotos valstybės teritorijoje laikytis anksčiau galiojusį baudžiamųjų įstatymų. Taip pat okupacinė valdžia priimdama naujus teisės aktus, mirties bausmę gali nustatyti tik už šnipinėjimą, stambius diversinius aktus (pvz., oro bazės sunaikinimas) arba tyčinius nusikaltimus, sukėlusius mirtį. Tačiau reikia atkreipti dėmesį, kad okupacinė valdžia negali įvesti

¹⁰⁰ Katuoka S. Mirties bausmė ir tarptautinė teisė. Vilnius: Lietuvos teisės akademija, 2000. P. 23-25.

¹⁰¹ Dobryninas A., Katuoka S. Mirties bausmė Lietuvoje. Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 1999. P. 31.

¹⁰² Katuoka S. Mirties bausmė ir tarptautinė teisė. Vilnius: Lietuvos teisės akademija, 2000. P. 27-28.

mirties bausmės, jeigu ji jau buvo panaikinta prieš karą. Taip pat šioje konvencijoje, kaip ir prieš tai aptartuose dokumentuose, draudžiama skirti mirties nuosprendžius nepilnamečiams, užtikrinama malonės teisė, reikalavimas pranešti valstybei globėjai, kuri turi teisę kreiptis į okupacinę valdžią ir prašyti nuosprendžio panaikinimo bei mirties bausmės vykdymo atidėjimas 6 mėnesiams¹⁰³.

Ne mažiau svarbūs 1977 m. Ženevos konvencijos papildomi protokolai. Pirmasis iš jų buvo skirtas aukų apsaugai tarptautinių karinių konfliktų metu. Mirties bausmės aspektu svarbūs 76 ir 77 straipsniai. Pirmasis skirtas moterų apsaugai ir draudžia skirti mirties bausmę nėščioms ir nuo jų priklausomų mažamečių vaikų turinčioms moterims. Tuo tarpu 77 str. reglamentuoja vaikų apsaugą ir draudžia taikyti mirties bausmę asmenims, kurie nusikaltimo padarymo metu nebuvo sulaukę 18 metų amžiaus. Antrasis papildomas protokolai priėmė 1949 m. Ženevos konvencijos dėl aukų apsaugos netarptautinio pobūdžio karinių konfliktų metu nuostatos susijusios su mirties bausme iš esmės atkartoja Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto reikalavimus. Taip pat reglamentuojamas mirties bausmės draudimas nepilnamečiams, nėščioms moterims bei turinčioms mažamečių vaikų¹⁰⁴.

Taigi nors Ženevos konvencijos ir jos papildomi protokolai, apsaugodami atskiras asmenų grupes (karo belaisvius, sužeistuosius, civilius), nedraudžia taikyti mirties bausmės karo metu, tačiau numato apribojimus ir draudimus, kurie saugo asmenis nuo valdžios savivalės ir susidoravimo, ją padaro kiek įmanoma humaniškesnę karinio konflikto sąlygomis.

• Regioniniai dokumentai

Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. Panašaus pobūdžio procesai vyko ir Europoje. Europos Taryba – tai dar viena institucija, kuri rūpinasi žmogaus teisių apsauga, todėl jos priimti dokumentai Europos valstybėms yra labai svarbūs.

1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – Konvencija) pirmasis skyrius, prasidedantis 2 str., jau 1 dalyje konstatuoja, kad „Kiekvieno žmogaus teisė gyventi turi būti saugoma įstatymo. Niekam negalima tyčia atimti gyvybės, išskyrus vykdant teismo nuosprendį už nusikaltimą, už kurį tokia bausmė įstatymo numatyta“¹⁰⁵. Taigi nors šis straipsnis saugo asmens teisę į gyvybę, jame numatyta ir išimtis – tokia teisė nėra pažeidžiama vykdant teismo nuosprendį. Šio straipsnio 2 d. nurodomi teisėti gyvybės atėmimo būdai, kuomet gyvybės atėmimas taip pat nėra laikomas Konvencijos analizuojamo straipsnio pažeidimu, jeigu laikomasi dviejų taisyklių – neviršijant tokio jėgos panaudojimo ir kai tai buvo neišvengiamai būtina: „a) ginant kiekvieną asmenį nuo neteisėto smurto; b) teisėtai suimant arba

¹⁰³ Dobryninas A., Katuoka S. Mirties bausmė Lietuvoje. Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 1999. P. 33-35.

¹⁰⁴ Katuoka S. Mirties bausmė ir tarptautinė teisė. Vilnius: Lietuvos teisės akademija, 2000. P. 31-32.

¹⁰⁵ Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // Valstybės žinios. 1995, Nr. 40-987.

sutrukdant teisėtai sulaikytam asmeniui pabėgti; c) nustatyta tvarka atliekamais teisėtais veiksmais malšinant riaušes ar sukilimą¹⁰⁶. Sąsajas su mirties bausme galima įžvelgti ir Konvencijos 3 str., kuris draudžia kankinimus, žiaurų ir nežmonišką elgesį bei baudimą.

Konvencijoje kaip ir Deklaracijoje nenumatytas mirties bausmės draudimas ar tam tikri apribojimai. Todėl aptartos Konvencijos nuostatos gana greitai atsiliko nuo socialinio gyvenimo progreso ir požiūrio į mirties bausmę. O tai įtakojo poreikį papildyti šį dokumentą protokolais, naikinančiais šią bausmę.

Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos protokolas Nr. 6 Dėl mirties bausmės panaikinimo. 1982 m. ET Parlamentinės Asamblėjos priimtas Europos žmogaus teisių konvencijos protokolas Nr. 6 Dėl mirties bausmės panaikinimo (toliau – Šeštasis protokolas) įsigaliojo 1985 m., kai jį ratifikavo penkios valstybės. Jau pačioje preambulėje užsimenama apie bendrą tendenciją, palankią mirties bausmės panaikinimui. Nagrinėjamu aspektu didžiausią reikšmę turi protokolo 1 str., nes jame kategoriškai teigiama, kad mirties bausmė yra panaikinama, taip pat, kad ja niekas negali būti nuteistas bei nubaustas. Šios teisės užtikrinimas galimas Europos Žmogaus Teisių Teisme (toliau – EŽTT)¹⁰⁷.

Tačiau ir šis tarptautinis dokumentas neišvengė išimčių. Protokolo 2 str. numatoma išlyga dėl mirties bausmės taikymo karo metu. Straipsnyje nurodoma: „Valstybė turi teisę savo įstatymuose numatyti mirties bausmę už veiksmus karo arba neišvengiamo pavojaus kilti karui metu; tokia bausmė gali būti taikoma tik įstatymų numatytais atvejais ir pagal jų nuostatas. Toji valstybė privalo pranešti ET Generaliniam Sekretoriui minėtų įstatymų dėl mirties bausmės nuostatas¹⁰⁸. Taip pat protokolas draudžia nukrypimus nuo įsipareigojimų (3 str.) bei remiantis Konvencijos 57 str. – išlygas (4 str.). Taigi protokolas nepanaikino mirties bausmės galutinai, kadangi paliko teisę ją taikyti karo metu. Todėl jis nebuvo tobulas ir jau po kelerių metų valstybės buvo raginamos atsisakyti šios bausmės visiškai.

Pasikeitus požiūriui, 1994 m. ET Parlamentinė Asamblėja priėmė Rekomendaciją Nr. 1246 dėl mirties bausmės panaikinimo bei rezoliuciją Nr. 1044. Šiuose dokumentuose buvo teigiama, jog mirties bausmė civilizuotame pasaulyje neturi vietos ir ji yra prilyginama kankinimui. Taip pat nurodoma, kad nėra jokio reikalo įvesti šią bausmę karo metu, nes tokiu atveju mirties bausmė skirta įbauginti žmones, kad jie nenusikalstų. Atkreipiamas dėmesys, kad karo metu gali būti priimami skuboti sprendimai, kurių padariniai būtų skaudūs – nubaustas nekaltas asmuo. Taip pat šių dokumentų pagalba ET Parlamentinė Asamblėja ragino valstybes

¹⁰⁶ Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // Valstybės žinios. 1995, Nr. 40-987.

¹⁰⁷ Katuoka S. Mirties bausmė ir tarptautinė teisė. Vilnius: Lietuvos teisės akademija, 2000. P. 57-58.

¹⁰⁸ Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 protokolas dėl mirties bausmės panaikinimo // Valstybės žinios. 1999, Nr. 61-1978.

nares, kurios dar numato mirties bausmės taikymą karo ar taikos metu, šią bausmę panaikinti galutinai ir pasirašyti Šeštąjį protokolą. Išreikšta nuostata, kad šio protokolo pasirašymas yra būtina sąlyga siekiant įstoti į Europos Sąjungą (toliau – ES)¹⁰⁹.

Šeštasis protokolas – tai svarbus tarptautinis dokumentas mirties bausmės panaikinimo procese. Tačiau ir jis kategoriškai neuždraudė šios bausmės skyrimo ir vykdymo, palikta išimtis – karo metu.

Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos protokolas Nr. 13 Dėl mirties bausmės panaikinimo visais atvejais. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos protokolas Nr. 13 (toliau – Tryliktasis protokolas), ET priimtas 2002 m., numato šios bausmės panaikinimą visose situacijose, taip pat ir karo bei jo grėsmės metu. Šis protokolas buvo priimtas siekiant dar labiau sustiprinti asmens teisės į gyvybę apsaugą bei visiškai pripažinti žmonių prigimtine teisę į orumą. Taip pat pastebima, kad Šeštasis protokolas nepanaikina mirties bausmės už nusikaltimus, padarytus karo metu arba atsiradus neišvengiamam pavojui kilti karui, o tai ir sąlygojo Tryliktojo protokolo reikalingumą.

Jau pats pirmasis šio Protokolo straipsnis teigia: „Mirties bausmė panaikinama. Niekas negali būti nubaustas mirties bausme ir ji niekam nevykdoma“¹¹⁰. Dokumento 2 str. draudžia bet kokius nukrypimus nuo protokolo nuostatų, o 3 str. neleidžia daryti jokių išlygų remiantis Konvencija.

Tryliktasis protokolas buvo galutinis žingsnis mirties bausmės panaikinimo link, kuris kitaip nei šio dokumento pirmtakai, užkerta kelią šios bausmės vykdymui bet kokiais atvejais visiems asmenims. Šis dokumentas yra pats svarbiausias abolicionistams, nes jį pasirašius pasiekiamas galutinis tikslas – šalyje mirties bausmė negali būti taikoma visiškai. Tai tarsi ilgo šios bausmės panaikinimo proceso tarptautinėje teisėje rezultatas.

Svarbiausių išnagrinėtų dokumentų palyginimas pateikiamas 4 priede.

3.2 Mirties bausmės panaikinimas nacionalinėje teisėje

Vienas svarbiausių žingsnių, kuriuos valstybė gali padaryti, siekiant apsaugoti žmogaus teises savo jurisdikcijoje, yra mirties bausmės panaikinimas. Konstitucija yra aukščiausių teisinę galią ir sudėtingesnę keitimo sistemą turintis šalies įstatymas, kuriam negali prieštarauti kiti teisės aktai. Tokios šio akto savybės pasitarnauja apsaugant svarbiausias joje įtvirtintas asmens teises ir laisves.

Vienas iš būdų panaikinti mirties bausmę – tiesioginis jos uždraudimas konkrečiame Konstitucijos straipsnyje. Įtvirtindama šios bausmės draudimą aukščiausiam valstybės įstatyme, šalis parodo apsisprendimo svarbą panaikinti šią bausmę bei apsaugoti žmogaus teises. Dar 2005

¹⁰⁹ Katuoka S. Mirties bausmė ir tarptautinė teisė. Vilnius: Lietuvos teisės akademija, 2000. P. 58-59, 62.

¹¹⁰ Vadapalas V. Tarptautinė teisė: pagrindiniai dokumentai ir jurisprudencija. Vilnius: Eugrimas, 2003. P. 254.

m. *Amnesty International* atliktas tyrimas atskleidė, kad net 42 valstybės uždraudė mirties bausmę savo Konstitucijoje ir beveik visose buvo remtasi žmogaus teisių pagrindu¹¹¹. Austrijos Federalinis Konstitucinis Teismas 1929 m. peržiūrėjo šalies Konstituciją ir 85 str. nurodė „Mirties bausmė yra panaikinta“. 1949 m. gegužės 23 d. Vokietijos Pagrindinio šalies įstatymo 102 str. taip pat teigia, kad „Mirties bausmė panaikinama“. Islandijos Konstitucinis Teismas 1944 m. skyriaus „Žmogaus teisės“ 69 str. nurodė, kad „Draudžiama mirties bausmę nustatyti įstatymuose“. Nyderlandų Karalystės Konstitucinis Teismas 1983 m. 113 str. nurodė: „Mirties bausmė negali būti skiriama“¹¹². Pastebėtina, kad ir 1920 m. Laikinosios Lietuvos Valstybės Konstitucijoje ji buvo panaikinta 16 str.¹¹³.

Kitas būdas panaikinti mirties bausmę yra Konstitucinio Teismo kompetencijoje. Šis Teismas, būdamas Konstitucijos sergėtoju, turi teisę pripažinti įstatymą netekusiu galios, jeigu jis prieštarauja Konstitucijai. Būtent tokiu keliu mirties bausmė buvo panaikinta Lietuvoje. Mūsų šalyje mirties bausmės panaikinimo pagrindas buvo 1998 m. gruodžio 9 d. LR KT priimtas nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 105 straipsnio sankcijoje numatytos mirties bausmės atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Mirties bausmės problemą išanalizavęs tarptautiniu, lyginamuoju, istoriniu, kriminologiniu ir kitais aspektais, LR KT kategoriškai konstatavo, jog mirties bausmė prieštarauja aukščiausios teisinės galios šalies įstatymui. Vadovaujantis Konstitucijos 107 str., LR BK straipsniai numatantys mirties bausmės sankciją už nusikaltimus negalėjo būti taikomi nuo šio nutarimo oficialios paskelbimo dienos, o tų pačių metų gruodžio 21 d. Seimas priėmė galiojančio BK pakeitimo įstatymą (Valstybės žinios 1998 m., Nr. 115-3238), kuriame jau nebebuvo nė vieno straipsnio, numatančio mirties bausmę.

Tokiu pat būdu, tik šiek tiek anksčiau nei Lietuvoje, mirties bausmė buvo panaikinta ir kitose pasaulio valstybės. 1990 m. spalio 24 d. Vengrijos Konstitucinis Teismas priėmė sprendimą nurodant, kad mirties bausmė pažeidžia asmens teises į gyvybę ir orumą, kurią užtikrina šalies Konstitucija. 1995 m. liepą Pietų Afrikos Respublikos Konstitucinis Teismas konstatavo, kad ši bausmė taip pat prieštarauja Konstitucijai ir pažeidžia asmens teisę nebūti baudžiamam žiauriomis, nežmoniškoms ir žeminančiomis bausmėmis¹¹⁴.

Taigi teigiamai vertinama tokia valstybių praktika, kuomet mirties bausmė tiesiogiai draudžiama pačioje Konstitucijoje, nes tai suteikia papildomą apsaugą žmogaus teisėms. Tam

¹¹¹ Amnesty International Report. Constitutional Prohibitions of the Death Penalty. 2005, Act 50/009/2005. P. 1. // <http://www.amnesty.org/en/library/asset/ACT50/009/2005/en/d8cfacd2-d50e-11dd-8a23-d58a49c0d652/act500092005en.pdf> [žiūrėta 2013 08 16].

¹¹² Ibid. P. 3-4.

¹¹³ Katuoka S. Mirties bausmė ir tarptautinė teisė. Vilnius: Lietuvos teisės akademija, 2000. P. 66.

¹¹⁴ Amnesty International Report. Constitutional Prohibitions of the death Penalty. 1996, Act 50/06/96. P. 1. // <http://www.amnesty.org/en/library/asset/ACT50/006/1996/en/e56950b4-eafe-11dd-aad1-ed57e7e5470b/act500061996en.pdf> [žiūrėta 2013 08 15].

prilygsta ir KT jurisprudencijoje atskleistas implicitinis šios bausmės prieštaravimas prigimtiniems žmogaus teisėms. Vadinasi ir LR KT 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas aukščiausiu – Konstituciniu lygmeniu saugo asmenis nuo baudimo mirtimi.

3.2.1 LR Konstitucinio Teismo nutarimo argumentų analizė bei kritika

Proceso metu didžioji dalis suinteresuotų asmenų pasisakė „už“ mirties bausmės panaikinimą ir savo poziciją grindė atkreipdami dėmesį į skirtingus problemos aspektus. Tam, kad būtų geriau suvokiami probleminiai aspektai ir LR KT sprendimas, šalia nutarime išsakytų pagrindinių antimortalistų argumentų bus pateikiama ir mokslinėje literatūroje randama tokių teiginių kritika.

S. Stačiokas argumentuodamas savo nuomonę, akcentavo žmogaus teisių svarbą ir teigė, kad neįmanoma saugoti žmogaus teisės į gyvybę ir tuo pačiu numatyti įstatyminę galimybę ją atimti¹¹⁵. Tuo tarpu A. Vaišvila savo straipsnyje „Bausmės problema teisinėje valstybėje: mirties bausmės aporija“ nesutinka su tokiais teiginiais ir mano, jog asmens teisė į gyvybę yra unikali vertybė, todėl ir bausmė už ją turi būti išimtinė, išsiskirianti iš kitų bausmių savo unikalėmis savybėmis. Priešingu atveju, taikant švelnesnes bausmes, būtų nuvertinama, devalvuojama teisė į gyvybę, taip pat būtų pažeistas bausmės proporcingumo principas. Anot jo, aukščiausia vertybė ir turi būti ginama aukščiausia vertybe¹¹⁶. Taigi straipsnio autorius neįžvelgia mirties bausmės legalizavimo paradokso ir mano, kad tinkamiausias atsakas už išimtinės teisės į gyvybę pažeidimą yra tik mirties bausmė.

Vilniaus Arkivyskupas Metropolitai A. J. Bačkis pastebėjo, jog šios bausmės panaikinimu būtų išreikšta pagarba kiekvieno žmogaus prigimtiniai teisei į gyvybę, juo labiau, kai nusikalstamumą galima kontroliuoti ir kitais būdais¹¹⁷. Šio argumento kritiką galima įžvelgti I. Kanto, kuris yra vienas iš atpildo teorijos atstovų, filosofijoje. Jis samprotauja, kad asmuo turi būti baudžiamas, nes pažeidžia kito individo teises. Taigi, pažeisdamas kito asmens teisę į gyvybę, tuo pačiu jis pažeidžia ir savąją. Tai yra baudimo priežastis¹¹⁸. Panašia logika vadovaujasi ir A. Vaišvila teigdamas, kad žmogus turi teisę į gyvybę, o ši teisė apima ir pareigą – gerbti artimą. Būtent todėl atsisakius pareigos, tas praranda ir savo teisę. O tai reiškia, kas kėsina į kito asmens gyvybę, tas praranda ir savąją. Ši teisė yra proporcinga pareigai. Taigi nusikaltėlio teisė į gyvybę, atsieta nuo pareigos gerbti analogišką kito asmens teisę, tampa privilegija. Todėl panaikinus mirties bausmę, prasmės nebetenka teisių ir pareigų vienovė, kurią

¹¹⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas, *supra* note 4.

¹¹⁶ Vaišvila A. Bausmės problema teisinėje valstybėje: mirties bausmės aporija // Teisės problemos. 1997, Nr. 1. P. 43.

¹¹⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas, *supra* note 4.

¹¹⁸ Drakšas R. Mirties bausmė: situacija ir perspektyvos. Vilnius: Eugrimas, 2002. P. 139.

suponuoja pati visuomenė¹¹⁹. Taigi tokiais argumentais buvo siekiama pateisinti teisės į gyvybę pažeidimą mirties bausmės atveju.

Suinteresuotas atstovas J. Nocius teigė, kad mirties bausmė yra antikonstitucinė būtent 21 str. 3 d. atžvilgiu, nes asmens sušaudymas yra žiauri, kankinanti ir žeminanti jo orumą bausmė. Anot jo, mirties bausmės neįmanoma įvykdyti žmogaus nesužalojus kokiu nors būdu¹²⁰. Tačiau ir šis teiginys neišvengia kritikos. Teigiama, kad nėra jokios bausmės be kančios, net jeigu tą bausmę traktuosime ne tik kaip fizinę, nes bausmės ir diferencijuojamos remiantis skirtingu suteikiamos kančios ir žiaurumo mastu. Bet kurios bausmės tikslas yra kančia, ji skirta, kad ją sukeltų, nes tai tampa priemone paskatinti nusikaltusį asmenį socializuotis¹²¹. Tačiau pastebėtina, jog nė viena kita bausmė, išskyrus mirties bausmę, dar nebuvo paskelbta prieštaraujančia Konstitucijai ar pažeidžiančia asmens teises. Priešingai, šiame pačiame nutarime KT pasakė, kad laisvės atėmimo bausmė negali būti traktuojama, kaip draudžiama Konstitucijos.

Kiti savo nuomonę argumentavo atsižvelgdami į tarptautines tendencijas. Pasisakydamas prieš mirties bausmę, E. Zingeris atkreipė dėmesį į tarptautinės teisės standartus ir nurodė būtinumą ratifikuoti Šeštąjį protokolą. Panašiai mirties bausmės panaikinimo svarbą pagrindė ir T. Birmontienė, teigdama, kad po Antrojo pasaulinio karo žmogaus teisės tampa vis svarbesnės, tai rodo tarptautiniuose dokumentuose eskaluojama žmogaus teisė į gyvybę. Jai savo paaiškinime antrina ir V. Vadapalas, manantis, kad tarptautinė teisė juda mirties bausmės panaikinimo linkme, o tai įrodo ET bei ES priimtų dokumentų analizė, reikalavimai panaikinti mirties bausmę kaip prielaida tapti šių tarptautinių institucijų nare¹²². Tačiau A. Vaišvila mano, kad toks polinkis pasiduoti vakarietiškomis tendencijoms ir kopijuoti vakarų baudžiamąją politiką nemąstant, nėra protingas. Visų pirma, reikia palyginti kriminogeninę situaciją mūsų šalyje ir vakaruose, kuri, anot jo, akivaizdžiai skiriasi¹²³. Todėl remiantis profesoriumi, Lietuva neturėtų sekti kaimyninių valstybių pavyzdžiu. Tam pritarė ir tuometinis generalinis prokuroras K. Pėdnyčia, kuris manė, kad valstybė dar tam nepasiruošusi. Anot jo, tai įrodo kriminogeninė situacija bei visuomenės požiūris. Jis siūlė problemą spręsti referendumo būdu. Tačiau LR KT teisėjai pabrėžė, jog Lietuva pripažįsta tarptautinės teisės normas bei principus, integruojasi į pasaulio kultūrą ir todėl yra lygiateisė tarptautinės bendrijos narė. Vadovaujantis tuo, ji negali savo gyventojams taikyti skirtingų standartų ir at mesti visuotinai pripažįstamų vertybių¹²⁴.

¹¹⁹ Vaišvila A. Bausmės problema teisinėje valstybėje: mirties bausmės aporija // Teisės problemos. 1997, Nr. 1. P. 56-58.

¹²⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas, *supra* note 4.

¹²¹ Vaišvila A. Bausmės problema teisinėje valstybėje: mirties bausmės aporija // Teisės problemos. 1997, Nr. 1. P. 56-58.

¹²² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas, *supra* note 4.

¹²³ Vaišvila A. Bausmės problema teisinėje valstybėje: mirties bausmės aporija // Teisės problemos. 1997, Nr. 1. P. 34.

¹²⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas, *supra* note 4.

Nagrinėjant mirties bausmės konstitucingumo klausimą ne mažiau svarbus buvo ir kriminologinis aspektas. A. Dobryninas pritaria abolicionistams ir savo požiūrį argumentuoja kriminologijos mokslo analize, kad nėra jokio pagrįsto ryšio tarp mirties bausmės ir nužudymų skaičiaus mažėjimo. A. Dapšys tokio ryšio nebuvimą grindė teigdamas, kad nusikaltėlis darydamas nusikalstamą veiką retai galvoja apie pasekmes ir gresiančią bausmę, veikia keršto motyvais ar būdamas afekto būsenoje. Jiems pritarė ir E. Bičkauskas nurodydamas, kad bausmių griežtinimas neduoda teigiamo rezultato ir nemažina nusikalstamumo¹²⁵. Tokius teiginius buvo bandoma paneigti, samprotaujant, kad jeigu mirties bausmė nepadeda sulaikyti asmenų nuo nusikaltimų darymo, tuomet bet kuri bausmė apskritai netenka prasmės, nes jos nepanaikina nusikalstamumo. Todėl tai absurdiškas argumentas ir neverta suabsoliutinti bausmių prevencinės reikšmės¹²⁶. K. Jovaišas savo moksliniame darbe teigė, kad mirties bausmės oponentai, analizuodami mirties bausmės ir nusikalstamumo priklausomybę, pastebi, kad ji didina nusikalstamumą. Tuo tarpu retencionistai teigia, kad ji mažina ir padeda kontroliuoti. Taigi, anot mokslininko, kiekviena pusė pasinaudoja tik jai tinkamais duomenimis, o netinkamus ignoruoja todėl tokiu būdu naudojant tuos pačius metodus, gaunami skirtingi rezultatai¹²⁷. Tačiau pastarąjį argumentą paneigia Lietuvos nužudymų statistikos kitimo analizė (žr. 4.2 poskyrį), o ir pats LR KT pastebėjo, jog įvedus mirties bausmės moratoriumą, nužudymų šalyje nepadaugėjo.

S. Stačiokas taip pat užsimena apie klaidos tikimybę ir teigia, jog teisingumas negali būti fatališkas, o mirties bausmė būtent tokia ir yra, ji – absoliuti¹²⁸. Mokslinėje literatūroje kritikuojamas toks mirties bausmės neigimas dėl klaidos tikimybės mat byloje nenustatoma objektyvi tiesa. Tuomet ir teisingumo vykdymas apskritai netektų prasmės. Valstybė privalo turėti mechanizmą objektyviai tiesai byloje nustatyti, o tokio mechanizmo turėjimas suponuoja teisę vykdyti teisingumą ir skirti bausmes, taip pat ir mirties bausmę. Pastebėtina, kad Lietuvoje nėra faktų, jog bent vienas asmuo būtų klaidingai nubaustas mirties bausme¹²⁹. K. Jovaišas taip pat pritaria tokiems argumentams ir sutinka, kad be klaidų neįmanoma nei viena žmogaus veikla, bet tai nėra pagrindas, tokios veiklos nebevykdyti, tiesiog reikia tam, kiek galima, užkirsti kelią formalizuojant baudžiamąjį procesą¹³⁰. Tačiau reikia nepamiršti, kad šios bausmės įvykdymo atveju padariniai yra ypatingai žiaurūs, nekaltas žmogus pasmerkiamas mirti. Juk visi – tiek abolicionistai, tiek retencionistai sutinka, kad žmogaus gyvybė yra išskirtinė vertybė. Todėl

¹²⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas, *supra* note 4.

¹²⁶ Vaišvila A. Bausmės problema teisinėje valstybėje: mirties bausmės aporija // Teisės problemos. 1997, Nr. 1. P. 47.

¹²⁷ Jovaišas K. Tiesėtas atpildas ar valstybės sankcionuota žmogžudystė? // Teisės problemos, 1997, Nr. 1. P. 17-18.

¹²⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas, *supra* note 4.

¹²⁹ Vaišvila A. Bausmės problema teisinėje valstybėje: mirties bausmės aporija // Teisės problemos. 1997, Nr. 1. P. 42.

¹³⁰ Jovaišas K. Tiesėtas atpildas ar valstybės sankcionuota žmogžudystė? // Teisės problemos. 1997, Nr. 1. P. 27.

lyginti tokius padarinius ir, pavyzdžiui, laisvės atėmimo klaidos atveju sukeltą žalą yra absurdiška ir neteisinga.

Dar vienas svarbus aspektas yra psichologinis aukos ir nusikaltėlio santykis. Pastarasis turi būti teisingai nubaustas, o mirties bausmės panaikinimo atveju, tai reiškia įkalinimą iki gyvos galvos. Tačiau visuomenės požiūriu ji nėra lygiavertė nusikaltimo sunkumo ir aukos artimųjų kančios atžvilgiu. Tačiau šiuolaikinei civilizuotai visuomenei Taliono principas nėra ir negali būti priimtinas. Juk nusikaltėlis, suluošinęs auką, negali būti taip pat suluošinamas¹³¹. Kritikai prieštarauja tokiam požiūriui ir mano, kad toks susirūpinimas žudiko teisėmis, pamirštant apie aukos teises, tampa pseudohumanizmu. Aukos gyvybė yra kažkas abstraktaus, ji jau „praeitis“, todėl, anot antimortalistų yra mažiau vertinga, nei dabar teismo sprendžiama nusikaltėlio gyvybė. Todėl kritikai kvestionuoja šį argumentą ir klausia, ar taip nėra sumenkinama aukos gyvybė ir sureikšminama ją atėmusiojo¹³².

Taigi LR KT nutarime buvo išsakyti ir įvertinti įvairiapusiai argumentai pradedant žmogaus teisių prigimtiniu pobūdžiu ir teisės į gyvybę išskirtinumu, atsižvelgta į tarptautinės teisės tendencijas ir kryptingumą, paliesti ir ne mažiau svarbūs kriminologiniai aspektai – nusikalstamumo prevencija, klaidos problema, psichologinis aukos ir nusikaltėlio ryšys. Visa tai padėjo suformuluoti galutinį ir neskundžiamą LR KT sprendimą, kad mirties bausmė prieštarauja Konstitucijos 18 str., 19 str. ir 21 str. 3 d.

3.2.2 Mirties bausmės gražinimo galimybė ir padariniai

1998 m. LR KT pripažinus, kad mirties bausmė prieštarauja Konstitucijai, Lietuvoje mirties nuosprendžiai nebeskiriami 15 metų, o faktiškai nebevykdomi nuo 1996 m. paskelbto moratoriumo. Šiuo laikotarpiu mirties bausmės spragą užpildė laisvės atėmimas iki gyvos galvos, kuris atliko šiam laikotarpiui svarbias bausmės funkcijas.

Mirties bausmės panaikinimo metu pats LR KT pažymėjo, kad jeigu valstybė neužtikrins visuomenės saugumo, poreikis gražinti šią bausmę gali vėl atsirasti¹³³. O kuo mažiau saugus asmuo jaučiasi, tuo griežtesnių bausmių jis nusikaltėliams reikalauja. Literatūroje išskiriama net keletas kompleksinių veiksnių, kurie žymiai įtakoja asmens saugumo jausmą: statistinis ir latentinis nusikalstamumas, nusikaltimai padaromi gatvėse, gyventojų nepasitikėjimas teisėsauga, žiniasklaidoje skelbiama nusikalstamų veikų apžvalga bei ekonominis nestabilumas¹³⁴.

¹³¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas, *supra* note 4.

¹³² Vaišvila A. Bausmės problema teisinėje valstybėje: mirties bausmės aporija // Teisės problemos. 1997, Nr. 1. P. 50.

¹³³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas, *supra* note 4.

¹³⁴ Drakšas R. Baudžiamoji atsakomybė ir jos realizavimo formos. Vilnius: Justitia, 2008. P. 127, 132.

Tai, kad visuomenė jaučiasi nesaugiai, parodo ir visuomenės nuomonės tyrimai. 1990 m. pirmasis socialinis tyrimas mirties bausmės tematika atskleidė, jog „prieš“ mirties bausmę tuo metu pasisakė 27 proc. respondentų, 1997 m. dar mažiau – tik 18,3 proc.¹³⁵. Tuo tarpu naujausios socialinės apklausos rodo mažai besikeičiantį visuomenės požiūrį. Šiais metais atliktas visuomenės nuomonės tyrimas parodė, kad 37,2 proc. yra „prieš“ mirties bausmę, tuo tarpu net 48,3 proc. mano, jog ją reikėtų grąžinti¹³⁶. Taigi abolicionistų skaičius šalyje dar niekada nebuvo vyraujantis, o visuomenėje tvirtas pozicijas vis dar išlaiko retencionistinės nuostatos, nors ši bausmė jau daugiau nei dešimtmetį išbraukta iš šalies įstatymų. Robert Badinter, kuris įtakojo mirties bausmės panaikinimą Prancūzijoje 1981 m., mano, jog turi praeiti maždaug 10 – 15 metų po šios bausmės panaikinimo, kol visuomenė suvokia, jog ji nėra naudinga ir nesumažina nužudymų skaičiaus¹³⁷.

Pastarieji šių metų įvykiai parodė, kad ypač žiaurūs nusikaltimai ir didelio rezonanso susilaukiančios bylos, priverčia visuomenę jaustis nesaugiai. O viso to padarinys – siūlymai ir siekiai grąžinti mirties bausmę Parlamente¹³⁸. Taigi šiais dinamiškais ir nenuspėjamais laikais, kai šalies kriminogeninė situacija ir teisinė savimonė nėra statiška, svarbu aptarti ir mirties bausmės recidyvo galimybę bei tokios hipotetinės situacijos atveju atsirastuosius padarinius teisiniame kontekste.

Konstitucijos tekstas *expressis verbis* neuždraudžia mirties bausmės taikymo, tačiau LR KT savo jurisprudencijoje konstatavo, kad ši bausmė prieštarauja Konstitucijos 18, 19 ir 21 str. 3 d. Todėl visų pirmą reikėtų keisti pačios Konstitucijos tekstą ir atsisakyti tokių konstitucijos saugomų prigimtinių teisių kaip teisė į gyvybę, draudimo kankinti, žaloti, žeminti orumą, žiauriai su žmogumi elgtis ir nustatyti tokio pobūdžio bausmes¹³⁹. Taigi neigiamai būtų vertinamas tokių svarbių žmogaus teisių panaikinimas demokratinėje respublikoje.

Pakeitus Konstituciją ir įrašius šią bausmę į valstybės BK, neišvengiamai atsirastų padariniai ir tarptautiniu mastu. Panaikinus šią bausmę buvo ratifikuota daug tarptautinių dokumentų (pvz., Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių pakto antrasis papildomas protokolai, Europos žmogaus teisių konvencijos Šeštasis ir Tryliktasis protokolai ir kt.). Taigi mirties bausmės recidyvo atveju, šie ir kiti tarptautinės teisės aktai, siūlantys naikinti ar netgi draudžiantys mirties bausmę, netektų teisinės galios. Taip pat pastebėtina, kad Lietuva yra tarptautinių institucijų – JT, NATO, ET ir ES narė. Kaip minėta anksčiau, mirties bausmės

¹³⁵ Dobryninas A., Katuoka S. Mirties bausmė Lietuvoje. Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 1999. P. 77.

¹³⁶ Samoškaitė E. Apklausa: kokie žmonės pritaria mirties bausmei? // <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/apklausa-kokie-zmones-pritaria-mirties-bausmei.d?id=61667839> [žiūrėta 2013 10 03].

¹³⁷ Hood R., Hoyle C. The Death Penalty: A Worldwide Perspective. Oxford University Press, 2008. P. 23.

¹³⁸ Baudžiamojo kodekso 129 straipsnio pakeitimo ir papildymo įstatymo projektas. 2013, Nr. XIIP-1021. // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=456343&p_tr2=2 [žiūrėta 2013 09 25].

¹³⁹ Drakšas R. Mirties bausmė: situacija ir perspektyvos. Vilnius: Eugrimas, 2002. P. 121.

panaikinimas buvo viena iš sąlygų siekiant tapti kai kurių iš šių institucijų (pvz., ET, ES) nare, todėl iškiltų Lietuvos Respublikos narystės jose tęstinumo klausimas. Taip pat į tai neigiamai reaguotų kitos demokratinės valstybės, nevyriausybinės organizacijos ir visa tarptautinė bendruomenė.

Taigi norint vienašališkai grąžinti mirties bausmę neužtektų tik Parlamente priimti LR BK pakeitimo įstatymą ir įrašyti šią bausmę į norimo straipsnio sankciją. Mirties bausmės recidyvo pasekmės būtų žymios. Tai įtakotų ne tik nacionalinių įstatymų, pradedant pačia Konstitucija, keitimą, tačiau ir tarptautinių sutarčių denonsavimą, neigiamai paveiktų netgi užsienio politiką ir šalies ekonominius santykius. Šis procesas būtų ilgas ir sudėtingas bei sukeltų rimtus teisinius padarinius tiek šalies viduje, tiek tarptautinėje erdvėje. Todėl galima daryti išvadą, kad šiuo metu galiojantis teisinis reguliavimas, tarptautinė politika bei vyraujančios abolicionistinės tendencijos garantuoja mirties bausmės panaikinimo negrįžtamumą. Tačiau valstybė jokių būdu neturėtų pamiršti visuomenės ir nuolat bei kompleksiskai vykdyti nusikalstamumo prevenciją ir tokiu būdu stengtis kuo maksimaliau užtikrinti jos saugumą. Taip pat ne mažiau svarbus ir teisinis šalies piliečių švietimas, kuris užtikrintų kompetentingą visuomenės savimonę apie vykdomą baudžiamąją politiką ir suformuotų kritišką, teisinėmis žiniomis pagrįstą nuomonę apie valstybės politiniame bei teisiniame gyvenime vykstančius procesus.

4. MIRTIES BAUSMĖS ALTERNATYVA

4.1 Laisvės atėmimas iki gyvos galvos

Išbraukus mirties bausmę iš bausmių sistemos, neišvengiamai atsiranda alternatyvios bausmės problema. Valstybė turi surasti tokį pakaitalą, kuris taip pat galėtų paveikti visuomenę, suteikti jai saugumo jausmą, vykdyti individualią ir bendrąją prevenciją bei atlikti kitus bausmės tikslus.

Norvegų kriminologas Nils Christie knygoje „Nusikaltimų kontrolė kaip pramonė“ rašė, kad be mirties bausmės ir fizinio kankinimo bausmių, kurios pasaulyje yra taikomos ribotai, laisvės atėmimas vienintelis prilygsta minėtosioms. Anot jo, „po mirties bausmės kalnimas yra stipriausia valstybės disponuojama galios priemonė“¹⁴⁰. Taigi daugelyje valstybių, atsisakiusių fatališkos bausmės, ją pakeitė į kalnimas iki gyvos galvos.

Mokslinėje literatūroje pateikiama tokia šios bausmės samprata: „Laisvės atėmimas iki gyvos galvos – tai nusikaltimą padariusio asmens izoliavimas remiantis teismo apkaltinamuoju nuosprendžiu santykinai apibrėžtam laikotarpiui specialioje valstybinėje įstaigoje. Santykinis laikotarpio apibrėžtumas pasireiškia tuo, kad nors terminas ir nustatomas – iki gyvos galvos, tačiau jis negali būti apibūdinamas sąvokomis, kurios paprastai vartojamos laikui skaičiuoti“¹⁴¹. Taigi šios bausmės skiriamas požymis yra tas, kad visuomenei pavojingas asmuo izoliuojamas, atskiriamas nuo jos visam laikui.

Nors ši bausmė plačiai taikoma, vis dėlto kai kurios Europos šalys (Ispanija, Kroatija, Norvegija, Portugalija, Slovėnija) savo baudžiamuosiuose įstatymuose nenumato laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės¹⁴². Norvegijos Karalystės baudžiamojo kodekso 15 straipsnyje, išvardijančiame bausmių sąrašą, nėra laisvės atėmimo iki gyvos galvos. Taigi griežčiausia galima bausmė yra terminuotas laisvės atėmimas, kurio maksimumas yra vienas trumpiausių pasaulyje – minėto kodekso 17 str. nurodo, kad terminuotas laisvės atėmimas negali viršyti 21 metų¹⁴³.

Lietuvoje, kaip ir daugelyje šalių, panaikinus mirties bausmę, jos alternatyva tapo laisvės atėmimas iki gyvos galvos. 2000 m. LR BK specialiojoje dalyje galima surasti keliolika straipsnių, susijusių su aptariama bausme: net penkiuose XV skyriaus „Nusikaltimai žmogiškumui ir karo nusikaltimai“ straipsniuose – 99 str. „Genocidas“, 100 str. „Tarptautinės teisės draudžiamas elgesys su žmonėmis“, 101 str. „Tarptautinės humanitarinės teisės saugomų

¹⁴⁰ Christie N. Nusikaltimų kontrolė kaip pramonė. Vilnius: Eugrimas, 1999. P. 26.

¹⁴¹ Drakšas R. Mirties bausmė: situacija ir perspektyvos. Vilnius: Eugrimas, 2002. P. 162.

¹⁴² Bikelis S., Sakalauskas G. Laisvės atėmimu iki gyvos galvos nuteistų asmenų lygtinis paleidimas: tarptautiniai standartai, užsienio šalių patirtis ir pasiūlymai Lietuvai // Teisės problemos. 2008, Nr. 4 (62). P. 28-29.

¹⁴³ The General Civil Penal Code of the Kingdom of Norway. 1902, No. 10. // <http://www.ub.uio.no/ujur/ulovdata/lov-19020522-010-eng.pdf> [žiūrėta 2013 07 20].

asmenų žudymas“, 110 str. „Agresija“ ir 111 str. „Draudžiama karo ataka“; taip pat XVI skyriuje „Nusikaltimai Lietuvos Respublikos nepriklausomybei, teritorijos vientisumui ir konstitucinei santarvei“ – 114 str. „Valstybės perversmas“, 115 str. „Kėsinimasis į Lietuvos Respublikos Prezidento gyvybę“, 116 str. „Kėsinimasis į kitos valstybės ar tarptautinės viešosios organizacijos atstovo gyvybę“; XVII skyriaus „Nusikaltimai žmogaus gyvybei“ vieninteliame 129 str. 2 d. reglamentuojančiame kvalifikuotą nužudymą; XXXV skyriaus „Nusikaltimai visuomenės saugumui“ – 249 str. „Nusikalstamas susivienijimas“ 2 ir 3 dalyse, 250 str. „Teroro aktas“ 4 dalyje ir 251 str. „Orlaivio, laivo arba stacionarios platformos kontinentiniame šelfe užgrobimas“ 4 dalyje.

Lygindami senąjį BK, kuriame mirties bausmė buvo numatyta tik dviejų straipsnių – 71 ir 105 – sankcijose, ir naująjį, kuriame atsisakyta fatališkos bausmės ir ji pakeista įkalnimu iki gyvos galvos, matome, jog alternatyvi bausmė numatyta daugiau nei dviejų specialiosios dalies straipsnių sankcijose. Todėl iš pirmo žvilgsnio peršasi išvada, jog nepaisant mirties bausmės panaikinimo, naujasis kodeksas pačia griežčiausia bausme baudžia už daug daugiau nusikalstamų veikų nei senasis ir todėl baudžiamoji atsakomybė griežtėja. Tačiau pastebėtina, kad visose aukščiau išvardintose sankcijose laisvės atėmimas iki gyvos galvos yra alternatyvi bausmė, t. y. šalia jos numatoma ir kita bausmė, pvz. terminuotas laisvės atėmimas. Vadinasi teisėjas, skirdamas nuteistajam bausmę, privalo laikytis bausmės skyrimo taisyklių numatytų Baudžiamojo kodekso VIII skyriuje. Teisėjas, individualizuodamas bausmę, turi atsižvelgti į LR BK 54 str. 2 d. nurodytas aplinkybes: padarytos nusikalstamos veikos pavojingumo laipsnį, kaltės formą ir rūšį, motyvus tikslus, stadiją, kaltininko asmenybę ir kt. Tik įvertinęs visas bylos aplinkybes teisėjas gali paskirti vieną iš sankcijoje numatytų alternatyvių bausmių. Taigi, nors ir sankcijoje yra numatytas laisvės atėmimas iki gyvos galvos, dar nereiškia, kad būtent ši bausmė bus paskirta.

Taip pat ne visi asmenys gali būti nuteisti įkalnimu iki gyvos galvos. Tokia išimtis taikoma nepilnamečiams dėl jų amžiaus grupei priskiriamų specifinių savybių. LR BK 90 str. 1 d. tarp nurodytų bausmių, kurios gali būti skiriamos nepilnamečiams, t. y. asmenims, kuriems nusikalstamos veikos padarymo metu nebuvo suėję 18 metų, nėra numatytas laisvės atėmimas iki gyvos galvos. Taigi sunkiausia bausmė, kuri gali būti skiriama šiai asmenų grupei, yra terminuotas laisvės atėmimas ir remiantis aptariamo straipsnio 5 d., jis negali viršyti 10 metų¹⁴⁴. Panašus teisinis reglamentavimas nustatytas ir Vokietijos Federacijoje. Vadovaujantis Vokietijos Jaunimo teismo įstatymo 18 str. 1 d., jaunuoliams iki 18 metų nustatyta maksimali laisvės atėmimo trukmė gali būti ne didesnė nei 10 metų, vadinasi, bausmė iki gyvos galvos jiems

¹⁴⁴ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 89-2741.

netaikoma¹⁴⁵. Taigi Lietuvos teisės aktai atitinka Europoje vyraujančius standartus ir taiko laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės išimtis tam tikroms asmenų grupėms.

Abolicionistai, lygindami mirties bausmę ir įkalinimą iki gyvos galvos, pabrėžia vieną iš svarbiausių pastarosios pranašumų – laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė nėra fatališka ir ji gali būti atšaukiama. Baudžiamojo proceso kodeksas (toliau – LR BPK) numato galimybę atnaujinti procesą paaiškėjus naujoms bylos aplinkybėms. LR BPK XXXIII skyriuje „Bylų procesas dėl naujai paaiškėjusių aplinkybių“ 444 str. nurodytos aplinkybės, kurių pagrindu įsiteisėjęs teismo nuosprendis ar nutartis gali būti panaikinti (pvz., nukentėjusiojo parodymų ar ekspertizės akto melagingumas, kitų įrodymų netikrumas ir kt.)¹⁴⁶. Nors laisvės atėmimo įstaigoje išbūtas laikas ir nebus gražintas, tačiau žala gali būti atlyginama įstatymo nustatyta tvarka. Taip pat R. Drakšas pastebi dar vieną teigiamą šios bausmės efektą, kad tuo atveju, kai įkalinimas iki gyvos galvos visuomenės požiūriu yra tinkama alternatyva, ši baudžiamosios teisės priemonė apsaugo nuo mirties bausmės recidyvo¹⁴⁷.

Taigi laisvės atėmimas iki gyvos galvos yra dažniausiai taikoma alternatyva mirties bausmei. Ji įgyvendina bausmės tikslus, o visų svarbiausia nepaneigia žmogaus prigimtinės teisės į gyvybę ir nėra absoliuti kaip mirties bausmė.

4.1.1 Laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės konstitucingumo problema

Nors aptariama bausmė šiuo metu laikoma tinkamiausiu pakaitalu panaikintai mirties bausmei, tačiau netyla diskusijos, kad ši bausmė ne mažiau žiauri nei mirties nuosprendis. Vyrauja nuomonė, kad laisvės atėmimas iki gyvos galvos sukelia dideles psichologines kančias. Be vilties išeiti į laisvę, nuteistasis nebemato gyvenimo prasmės ir kaip rašo R. Drakšas savo monografijoje, šie žmonės tarsi praranda savąjį „aš“, jie „miršta dvasiškai“¹⁴⁸. Todėl paskutiniu metu vis dažniau pasigirsta svarstymai, ar įkalinimas iki gyvos galvos neprieštaruja Konstitucijoje įtvirtintoms prigimtinėms žmogaus teisėms.

Kaip jau buvo aptarta kituose skyriuose, mirties bausmė be abejonės pažeidžia asmens prigimtine teisę į gyvybę, o tuo pačiu ir kitos Konstitucijos garantuojamos teisės tampa beprasmės. Tuo tarpu, laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė nesukelia tokių sunkių padarinių, tačiau taip pat gana griežtai riboja asmens teises ir laisves. Tai sąlygoja laisvės atėmimo tikslas – valstybės interesas apsaugoti potencialias aukas ir jų teisinius gėrius¹⁴⁹. Taigi

¹⁴⁵ Bikelis S., Sakalauskas G. Laisvės atėmimu iki gyvos galvos nuteistų asmenų lygtinis paleidimas: tarptautiniai standartai, užsienio šalių patirtis ir pasiūlymai Lietuvai // Teisės problemos. 2008, Nr. 4 (62). P. 36.

¹⁴⁶ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 37-1341, Nr. 46.

¹⁴⁷ Drakšas R. Mirties bausmė: situacija ir perspektyvos. Vilnius: Eugrimas, 2002. P. 180, 184.

¹⁴⁸ Ten pat, p. 171.

¹⁴⁹ Ten pat. P. 178 - 179.

šių vertybių konkurencija ir yra pagrindinė problema, kelianti klausimą, kas svarbiau – visuomenės saugumas ar nuteistojo teisės ir laisvės.

Paskyrus nuteistajam bausmę – įkalinimą iki gyvos galvos – stipriai suvaržomos asmens teisės ir laisvės. Visų pirma nuteistasis netenka laisvės. Konstitucijos komentaro autoriai teigia, kad žmogaus laisvė – tai ne tik fizinė, bet ir dvasinė nepriklausomybė, sprendimų priėmimo pagrindas, kuri suteikia galimybę atlikti teisėtus veiksmus¹⁵⁰. Pastebėtina, kad asmuo ne tik netenka šios teisės į laisvę, bet ir kitų susijusių Konstitucijos garantuojamų teisių: susirinkimų ir susivienijimų teisės, profesijos pasirinkimo, būsto neliečiamybės, privataus gyvenimo neliečiamumo ir kt.¹⁵¹. Įkalinimo atveju, šios teisės ir laisvės suvaržomos visam laikui, o tai savaime verčia abejoti ir laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės konstitucingumu.

Šis probleminis aspektas tapo ir Vokietijos teisinės justicijos objektu. Todėl 1977 m. Vokietijos Konstitucinis Teismas nagrinėjo laisvės atėmimo iki gyvos galvos konstitucingumo klausimą. Jis konstatavo, kad laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė neprieštarauja Vokietijos Pagrindiniam Įstatymui. Tačiau, remiantis žmogaus orumo bei teisinės valstybės principais, būtina numatyti įstatyminę galimybę būti paleistam į laisvę ir vien malonės galimybės nepakanka. Tai suponuoja nuteistųjų iki gyvos galvos teisę į resocializaciją bei integraciją¹⁵².

Kaip ir aptartu Vokietijos atveju, laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė dar nė vienoje valstybėje nebuvo pripažinta prieštaraujančia Konstitucijai. Visa tai nulemia dviejų vertybių – asmens prigimtinių teisių ir visuomenės saugumo – palyginimas. Tačiau manoma, kad laikui bėgant įkalinimo iki gyvos galvos konstitucingumo vertinimas gali pasikeisti. Tokias prielaidas suponuoja valstybių teisinis reguliavimas, kuomet laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė sankcijoje numatoma kaip alternatyvi, taip pat įtvirtinama įstatyminė galimybė tokius asmenis paleisti lygtinai¹⁵³.

Taigi nors laisvės atėmimas iki gyvos galvos gana žymiai suvaržo asmens teises ir laisves, visgi nė vienoje valstybėje nėra įrodyta, kad ši bausmė yra antikonstitucinė ir neleistina prigimtinių žmogaus teisių atžvilgiu. Tai nulemia visuomenės saugumo prioritetas.

4.1.2 Laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė ir lygtinio paleidimo galimybė

Nuteisus asmenį laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausme, nebūtinai reiškia, kad jis įkalinimo įstaigoje praleis visą savo likusį gyvenimą. Taip atsitinka todėl, kad įstatymai numato švelnesnes ar griežtesnes sąlygas, kurioms esant šia bausme nuteistas asmuo gali būti lygtinai

¹⁵⁰ Dambrauskienė G., Davulis T. Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras. Vilnius: Teisės institutas, 2000. T. 1. P. 134.

¹⁵¹ Drakšas R. Mirties bausmė: situacija ir perspektyvos. Vilnius: Eugrimas, 2002. P. 177.

¹⁵² Bikelis S., Sakalauskas G. Laisvės atėmimo iki gyvos galvos nuteistų asmenų lygtinis paleidimas: tarptautiniai standartai, užsienio šalių patirtis ir pasiūlymai Lietuvai // Teisės problemos. 2008, Nr. 4 (62). P. 36 - 37.

¹⁵³ Drakšas R. Mirties bausmė: situacija ir perspektyvos. Vilnius: Eugrimas, 2002. P. 183.

paleistas iš įkalinimo įstaigos. M. Foucault samprotavo, kad „Bausmė, neturinti pabaigos, prieštarautų pati sau: visa ta prievarta, kurią patiria nuteistasis ir kurios vaisiais jis, tapęs dorybingu, niekada negalėtų pasinaudoti, būtų niekas kita, o tie patys kankinimai, ir bandydama jį perauklėti visuomenė tik be reikalo eikvotų jėgas ir pinigus“¹⁵⁴. Taigi visa tai įtakoja tokie motyvai: resocializacijos ir integracijos siekiai; teisinės valstybės principas – kriminalinė bausmė negali būti absoliuti, turi būti numatomos galimybės ją sušvelninti (žmogaus teisių ir konstitucinis kontekstas); nėra humaniška, racionalu, ekonomiška ir tikslinga asmenį (ypač vyresnio amžiaus) toliau kalinti, jei jis nebekelia grėsmės visuomenei; viltis išėiti į laisvę motyvuoja keistis, mokytis ir elgtis pagal priimtas normas¹⁵⁵.

Atkreipiamas dėmesys, jog įkalinimas iki gyvos galvos yra pateisinamas tik jeigu nusikaltėlis vis dar kelia pavojų visuomenei. Būtent todėl siūloma sistemingai tikrinti, kaip keičiasi nusikaltėlio asmenybė, kad vis dar egzistuoja pagrindas – pavojingumas – laikyti asmenį įkalinimo įstaigoje. Anot B. Wroblewskio, atliekant bausmę įkalinimo įstaigoje, prieinama tokia riba, kuomet bausmės tikslai nėra pasiekiami ir bausmė tampa nebereikalinga arba netgi žalinga. Šios problemos sprendimo būdas vienintelis – apsvarstyti galimybę asmenį, nuteistą laisvės atėmimu iki gyvos galvos, atleisti nuo bausmės ir neatliktą laisvės atėmimo bausmės dalį pakeisti švelnesne¹⁵⁶.

Šiuos teiginius, anot S. Bikelio ir G. Sakalausko, pateisina tie patys argumentai kaip ir senaties institutą. Jei valstybė mano, kad senaties atveju asmuo gali prarasti pavojingumą būdamas laisvėje ir nemato prasmės jį bausti, vadinasi logiška išvada būtų ir tai, kad asmuo gali per tam tikrą laikotarpį prarasti pavojingumą ir atlikdamas laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmę, ypač taikant įvairias reabilitacines programas¹⁵⁷. Tokiu atveju tolimesnis kalinimas iki gyvos galvos taip pat turėtų tapti beprasmiškas.

Tarptautinėje teisėje vyrauja nuostata, kad kiekviena valstybė turėtų numatyti lygtinio paleidimo galimybę net ir laisvės atėmimo bausme iki gyvos galvos nuteistiems asmenims. Romos Tarptautinio baudžiamojo teismo statuto 110 str. 3 d. nustato: „Nuteistajam atlikus du trečdalius bausmės arba, jeigu jam paskirta laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė, atlikus 25 metus bausmės, Teismas peržiūri bausmę ir sprendžia, ar ją sumažinti“¹⁵⁸. Panašios nuomonės laikosi ir ET. Pastarosios Ministrų komitetas 1976 m. vasario 17 d. priimoje rezoliucijoje Nr. (76)2 Dėl elgesio su ilgam terminui nuteistais kaliniais pateikia tokias rekomendacijas: užtikrinti,

¹⁵⁴ Foucault M. *Disciplinuoti ir bausti: kalėjimo gimimas*. Vilnius: Baltos lankos, 1998. P. 131.

¹⁵⁵ Bikelis S., Sakalauskas G. *Laisvės atėmimu iki gyvos galvos nuteistų asmenų lygtinis paleidimas: tarptautiniai standartai, užsienio šalių patirtis ir pasiūlymai Lietuvai // Teisės problemos*. 2008, Nr. 4 (62). P. 23-24.

¹⁵⁶ Drakšas R. *Mirties bausmė: situacija ir perspektyvos*. Vilnius: Eugrimas, 2002. P. 169-170.

¹⁵⁷ Bikelis S., Sakalauskas G. *Laisvės atėmimu iki gyvos galvos nuteistų asmenų lygtinis paleidimas: tarptautiniai standartai, užsienio šalių patirtis ir pasiūlymai Lietuvai // Teisės problemos*. 2008, Nr. 4 (62). P. 53.

¹⁵⁸ *Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statutas // Valstybės žinios*. 2003, Nr. 49-2165.

kad visų kalinių, taip pat nuteistųjų iki gyvos galvos, bylos būtų peržiūrimos siekiant nustatyti, ar jau galima, kiek įmanoma anksčiau, suteikti lygtinį paleidimą. Kitoje 2003 m. rugsėjo 24 d. ET Ministrų komiteto priimtoje rekomendacijoje Nr. (2003) Dėl lygtinio paleidimo teigiama, kad, įstatymai lygtinį paleidimą turėtų leisti taikyti taip pat ir atliekantiems laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmę, siekiant sumažinti žalingą įkalinimo poveikį ir skatinti kalinių įsiliejimą į visuomenę, tuo pačiu ir garantuojant visuomenės saugumą¹⁵⁹.

Šis klausimas taip pat buvo nagrinėtas ir EŽTT jurisprudencijoje. Remiantis Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 3 str. EŽTT 2001 m. spalio 16 d. sprendime byloje Einhorn prieš Prancūziją konstatavo, kad laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės taikymas, nenumatant galimybės bausmę sušvelninti, gali kelti abejonių. Kitame 2002 m. gegužės 28 d. bylos Stafford prieš Jungtinę Karalystę sprendime šis Teismas pasisakė, kad laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausme siekiama atpildo, atgrasymo ir individualios prevencijos tikslų, kurie pasiekiami nustatant tam tikrą laisvės atėmimo terminą. Numatytam terminui pasibaigus, tolimesnis bausmės taikymas pateisinamas tik visuomenės apsaugos nuo kaltininko keliamo pavojaus interesais. Tačiau pastebėtina, kad kaltininko pavojingumas gali kisti ir tai kelia naujus bausmės pagrįstumo klausimus Konvencijos 5 str. 4 d. pagrindu¹⁶⁰. Naujausioje šio Teismo praktikoje 2013 m. byloje Vinter ir kiti prieš Jungtinę Karalystę, didžioji kolegija konstatavo, kad įkalinimas iki gyvos galvos, nenumatant galimybės peržiūrėti sprendimą su tikslu paleisti anksčiau termino, yra nežmoniškas ir žeminantis elgesys bei pažeidžia Europos žmogaus teisių konvencijos 3 str. Tačiau tai nereiškia, kad šis Teismo sprendimas suponuoja neišvengiamą nuteistųjų paleidimą anksčiau laiko, tai priklausytų nuo penologijos pagrindų. Tam, kad įkalinimo iki gyvo galvos bausmė neprieštarautų Konvencijos 3 str., turi būti numatyta įstatyminė galimybė peržiūrėti sprendimą dėl lygtinio paleidimo¹⁶¹.

2013 m. duomenimis Lietuvoje yra 111 nuteistųjų iki gyvos galvos¹⁶². Tačiau mūsų šalyje nei Baudžiamasis, nei Bausmių vykdymo kodeksas (toliau – LR BVK) iki šiol nenumato galimybės lygtinai paleisti laisvės atėmimu iki gyvos galvos nuteistą asmenį. Priešingai, LR BVK 158 str. „Lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų netaikymas“ 3 dalyje nurodoma, kad lygtinai iš pataisos įstaigų nepaleidžiami „asmenys, kuriems mirties bausmė malonės arba amnestijos tvarka pakeista laisvės atėmimu iki gyvos galvos, taip pat laisvės atėmimu iki gyvos

¹⁵⁹ Bikelis S., Sakalauskas G. Laisvės atėmimu iki gyvos galvos nuteistų asmenų lygtinis paleidimas: tarptautiniai standartai, užsienio šalių patirtis ir pasiūlymai Lietuvai // Teisės problemos. 2008, Nr. 4 (62). P. 27.

¹⁶⁰ Ten pat, p. 25-26.

¹⁶¹ European Court of Human Rights 2013 July 9th case of Vinter and others v. The United Kingdom (App. N. 66069/09, 130/10 and 3896/10) // [http://hudoc.echr.coe.int/sites/fra/pages/search.aspx?i=001-122664#{\"itemid\":\[\"001-122664\"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/fra/pages/search.aspx?i=001-122664#{\) [žiūrėta 2013 10 24].

¹⁶² Nuteistųjų laisvės atėmimu skaičiaus, sudėties (pagal padarytą nusikaltimą, amžių, bausmės terminą ir kt.) ir jų kaitos suvestinė // http://www.ird.lt/infusions/report_manager/report_manager.php?lang=lt&rt=2 [žiūrėta 2013 08 22].

galvos nuteisti asmenys¹⁶³. O tokia padėtis, kai lygtinis paleidimas nėra įmanomas ir laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės vykdymas turėtų būti tęsiamas iki nuteistojo mirties, išskiria Lietuvą iš ES teisinės kultūrinės erdvės (kaip anksčiau išskyrė mirties bausmės taikymas)¹⁶⁴.

Vienintelė viltis šiuo atveju nuteistiesiems iki gyvos galvos yra amnestija arba Prezidento malonė. Pagrindas tam yra LR BK 51 str. 2 d., kurioje įstatymų leidėjas numatė galimybę švelninti laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmę ir imperatyviai nurodė, kad tokiu atveju sušvelnintos bausmės terminas negalėtų būti trumpesnis nei 25 metai¹⁶⁵. Taip pat verta paminėti įstatyminę galimybę atleisti asmenį nuo bausmės dėl ligos.

Svarbu trumpai aptarti kiekvieną iš minėtų atvejų. Taigi Lietuvos BK 76 str. 2 d. įtvirtinta, jog asmuo, po nuosprendžio priėmimo susirgęs sunkia nepagydoma liga, gali būti atleistas nuo tolesnio bausmės atlikimo. Teismas turi atsižvelgti į padarytos nusikalstamos veikos sunkumą, nuteistojo asmenybę, jo elgesį kalint, ligos pobūdį ir atliktos bausmės laiką¹⁶⁶. Vadinasi teoriškai ši norma gali būti taikoma ir nuteistiesiems iki gyvos galvos, nes įstatymas to nedraudžia, tačiau nėra duomenų, ar Lietuvos teismų praktikoje tokių atvejų yra buvę. Taip pat įstatymai numato galimybę nuteistiesiems iki gyvos galvos taikyti amnestiją, tačiau nė viena iš paskelbtų amnestijų nebuvo taikoma šios kategorijos nuteistiesiems. Nepaisant to, kad LR Seimas turi teisę ją taikyti bet kurios kategorijos asmenims, nes amnestija, skelbiama įstatymu, turi tokią pačią juridinę galią kaip ir Lietuvos BK¹⁶⁷. Be to, vadovaujantis LR teisės aktais Respublikos Prezidentas nuteistiesiems iki gyvos galvos gali teikti malonę. Tokią kompetenciją jam laiduoja Konstitucija. Malonės prašymai gali būti svarstomi ne anksčiau kaip po 20 metų praleistų laisvės atėmimo įstaigoje¹⁶⁸.

Dabartinis laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės absoliutumas ir lygtinio paleidimo negalimumas kelia abejonių ir dėl jos konstitucingumo, nes ši bausmė faktiškai mažai kuo skiriasi nuo mirties bausmės. Atsižvelgiant į teisinį laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės reglamentavimą, pritartina siūlymams numatyti įstatyminę lygtinio paleidimo procedūrą ir nuteistiesiems iki gyvos galvos. Būtinybė numatyti šią galimybę yra neabejotina, atsižvelgiant į

¹⁶³ Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 73-3084.

¹⁶⁴ Bikelis S., Sakalauskas G. Laisvės atėmimu iki gyvos galvos nuteistų asmenų lygtinis paleidimas: tarptautiniai standartai, užsienio šalių patirtis ir pasiūlymai Lietuvai // Teisės problemos. 2008, Nr. 4 (62). P. 24.

¹⁶⁵ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 89-2741.

¹⁶⁶ Ten pat.

¹⁶⁷ Bikelis S., Sakalauskas G. Laisvės atėmimu iki gyvos galvos nuteistų asmenų lygtinis paleidimas: tarptautiniai standartai, užsienio šalių patirtis ir pasiūlymai Lietuvai // Teisės problemos. 2008, Nr. 4 (62). P. 48.

¹⁶⁸ Lietuvos Respublikos Prezidento dekretas dėl malonės komisijos sudarymo ir jos nuostatų // Valstybės žinios. 2007, Nr. 22-823.

teisinės valstybės principą bei pagrindinio kriminalinės bausmės vykdymo – resocializacijos – tikslą (pagal Lietuvos BK 1 str. 1 d.)¹⁶⁹.

4.2 Nužudymų statistika, jos kitimo analizė bei prognozė

Senajame BK mirties bausmė buvo numatyta tik už genocidą ir kvalifikuotą nužudymą. Todėl, norint atskleisti mirties bausmės ir nusikalstamumo ryšį, aktualu išanalizuoti tyčinių nužudymų statistiką ir dinamiką kriminologiniu aspektu, nes tai yra potencialūs atvejai, kuomet galėtų būti skiriama mirties bausmė, jeigu ji vis dar egzistuotų baudžiamajame įstatyme.

Kriminologijos mokslo doktrina tyčinius nužudymus priskiria smurtinių nusikaltimų kategorijai. Be to svarbu pabrėžti, kad jiems būdingas mažiausias latentiškumas ir aukščiausias atskleidimo lygis¹⁷⁰. Tam, kad atskleistume mirties bausmės ir nusikalstamumo koreliaciją, šiuo atveju svarbiausi yra du statistikos analizės etapai – prieš mirties bausmės panaikinimą ir po jo. Taip pat ne mažiau svarbi ir nusikalstamumo prognozė, kuri atkreipia dėmesį į tam tikrų prevencinių priemonių poreikį ir baudžiamosios politikos kryptingumą.

Kadangi LR KT mirties bausmę panaikino 1998 m. pabaigoje, todėl 1999 m. riba yra svarbi analizuojamu aspektu. Duomenys rodo, kad nuo 1990 m. iki 1994 m. užregistruotų tyčinių nužudymų skaičius didėjo (žr. 5 priedą), o augimo tempai buvo pakankamai dideli (lyginant su praėjusiais metais, 1994 m. šių nusikaltimų skaičius padidėjo net 58 proc. ir pasiekė didžiausią tyčinių nužudymų skaičių po Nepriklausomybės atkūrimo). Tačiau atkreiptinas dėmesys, kad nuo 1989 m. Lietuvoje sparčiai didėjo nusikalstamumas apskritai (net 3 kartus)¹⁷¹. Tuo metu buvo pereinamasis laikotarpis, kuomet valstybė turėjo daug socialinių, ekonominių ir kitų problemų. Tai įtakojo bendro nusikalstamumo augimą, o kartu su juo augo ir tyčinių nužudymų skaičius. Nors mirties bausmė egzistavo baudžiamuosiuose įstatymuose, vis dėlto, statistika rodo, kad tai neturėjo įtakos žmogžudysčių skaičiaus mažėjimui. Kitaip tariant, nesulaikydavo asmenų nuo nusikalstamų ketinimų, nepaisant to, kad už tai grėsė pati žiauriausia bausmė – mirtis.

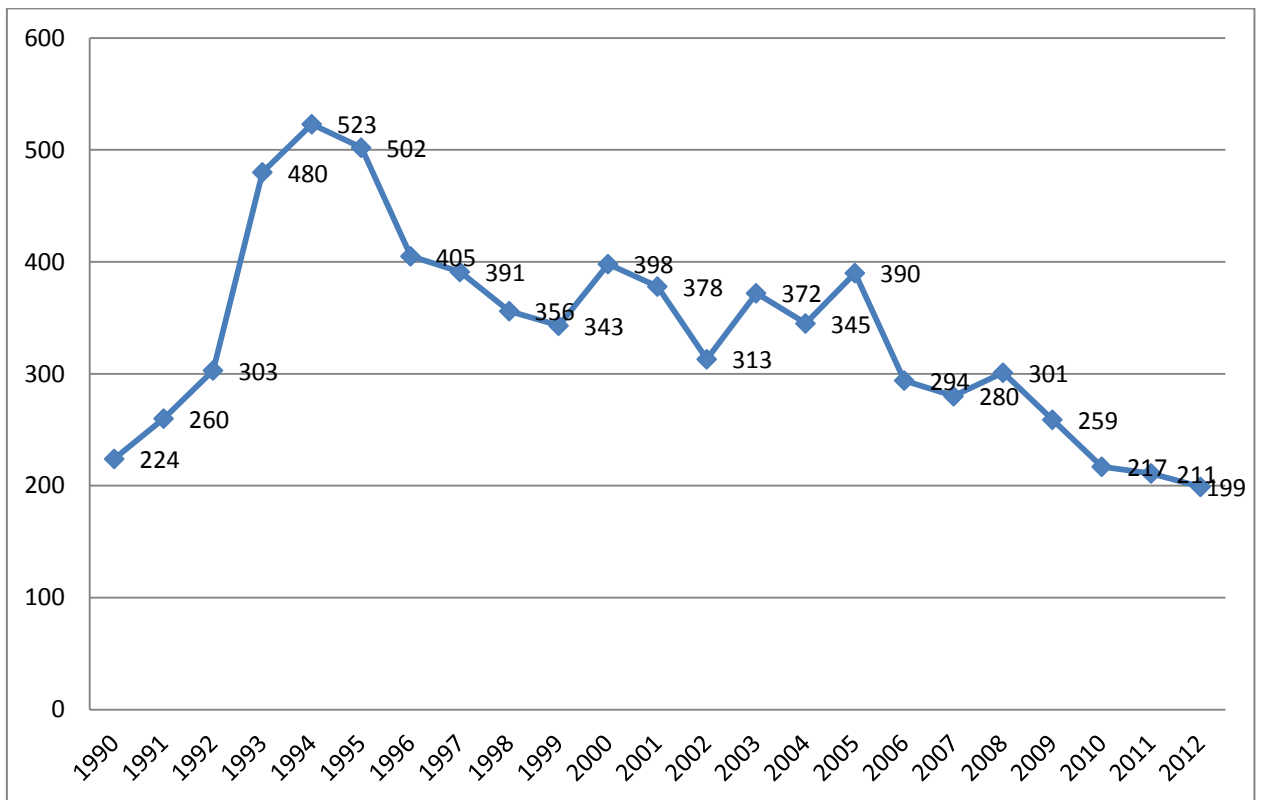
1995 m. nužudymų skaičius ėmė palaipsniui mažėti. Pastebėtina, kad 1996 m. buvo paskelbtas mirties bausmės moratoriumas. Taigi, nors visuomenė ir buvo informuota, kad mirties bausmės vykdymas yra sustabdytas, kitais metais nužudymų skaičius nepadidėjo, o netgi priešingai – sumažėjo (1997 m. lyginant su praėjusiais jis sumažėjo 3.5 proc., 1998 net – 9 proc.).

¹⁶⁹ Bikelis S., Sakalauskas G. Laisvės atėmimu iki gyvos galvos nuteistų asmenų lygtinis paleidimas: tarptautiniai standartai, užsienio šalių patirtis ir pasiūlymai Lietuvai // Teisės problemos. 2008, Nr. 4 (62). P. 52-53.

¹⁷⁰ Babachinaitė G., Jurgelaitienė G., Justickis V. ir kt. Nusikalstamumas Lietuvoje ir jo prognozė iki 2015 m. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008. P. 44.

¹⁷¹ Ten pat, p. 46.

Galutinai panaikinus mirties bausmę 1998 m. pabaigoje, nužudymų skaičius toliau mažėjo ir 1999 m. Vėliau 2000 m. jis padidėjo 16 proc. lyginant su praėjusiais. Tokį statistikos didėjimą galima paaiškinti tuo, jog kriminologijos mokslo doktrinoje teigiama, kad pokyčiai nėra pastebimi iš karto. Nusikalstamumas yra retroaktyvus reiškinys, kuomet panaudojus tam tikras prevencines priemones ar atsiradus naujiems veiksniams, statistikoje tai atsispindi vėliau, praėjus tam tikram laikotarpiui, bet ne iš karto. Toks nežymus statistikos bangavimas pastebimas ir 2001 m. – 2008 m. laikotarpiu. Tačiau nuo 2009 m. iki šių dienų matoma aiški tyčinių nužudymų skaičiaus mažėjimo tendencija. 2012 m. pasiekiamas mažiausias užregistruotų tyčinių nužudymų skaičius per visą nepriklausomybės laikotarpį – tik 199. Tyčinių nužudymų kitimo statistika pavaizduota 1-ame paveiksle.

1 pav. Tyčinių nužudymų statistikos dinamika Lietuvoje 1990 m. – 2012 m.

Šaltinis: Sudaryta autorės, remiantis – Babachinaitė G., Jurgėlaitienė G., Justickis V. ir kt. Nusikalstamumas Lietuvoje ir jo prognozė 2015 m. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008. P. 45; Nusikalstamos veikos Lietuvoje 2003-2012 m. // http://www.ird.lt/infusions/report_manager/crimes_lithuania.php?id3=11 [žiūrėta 2013 08 13].

Taigi per pastaruosius 20 metų šalyje išryškėjo dvi nužudymų tendencijos: visų pirma, nuo Nepriklausomybės atkūrimo iki 1994 m. nužudymų skaičius intensyviai augo ir pasiekė maksimumą (523) bei antra – nuo 1994 m. iki šių dienų nužudymų statistika laipsniškai sumažėjo daugiau kaip 2,5 karto. Tai gali rodyti, kad Lietuvoje nužudymų situacija normalizuojasi, tačiau atkreiptinas dėmesys, kad nepasiektas net maksimalus sovietmečio nužudymų skaičius – 158 nužudymai per metus, be to atsiliegame nuo ES vidurkio bei bendro

Europos nužudymų vidurkio. Pastebėtina, kad Lietuvą Europoje žmogžudysčių skaičiumi lenkia tik Rusija ir Moldova, o ES – mūsų šalis pirmauja¹⁷². Nepaisant to, atlikti prognostiniai tyrimai rodo, nors nužudymų skaičius, kuris yra veikiamas konkrečių trumpo laikotarpio veiksnių, labai svyruoja ir vienais metais tai didėja, tai mažėja, spėjama, kad nužudymų artimiausią dešimtmetį daugės¹⁷³.

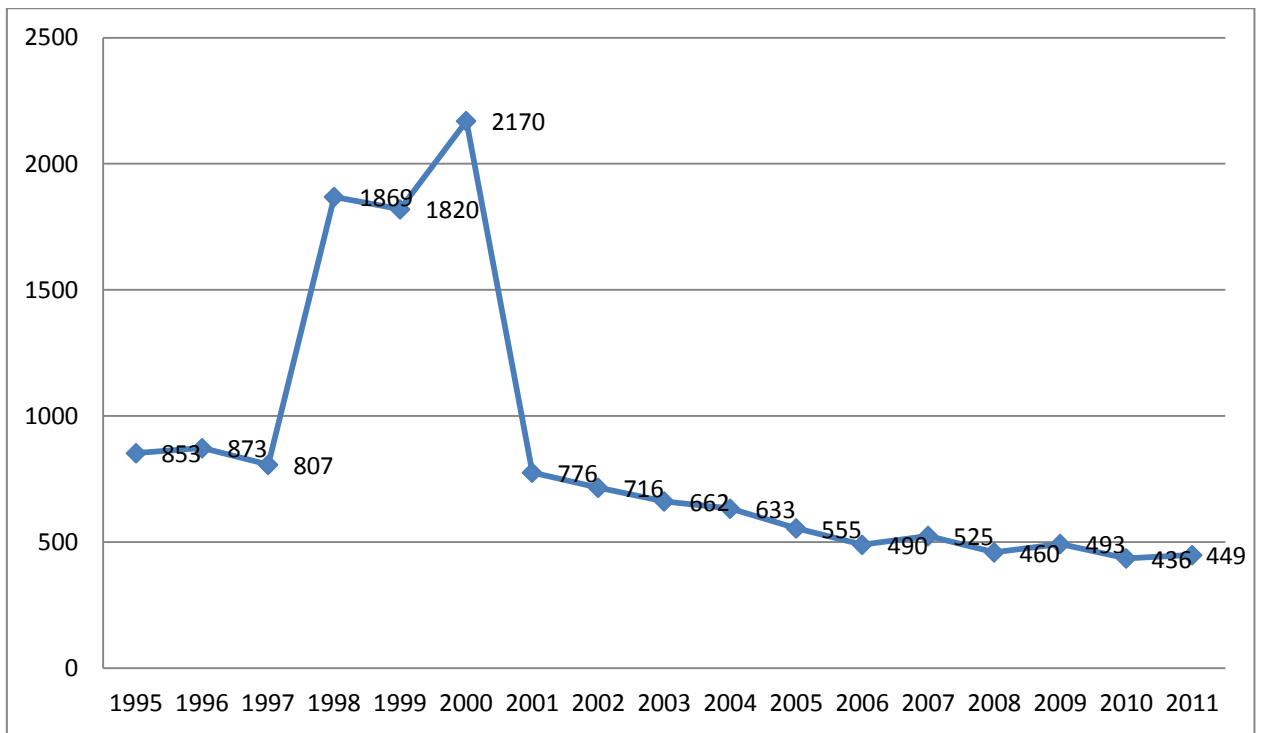
Nusikalstamumas yra kompleksinis reiškinys, kurį veikia įvairūs socialiniai, teisiniai, politiniai, ekonominiai ir kiti veiksniai, o statistinius duomenis įtakoja jų registravimo ypatumai¹⁷⁴. Tačiau išanalizavus tyčinių nužudymų statistikos dinamiką nepriklausomos Lietuvos laikotarpiu, galima daryti prielaidą, jog mirties bausmė neturi įtakos nužudymų skaičiaus mažėjimui. Šios bausmės taikymo laikotarpiu nužudymų skaičius Lietuvoje augo. Tačiau įvedus šios bausmės moratoriumą, pastebimas nedidelis šių nusikaltimų sumažėjimas. Beveik viso XXI a. pradžioje nežymiai bangavęs, 2008 m. nužudymų skaičius pradeda nuosekliai ir pastebimai mažėti, o tai įrodo, kad po mirties bausmės panaikinimo praėjus dešimčiai metų, matoma akivaizdi nužudymų mažėjimo tendencija. Todėl galima daryti išvadą, kad sušvelnėjusi baudžiamoji politika teigiamai veikia nusikalstamumą – jis ima mažėti ir priešingai – mirties bausmės vykdymo laikotarpiu nusikalstamumas auga.

Aktualu paanalizuoti ir kitų šalių nužudymų statistiką prieš ir po mirties bausmės panaikinimo. Kaimyninėje Lenkijoje mirties bausmė buvo panaikinta šiek tiek ankščiau nei Lietuvoje – 1997 m. (moratoriumas jai buvo įvestas 1989 m.). Taigi jau 1998 m. pastebimas nužudymų skaičiaus augimas ir staigus šuolis (žr. 2 pav.). Tuomet nusikalstamumas lyginant su praėjusiais metais išauga nuo 807 nužudymų per metus iki 1869. Vadinasi tik oficialiai panaikinus mirties bausmę, pastebimas staigus nužudymų skaičiaus augimas, kuris tęsėsi iki 2000 m. ir nuo 2001 m. nežymiai banguodamas, pradeda nuosekliai mažėti.

¹⁷² Čepas A., Dobryninas A., Valickas G. Nužudymai Lietuvoje: teisiniai, sociologiniai ir psichologiniai aspektai // Teisės problemos, 2013. Nr. 1 (79). P. 6-7.

¹⁷³ Babachinaitė G., Jurgelaitienė G., Justickis V. ir kt. Nusikalstamumas Lietuvoje ir jo prognozė iki 2015 m. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008. P. 225.

¹⁷⁴ Į registruotų nužudymų skaičių nepatenka iki 1993 m. liepos 2 d. atskirame BK straipsnyje kriminalizuoti mirtį sukėlę sunkūs sveikatos sutrikdymai. Tačiau patenka visi tyčiniai nužudymai, taip pat ir numatyti privilegijuotose nusikaltimų sudėtyse – BK 130 str. numatytas nužudymas labai susijaudinus, BK 131 str. numatytas naujagimio nužudymas, taip pat 1961 m. BK atskirame straipsnyje (iki 1995 m. sausio 1 d.) kriminalizuotas nužudymas peržengiant būtinosios ginties ribas. Pateikiami statistiniai duomenys rodo tik pradėdant ikiteisminius tyrimus registruotų nužudymų skaičių. Tačiau daugeliu atvejų tokios veikos teismo nagrinėjimo metu perkvalifikuojamos į kitus BK straipsnius, dažni ir išteisinamieji nuosprendžiai, tačiau šie faktai registruotų nusikaltimų statistikoje neatsispindi (šaltinis: Čepas A., Dobryninas A., Valickas G. Nužudymai Lietuvoje: teisiniai, sociologiniai ir psichologiniai aspektai // Teisės problemos, 2013. Nr. 1 (79). P. 6.).

2 pav. Nužudymų statistikos dinamika Lenkijoje 1995 m. – 2011 m.

Šaltinis: Sudaryta autorės, remiantis – United Nations Office on Drugs and Crime „Intentional homicide, count and rate per 100,000 population (1995 – 2011)“, 2013. // <http://www.unodc.org/unodc/en/data-and-analysis/homicide.html> [žiūrėta 2013 08 14].

Taigi Lenkijai taip pat galima pritaikyti prielaidą, jog mirties bausmės egzistavimas šalies baudžiamajame įstatyme neturi įtakos nužudymų skaičiaus mažėjimui. Tačiau praėjus keletui metų po mirties bausmės panaikinimo, nužudymų statistika stabilizuojasi ir pradeda nuosekliai mažėti. O tai pagrindžia prielaidą, kad švelnėjanti baudžiamoji politika turi įtakos žmogžudysčių skaičiaus mažėjimui.

Tai, kad mirties bausmė nemažina žmogžudysčių skaičiaus įrodo ir JAV nusikalstamumo statistikos studijos. Kaip įrodymas yra pateikiamas žmogžudysčių skaičiaus, tenkančio 100 tūkst. gyventojų, palyginimas tarp valstijų, kurios vis dar taiko mirties bausmę ir tarp tų, kurios – ne. Rezultatai rodo, kad valstijos, kurios nebetaiko šios bausmės, nuolat turi mažesnę nusikalstamumo rodiklį ir skirtumas tarp jų vis auga (žr. 6 priedą).

Taigi išanalizavus kelių valstybių nužudymų statistikos duomenis, galima daryti išvadą, kad mirties bausmė nesumažina nužudymų skaičiaus ir neturi tokio bauginamojo efekto, kurio tikimasi.

5. PROKURORŲ NUOMONĖS TYRIMAS APIE MIRTIES BAUSMĘ

5.1 Tyrimo metodika, tikslas ir uždaviniai

Tyrimo metodika. Prokurorų nuomonei apie mirties bausmę nustatyti buvo naudotas kokybinis tyrimo metodas – ekspertų interviu. Šiam tyrimui atlikti, ekspertais pasirinkta tikslinė grupė – Vilniaus apygardos prokuratūros Pirmojo baudžiamojo persekiojimo skyriaus prokurorai, dirbantys su labai sunkių ir sunkių nusikaltimų prieš asmenį bylomis. Šio skyriaus prokurorai yra kompetentingi baudžiamosios teisės praktikai, savo darbe susiduriantys su pačiais sunkiausiais nusikaltimais. Palaikant valstybinį kaltinimą teisme, šiems teisininkams tenka prašyti kaltinamiesiems skirti pačias griežčiausias bausmes. Jų požiūris analizuojamu aspektu yra suformuotas subjektyvios patirties pagrindu, susiduriant su abejomis bylos šalimis nuo baudžiamojo persekiojimo pradžios iki bausmės paskyrimo. Taip pat atitinkamai atvejais tenka bendrauti ir bausmės vykdymo metu.

Kokybinis tyrimas atliktas 2013 m. spalio mėnesį pagal iš anksto parengtus standartizuotus interviu klausimus (žr. 7 priedą), akis į akį apklausiant 9 Vilniaus apygardos prokuratūros Pirmojo baudžiamojo persekiojimo skyriaus prokurorus. Ekspertų atsakymai pateikiami anonimiškai, juos koduojant eiliškumo tvarka - E1, E2 ir t.t. (žr. 8 priedą).

Tyrimo **tikslas** – atskleisti prokurorų nuomonę apie mirties bausmę. Šiam tikslui pasiekti keliami tokie **uždaviniai**:

- 1) išsiaiškinti prokurorų požiūrį į mirties bausmę;
- 2) atskleisti prokurorų nuomonę dėl mirties bausmės įtakos prevencijai;
- 3) išskirti sunkių nusikaltimų priežastis;
- 4) atskleisti prokurorų poziciją dėl lygtinio paleidimo galimybės numatymo baudžiamajame įstatyme.

Hipotezės:

H₁ – manytina, kad prokurorai, kaip baudžiamosios teisės ekspertai, pasisako „prieš“ mirties bausmę.

H₂ – tikėtina, kad ekspertai mano, jog mirties bausmė nėra geresnė atbaidymo nuo nusikalstamumo priemonė nei įkalinimas iki gyvos galvos.

H₃ – manytina, kad prokurorai išskiria kompleksą tarpusavyje susijusių priežasčių, sąlygojančių nusikalstamumą.

H₄ – tikėtina, kad prokurorai yra labiau linkę pritarti lygtinio paleidimo galimybės numatymui baudžiamajame įstatyme.

Atkreiptinas dėmesys, kad šis prokurorų nuomonės tyrimas jokių būdu nėra reprezentacinis ir neatskleidžia visos šalies prokuratūros pozicijos nagrinėtais klausimais. Gautas išvadas ir atskleistą nuomonę mirties bausmės ir lygtinio paleidimo klausimu galima priskirti tik

šio tyrimo metu apklaustam Vilniaus apygardos prokuratūros Pirmojo baudžiamojo persekiojimo skyriui.

5.2 Tyrimo rezultatų analizė ir išvados

Tyrimo rezultatų analizė. Tyrimo metu paaiškėjo, kad 5 iš 9 apklaustų prokurorų pasisako „prieš“ mirties bausmę. Jie savo nuomonę grindžia įvairiais argumentais (žr. 1 lentelę). Vienas iš jų – neatimamas prigimtinių žmogaus teisių pobūdis, kad „Žmogus negali atimti kitam gyvybės. Nei jis ją sukūrė, nei gali atimti. Joks sprendimas jos negali atimti.“ – teigė pirmasis ekspertas. Taip pat vienas iš prokurorų (E2) pabrėžė, jog šią bausmę turi atlikti žmogus (budelis), kuris taip pat psichologiškai traumuojamas. Kitas (E3) užsimena apie klaidos tikimybę. Pabrėžiami ir tarptautiniai reikalavimai bei tendencijos (E2 ir E8), narystės Europos Sąjungoje sąlygos (E9). Septintasis ekspertas nepitaria mirties bausmei, nes, jo manymu, ji neturi atbaidomojo poveikio, kadangi asmenys darydami nusikaltimą, negalvoja apie gresiančią bausmę.

Tuo tarpu 2 ekspertai palaiko mirties bausmę išimtiniais atvejais. Vienas jų (E4) pritaria Taliono principui ir mano, jog tik tokiu būdu teisingumas būtų visiškai įvykdytas, teigia, esą žiaurių nusikaltėlių atveju, valstybei nėra tikslo juos laikyti ir išlaikyti. Kitas ekspertas (E5) tokią savo poziciją argumentuoja nesaugumo jausmu. Likę du prokurorai buvo neapsisprendę šiuo klausimu.

1 lentelė. Ekspertų argumentai „už“ ir „prieš“ mirties bausmę

Kategorija	Patvirtinantis teiginys
„Už“ mirties bausmę	„Už todėl, kad atėmė kitam gyvybę, o laisvės atėmimo atveju valstybė turi savo lėšomis išlaikyti.“
	„Tai ne kerštas, tokiu būdu būtų pilnai įvykdytas teisingumas. Iš esmės atitiktų nukentėjusiojo lūkesčius. Aš už principą „akis už akį“.“
	„Už, nes dirbu ypač sunkių nusikaltimų skyriuj, auginu vaikus ir kartais pati bijau išeiti į gatvę. Todėl už, įvertinus aplinkybes ir išimtiniais atvejais.“
„Prieš“ mirties bausmę	„Prieš, nes žmogus negali atimti kitam gyvybės. Nei jis ją sukūrė, nei gali atimti. Joks sprendimas jos negali atimti.“
	„Mirties bausmę vykdo asmenys (budelis) ir jos įvykdymo sąlygos lieka atmintyje visam gyvenimui. Man pačiam teko keliems kaltinamiesiems prašyti įkalinimo iki galvos, tad būseną ne kokia. Kam dauginti traumuotų žmonių skaičių visuomenėje. Be to, tokia mada, kad jau nebetaiko daug kur.“
	„Prieš, nes visuomet išlieka tikimybė, kad gali būti nuteistas nekaltas žmogus.“
	„Prieš, nes nusikaltėliai negalvoja apie gresiančią bausmę darydami nusikalstamą veiką.“
	„Prieš. Visa Europa eina link to. Daug kur net nėra įkalinimo iki gyvos galvos, tik 20 metų.“
„Tapus ES nare, negali tokia bausmė egzistuoti.“	

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis ekspertų interviu metu gautais duomenimis.

Nepaisant to, kad didžioji dalis apklaustųjų yra „prieš“ mirties bausmę, vis dėlto jie mano, kad mirties bausmė yra geresnė atbaidymo nuo nusikalstamumo priemonė nei įkalinimas iki gyvos galvos – 4 iš 9 ekspertų teigiamai atsakė į šį klausimą (žr. 2 lentelę). Trys apklaustieji manė, kad ji nėra geresnė prevencinė priemonė todėl, kad, anot antrojo eksperto, „Nei vienas nusikaltėlis nesvarsto, kad bus pagautas.“ Vienas prokuroras (E8) nepritarė bausmės prevenciniam pobūdžiui apskritai. Pasak jo, bendroji socialinė ir ekonominė aplinka yra geriausia prevencija. Vienas iš ekspertų buvo neapsisprendęs.

2 lentelė. Mirties bausmės vertinimas prevenciniu aspektu

Kategorija	Patvirtinantis teiginys
Mirties bausmė yra geresnė atbaidymo nuo nusikalstamumo priemonė	„Mirties bausmės nebuvimo atveju, jauno amžiaus nusikaltėliai – devyniolikmečiai, aštuoniolikmečiai, septyniolikmečiai – išsisuka, paleis anksčiau. Duoda „žulikui“ spekuliacijų. O tokio jauno amžiaus nusikaltėliai, tai nepasitaiso, dar blogesni tampa. Išėina ir tik laiko klausimas kiek žmonių nukentės, kol vėl įklius ir sės.“
Mirties bausmė nėra geresnė atbaidymo nuo nusikalstamumo priemonė	„Nei vienas nusikaltėlis nesvarsto, kad bus pagautas.“ „Aš žinau, kokiomis sąlygomis jie gyvena, su kuo susiduria atlikdami laisvės atėmimo bausmę. Mano keli „klientai“ nuteisti įkalinimu iki gyvos galvos. Teko bendrauti ir po bausmės paskyrimo. Jie stipriai kenčia, beviltiškumo jausmas.“

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis ekspertų interviu metu gautais duomenimis.

Kalbėdami apie sunkių nusikaltimų prieš asmenį priežastis, dauguma ekspertų minėjo socialinę aplinką, pabrėždami šeimą kaip svarbiausią ir pirminį veiksni, įtakojančią asmens polinkį nusikalsti ir formuojančią neigiamus asmenybės bruožus (žr. 3 lentelę). Kai kurie užsimena ir apie visos visuomenės atsakomybę ir vietą tokios asmenybės formavimesi. Tokiu būdu pritardami M. Foucault mintims, jog nusikalstamumo šaknys glūdi pačioje visuomenėje, jos organizacijos ydingume, nes nesugebėdama patenkinti individo poreikių, ji pati jį sunaikina¹⁷⁵. Taip pat nemažai jų minėjo išsilavinimą, pabrėždami, jog didžioji dalis kaltinamųjų jų bylose yra bemoksliai ar žemo išsilavinimo. Svarbus materialinis bei socialinis aspektas – jie neturtingi, neturi socialinių ryšių visuomenėje, esą žemesnės socialinės klasės. Taipogi dažnas turi problemų su alkoholiu, kas lemia asmenybės degradaciją ir dažnai sukelia konfliktines situacijas, pasibaigiančias nusikaltimo padarymu. Taip pat sutinka su J. Gilligan tyrinėjimų duomenimis, kad yra tokių žiaurių žmonių, kurie tiesiog nesugeba užjausti, suprasti kito, nejaučia jokios empatijos.

¹⁷⁵ Foucault M. Disciplinuoti ir bausti: kalėjimo gimimas. Vilnius: Baltos lankos, 1998. P. 341.

3 lentelė. Pagrindinės sunkiausių nusikaltimų prieš asmenį priežastys

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantis teiginys
Pagrindinės sunkiausių nusikaltimų prieš asmenį priežastys	Neigiama socialinė aplinka	„Ne paskutinį vaidmenį tokios asmenybės formavimesi turi socialinė aplinka (šeima, draugai), kurie išugdo. Jie kaip priežastis agresyvaus elgesio, nes nemanau, kad agresyvius broožus galima gauti gimstant. Jie susiformuoja bręstant.“
		„Manau, kad priklauso nuo asmenybės, kaip augo, kaip tėvai auklėjo.“
		„Kalta visuomenė ir šeima. Pirmiausia, aišku, šeima. Ji duoda, privalo duoti vaikui visas pirmines žinias.“
	Empatijos nebuvimas	„Visuomenėje yra tokių žmonių, kuriems neduota užjausti kito, jokios empatijos.“
		„Asocialūs, žiaurūs.“
		„Skurdus bagažas, nėra pagarbos, meilės kitiems.“
	Priklausomybė nuo alkoholio, narkotinių ar psichotropinių medžiagų	„Apsvaigimai nuo narkotinių ar psichotropinių medžiagų, alkoholio.“
		„Sunki socialinė padėtis, girtavimas. Degraduoja.“
	Išsilavinimo stoka	„Menkas išsilavinimas, dorovės, moralės taisyklių nepaisymas.“
		„Jie neišsilavinę, socialiai nesusaistyti.“
		„Išsilavinimas, bet tai nereiškia, kad išsilavinę asmenys nežudo. Turėjau bylą, kai profesorius nužudė savo žmoną.“
	Blogo materialinė padėtis	„Dažnai sunki materialinė būklė.“
„Visuomenė turi visiems užtikrinti normalias gyvenimo sąlygas. Kol taip nėra... Dauguma žmonių tokių neturi. Tai juos ir skatina nusikalsti, kai tokių sąlygų nėra.“		

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis ekspertų interviu metu gautais duomenimis.

Net 6 iš 9 apklaustų ekspertų nepritarė lygtinio paleidimo galimybės numatymui baudžiamajame įstatyme nuteistiesiems laisvės atėmimu iki gyvos galvos (žr. 4 lentelę). Pirmasis ekspertas buvo kategoriškas šiuo klausimu ir teigė, jog „Nesiimant atsakomybės atimti gyvybės, atsisakyta mirties bausmės, bet tai nereiškia, kad jo turėtume pagailėti antrą kartą, nuteisus laisvės atėmimu iki gyvos galvos.“ Taigi šis prokuroras samprotauja, esą vien tik mirties bausmės nebetaikymas jau yra pasigailejimas ir pakankamas humaniškumas nuteistajam, todėl

lygtinis paleidimas tokiu atveju būtų per daug atlaidus ir neproporcingas padaryto nusikaltimo atžvilgiu. Trečiasis ekspertas, neigiamai atsakydamas į šį interviu klausimą, kalbėjo apie visuomenės ir nusikaltėlių nuomonę tokiu atveju. Anot jo, pastarieji nebijotų daryti nusikaltimų, mat galvotų, jog pasėdės ir išeis, o visuomenėje išivyratų didelis pasipiktinimas, nesaugumo jausmas ir nepasitikėjimas teisingumo sistema. Ketvirtasis ekspertas, nepritardamas lygtinio paleidimo galimybei, tvirtina, kad tai prieštarauja teisingumui ir pačiai bausmei. Taip pat apeliuoja į artimiesiems nusikaltimu sukeltą skausmą bei pabrėžia neigiamą penitencinės sistemos poveikį, kad kalėjimas neperauklėja. Todėl, anot jo, skyrus laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmę, nėra prasmės asmenį paleisti. Penktasis ekspertas teigia, jog lygtinis paleidimas būtų nehumaniškas aukos artimųjų atžvilgiu, o nusikaltėliui tai – „per didelė prabanga“. Devintasis ekspertas nepritarimą šiai galimybei argumentuoja tuo, kad „Laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė istoriškai susiformavo kaip švelnesnė mirties bausmės atžvilgiu. Mirties bausmės panaikinimo atveju, jis lieka gyvas, bet be teisės ateityje nusikalsti. Pats pavadinimas tai suponuoja, kad nebūtų paleistas ir dar ką nors padarytų“. Be to, priduria, jog įkalinimą visam gyvenimui teismas skiria tik išimtiniais atvejais, gerai apsvarstęs, įvertinęs visas bylos aplinkybes ir, pasak prokuroro, ji – pelnyta, pagrįsta ir todėl neturėtų būti pakeista. Tik du iš apklaustų ekspertų atsižvelgė į humaniškas tarptautines tendencijas ir tam pritarė. Vienas prokuroras neturėjo nuomonės šiuo klausimu.

4 lentelė. Lygtinio paleidimo galimybės vertinimas

Kategorija	Patvirtinantis teiginys
Pritaria lygtinio paleidimo galimybės numatymui nuteistiesiems laisvės atėmimu iki gyvos galvos	„Reikėtų, kad būtų numatyta, bet nereikia, kad taikytų. Nieko blogo, kad būtų. Atskiri atvejai būtų vertinami.“
	„Taip, būtina, nes visa Europa eina link to.“
Nepitaria lygtinio paleidimo galimybės numatymui nuteistiesiems laisvės atėmimu iki gyvos galvos	„Nesiimant atsakomybės atimti gyvybės, atsisakyta mirties bausmės, bet tai nereikia, kad jo turėtume pagailėti antrą kartą, nuteisus laisvės atėmimu iki gyvos galvos.“
	„Jeigu būtų po kurio laiko paleidžiamas, tai visuomenėje greitai susiformuotų požiūris, nuomonė, kad pasėdėsiu ir išeisiu. Pasikeistų ir visuomenės nuomonė apie teisingumo sistemą, nepasitikėtų ja, kad neužkardo nusikalstamų veikų.“
	„Tai prieštarauja teisingumui ir pačiai bausmei, jei duodam iki gyvos galvos ir paskui paleidžiam. Juk jis žvėris, tam ir izoliuotas nuo visuomenės. Kas būna, kai žvėrį paleidžiam iš narvo? Jei gavo iki gyvos galvos, tegul ir sėdi. <...> Juk jie žiaurūs, ciniški, maniakai. Visi mes pamirštam aukas, tai lieka tik patiems artimiausiems, jų reikalas. <...> Kalėjimas neperauklėja, o neigiamai veikia. Nemačiau, kad „žulikas“ gerbtų įstatymą išėjęs. Turi būti prevencija.“

	„Jokiu būdu. Juk aukos turi artimuosius. Tegul sėdi ir pagalvoja. Juk tėvai, vaikai kenčia. Tegul sėdi arba uždaro į rezervatą kokį. Leisti įsilieti į visuomenę yra per didelė prabanga. Nehumaniška, nes tie, kurie jau gauna, būna daug pridirbę.”
	„Ne. Ta taisyklė, mano nuomone, turėtų tik viena institucija spręsti, o kai čia pradėtų visi, tai chaosas. Įstatymai dabar gerai numato.“
	„Ne. Todėl, kad laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė istoriškai susiformavo kaip švelnesnė mirties bausmės atžvilgiu. Mirties bausmės panaikinimo atveju, jis lieka gyvas, bet be teisės ateityje nusikalsti. Pats pavadinimas tai suponuoja, kad nebūtų paleistas ir dar ką nors padarytų. Ji tik išimtiniais atvejais skiriama. Todėl teismas atsižvelgdamas į visas aplinkybes, tokią bausmę skiria. Todėl ir neturėtų išeiti į laisvę.“

Šaltinis: sudaryta autorės, remiantis ekspertų interviu metu gautais duomenimis.

Tyrimo išvados:

1. Remiantis tyrimo rezultatais, galima teigti, jog pirmoji tyrimo hipotezė pasitvirtino. Vilniaus apygardos prokuratūros Pirmojo baudžiamojo persekiojimo skyriaus prokurorų nuomonės apie mirties bausmę tyrimas atskleidė, kad daugiau nei pusė apklaustųjų yra „prieš“ mirties bausmę ir tik 2 jai pritaria.
2. Nepaisant to, kad dauguma prokurorų nepitaria mirties bausmės taikymui, net 4 prokurorai mano, kad ši bausmė yra geresnė atbaidymo nuo nusikalstamumo priemonė negu įkalinimas iki gyvos galvos. Taigi antroji hipotezė nepasitvirtino.
3. Trečioji tyrimo hipotezė pasitvirtino – kalbėdami apie sunkių nusikaltimų priežastingumą, prokurorai išskiria visą kompleksą tarpusavyje susijusių veiksnių, pabrėždami šeimą kaip pirminį ir svarbiausią faktorių.
4. Labiausiai prokurorų nuomonė sutapo lygtinio paleidimo nuteistiesiems iki gyvos galvos galimybės numatymo klausimu – didžioji dalis tam kategoriškai nepritarė. Vadinas, ketvirtoji tyrimo hipotezė nepasitvirtino – prokurorai nelinkę pritarti tokiam teisiniam reglamentavimui, kai asmenys, nuteisti laisvės atėmimu iki gyvos galvos, po kurio laiko galėtų būti lygtinai paleidžiami į laisvę.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

1. Bausmė, kaip *ultima ratio* teisės instrumentas, negali apsiriboti kurio nors vieno tikslo siekimu, jos paskirtis užtikrinama tik įgyvendinus tarpusavyje koreliuojančių tikslų kompleksą. Tuo tarpu mirties bausmė – išskirtinė, valstybės kompetencijoje esanti prievartos priemonė, kuria atpildo tikslais siekiama sukelti skausmą nuteistajam ir atbaidyti kitus nuo nusikalstamų ketinimų, nesiorientuojant į šiuolaikinės baudžiamosios politikos integruojamus resocializacijos, individualiosios prevencijos ir teisingumo įgyvendinimo tikslus.
2. Lietuvos istorijos eigoje, archajiškas, dažnas ir primityvus mirties bausmės taikymas kraujo keršto pagrindu, palaipsniui buvo keičiamas vis modernėjančiu šios bausmės reglamentavimu ir perleidžiamas į valstybės rankas. Pastarąjį šimtmetį vykęs šios bausmės humanizavimas, sąlygotas vis siaurėjančio mirties bausme baudžiamų nusikalstamų veikų rato ir išimčių, taikomų atskiroms asmenų kategorijoms, suponavo vis populiarėjančias abolicionistines tendencijas ir galiausiai – visišką panaikinimą 1998 metais.
3. Net 140 pasaulio valstybių nebetaiko mirties bausmės visiškai arba tik praktikoje, taigi internacionalinėje erdvėje vyrauja šios bausmės panaikinimo tendencijos. Nepaisant to, išlieka keletas „židinių“ (Kinija, islamiškos valstybės, Afrika, JAV), kur mirties bausmė yra plačiai taikoma kovos su nusikalstamumu priemonė, todėl prognozuojamas šios bausmės panaikinimas minėtuose regionuose įvyks negreitai.
4. Tarptautinių institucijų priimti dokumentai, pabrėžiantys žmogaus teisių ir laisvių svarbą bei neliečiamumą, pirmieji atkreipė dėmesį į mirties bausmės prieštaravimą humanistiniams principams. Todėl jų priimti teisiniai dokumentai palaipsniui ir vis griežčiau riboja mirties bausmės taikymą tarptautinėje bendruomenėje, tokiu būdu vedant pasaulio valstybes globalinio abolicionizmo link.
5. Lietuvoje mirties bausmės panaikinimas buvo garantuotas aukščiausiu teisiniu lygmeniu – Konstitucinio Teismo jurisprudencija. Nors šis Teismas priėmė galutinį ir neskundžiamą sprendimą, panaikinusį šią bausmės rūšį, tačiau amžinas, aporiškasis konfliktas tarp mirties bausmės šalininkų ir priešininkų, pateikusių skirtingus, įvairiapusius probleminio klausimo aspektus, liko neišspręstas ir abejojama, ar ateityje tai kada nors įvyks.
6. Visuomenės saugumo jausmo užtikrinimas yra svarbus veiksnys garantuojant, kad mirties bausmė nebūtų pakartotinai įvesta. Todėl vienas iš valstybės prioritetinių uždavinių turėtų būti jos piliečių visapusiško saugumo jausmo užtikrinimas teisinėmis,

- ekonominėmis ir politinėmis priemonėmis, siekiant sumažinti nusikalstamumą ir tuo pačiu užkardyti mirties bausmės grąžinimo galimybę ateityje.
7. Nors šiuo metu veikiantis teisinis reguliavimas, tarptautinė politika ir pasaulyje vyraujančios abolicionistinės tendencijos garantuoja mirties bausmės panaikinimo negrįžtamumą, tačiau socialiniai tyrimai rodo, kad nepriklausomos Lietuvos laikotarpiu šalyje nuolat vyravo retencionistinės pažiūros. Todėl rekomenduotina tobulinti ir plėtoti visuomenės teisinį švietimą aktualiaisiais baudžiamosios politikos klausimais, tam pasitelkiant žiniasklaidą, informacines laidas, leidinius, plačiajai visuomenei skiriamas akademinės paskaitas ir kt.
 8. Laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė nėra fatališka ir neatšaukiama kaip mirties bausmė, tačiau ir ji kvestionuojama konstitucingumo aspektu. Nors ši bausmė dar nė vienoje valstybėje nebuvo pripažinta prieštaraujančia Konstitucijai, tačiau neatmetama galimybė, kad laikui bėgant dviejų vertybių – nuteistojo teisių ir visuomenės saugumo – prioriteto vertinimas gali pasikeisti. Tai suponuoja ir Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika, kurioje teigiama, kad įkalinimas iki gyvos galvos be galimybės peržiūrėti sprendimą dėl lygtinio paleidimo pažeidžia Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 3 str.
 9. Toks teisinis reguliavimas, kuomet nenumatoma lygtinio paleidimo galimybė nuteistiesiems iki gyvos galvos, laikomas ydingu. Todėl siūlytina atsižvelgti į tarptautinės teisės rekomendacijas ir numatyti įstatyminius pagrindus bei procedūrą asmenų, įkaltų iki gyvos galvos, lygtiniam paleidimui įgyvendinti.
 10. Lietuvos Respublikos tyčinių nužudymų 1990 m. – 2012 m. statistikos duomenų analizė atskleidžia, kad mirties bausmės egzistavimas baudžiamuosiuose įstatymuose neturėjo įtakos nužudymų skaičiaus mažėjimui. Vadinasi ši bausmė neturi tokio atbaidomojo poveikio visuomenėje, kurio tikimasi.
 11. Didžioji dalis Vilniaus apygardos prokuratūros Pirmojo baudžiamojo persekiojimo skyriaus prokurorų nepitaria mirties bausmei. Nepaisant to, beveik pusė jų yra įsitikinę, kad mirties bausmė yra geresnė atbaidymo nuo nusikalstamumo priemonė nei laisvės atėmimas iki gyvos galvos. Labiausiai prokurorų nuomonė sutapo lygtinio paleidimo galimybės numatymo įkaltiesiems iki gyvos galvos klausimu – beveik visi tam kategoriškai nepritarė. Analizuodami labai sunkių nusikaltimų priežastis, ekspertai kaip svarbiausią veiksni nurodė socialinę aplinką (šeimą, visuomenę), skurdą, išsilavinimo stoką.

LITERATŪRA

I. NORMINIAI TEISĖS AKTAI

Tarptautinės sutartys

1. 1948 m. gruodžio 10 d. Visuotinė Žmogaus Teisių Deklaracija // Valstybės žinios. 2006, Nr. 68-2497.
2. 1950 m. lapkričio 4 d. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // Valstybės žinios. 1995, Nr. 40-987.
3. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 protokolai Dėl mirties bausmės panaikinimo // Valstybės žinios. 1999, Nr. 61-1978.
4. 1966 gruodžio 19 d. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 77-3288.
5. 1998 m. liepos 17 d. Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statutas // Valstybės žinios. 2003, Nr. 49-2165.

Lietuvos Respublikos teisės aktai

6. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 89-2741.
7. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 37-1341, Nr. 46.
8. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 73-3084.
9. Lietuvos Respublikos Prezidento dekretas dėl malonės komisijos sudarymo ir jos nuostatų // Valstybės žinios. 2007, Nr. 22-823.
10. Baudžiamojo kodekso 129 straipsnio pakeitimo ir papildymo įstatymo projektas. 2013, Nr. XIIP-1021. // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=456343&p_tr2=2 [žiūrėta 2013 09 25].

Užsienio valstybių teisės aktai

12. Criminal Law of the People's Republic of China. 1997. // <http://www.asianlii.org/cn/legis/cen/laws/clotproc361/> [žiūrėta 2013 07 23].

13. The Criminal Code of the Russian Federation. 1996, No. 63-FZ. // <http://visalink-russia.com/criminal-code-russian-federation.html> [žiūrėta 2013 07 23].
14. The General Civil Penal Code of the Kingdom of Norway. 1902, No. 10.// <http://www.ub.uio.no/ujur/ulovdata/lov-19020522-010-eng.pdf> [žiūrėta 2013 07 20].

II. TEISMŲ PRAKTIKA

Lietuvos Respublikos teismų praktika

14. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso 105 straipsnio sankcijoje numatytos mirties bausmės ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos atitikimo“ // Valstybės žinios. 1998, Nr. 109-3004.
15. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 6 d. nutarimas „Dėl administracinių teisės pažeidimų ir mokesčių administravimo“ // Valstybės žinios. 2000, Nr. 105-3318.
16. Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. sausio 21 d. nutartis. Nr. 3k-3-146/2002.

Užsienio valstybių bei tarptautinių teismų praktika

17. JAV Aukščiausiojo Teismo byla *Gregg v. Georgia*, 428 U.S. 153 (1976) // http://www.law.cornell.edu/supct/html/historics/USSC_CR_0428_0153_ZS.html [žiūrėta 2013 08 15].
18. JAV Aukščiausiojo Teismo byla *Jurek v. Texas*, 428 U.S. 262 (1976) // http://www.law.cornell.edu/supct/html/historics/USSC_CR_0428_0262_ZS.html [žiūrėta 2013 08 15].
19. JAV Aukščiausiojo Teismo byla *Proffitt v. Florida*, 428 U.S. 242 (1976) // http://www.law.cornell.edu/supct/html/historics/USSC_CR_0428_0242_ZS.html [žiūrėta 2013 08 15].
20. JAV Aukščiausiojo Teismo byla *Ford v. Wainwright*, 477 U.S. 399 (1986) // http://www.law.cornell.edu/supct/html/historics/USSC_CR_0477_0399_ZS.html [žiūrėta 2013 08 15].
21. JAV Aukščiausiojo Teismo byla *Roper v. Simons*, 543 U.S. 551 (2005) // <http://www.deathpenaltyinfo.org/u-s-supreme-court-roper-v-simmons-no-03-633> [žiūrėta 2013 08 15].

22. JAV Aukščiausiojo Teismo byla Kennedy v. Louisiana, 554 U.S. 407 (2008). // <http://www.law.cornell.edu/supct/html/07-343.ZO.html> [žiūrėta 2013 08 15].
23. European Court of Human Rights 2013 July 9th case of Vinter and others v. The United Kingdom (App. N. 66069/09, 130/10 and 3896/10) // [http://hudoc.echr.coe.int/sites/fra/pages/search.aspx?i=001-122664#{"itemid":\["001-122664"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/fra/pages/search.aspx?i=001-122664#{) [žiūrėta 2013 10 24].

III. SPECIALIOJI LITERATŪRA

24. Abramavičius A., Baranskaitė A., Čepas A. ir kt. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004.
25. Abramavičius A. ir kt. Baudžiamoji teisė: bendroji dalis. 2-asis papildytas leidimas. Vilnius: Eugrimas, 1998.
26. Babachinaitė G., Jurgelaitienė G., Justickis V. ir kt. Nusikalstamumas Lietuvoje ir jo prognozė iki 2015 m. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008.
27. Bedau H. A., Cassell P. G. Debating the Death Penalty: should America have capital punishment?: the experts on both sides make their case. New York: Oxford university press, 2004.
28. Bekarija Č. Apie nusikaltimus ir bausmes. Vilnius: Mintis, 1992.
29. Christie N. Nusikaltimų kontrolė kaip pramonė. Vilnius: Eugrimas, 1999.
30. Dambrauskienė G., Davulis T. Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras. Vilnius: Teisės institutas, 2000. T. 1.
31. Dobryninas A., Katuoka S. Mirties bausmė Lietuvoje. Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 1999.
32. Drakšas R. Baudžiamoji atsakomybė ir jos realizavimo formos. Vilnius: Justitia, 2008.
33. Drakšas R. Mirties bausmė: situacija ir perspektyvos. Vilnius: Eugrimas, 2002.
34. Foucault M. Disciplinuoti ir bausti: kalėjimo gimimas. Vilnius: Baltos lankos, 1998.
35. Gavėnaitė A. Bausmės samprata ir funkcijos pozityvistinėje ir kritinėje kriminologijos tradicijose: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, sociologija (05 S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2008.
36. Gilligan J. Smurtas: apmąstymai apie nacionalinę epidemiją. Vilnius: Vaga, 2007.
37. Hart H. L. A. Teisės samprata. Vilnius: Pradai, 1997.
38. Hegel G. W. F. Teisės filosofijos apmatai. Vilnius: Mintis, 2000.
39. Hood R., Hoyle C. The Death Penalty: A Worldwid Perspective. Oxford University Press, 2008.

40. Katuoka S. Mirties bausmė ir tarptautinė teisė. Vilnius: Lietuvos teisės akademija, 2000.
41. Mannheim H. *Pioneers in Criminology*. New Jersey, 1973.
42. Vadapalas V. *Tarptautinė teisė: pagrindiniai dokumentai ir jurisprudencija*. Vilnius: Eugrimas, 2003.
43. Zimring F. E. *The Contradictions of American Capital Punishment*. New York: Oxford University Press, 2003.

IV. STRAIPSNIAI PERIODINIUOSE LEIDINIUOSE

45. Andriulis V. Baudžiamosios teisės ir baudžiamojo proceso bruožai Lietuvoje XV a. // *Teisės bruožai Lietuvoje XV – XIX*. Vilnius, 1980.
46. Baublys L. Aristotelio teisingumo distinkcija šiuolaikiniame teisiniame diskurse // *Jurisprudencija*. 2006, Nr. 8 (86).
47. Bikelis S., Sakalauskas G. Laisvės atėmimu iki gyvos galvos nuteistų asmenų lygtinis paleidimas: tarptautiniai standartai, užsienio šalių patirtis ir pasiūlymai Lietuvai // *Teisės problemos*. 2008, Nr. 4 (62).
48. Čepas A., Dobryninas A., Valickas G. Nužudymai Lietuvoje: teisiniai, sociologiniai ir psichologiniai aspektai // *Teisės problemos*, 2013. Nr. 1 (79).
49. Jovaišas K. Tiesėtas atpildas ar valstybės sankcionuota žmogžudystė? // *Teisės problemos*, 1997, Nr. 1.
50. Liesis M. Baudžiamosios teisės paskirtis ir negalia // *Kultūros barai*. 2012, Nr. 4.
51. Raudeliūnas V. Mirties bausmė senovės Lietuvoje // *Pozicija*. 1997, Nr. 2.
52. Vaišvila A. Bausmės problema teisinėje valstybėje: mirties bausmės aporija // *Teisės problemos*. 1997, Nr. 1.

V. KITI ŠALTINIAI

53. Amnesty International. *Death Penalty Facts 2012*. // <http://www.amnestyusa.org/pdfs/DeathPenaltyFactsMay2012.pdf> [žiūrėta 2013 10 02].
54. Amnesty International Report. *Children and the Death Penalty: Executions worldwide since 1990. 2002, Act 50/007/2002*. // <http://www.amnesty.org/en/library/asset/ACT50/007/2002/en/9b708ffd-d7c4-11dd-b4cd-01eb52042454/act500072002en.pdf> [žiūrėta 2013 08 05].

55. Amnesty International Report. Constitutional Prohibitions of the Death Penalty. 2005, Act 50/009/2005. // <http://www.amnesty.org/en/library/asset/ACT50/009/2005/en/d8cfacd2-d50e-11dd-8a23-d58a49c0d652/act500092005en.pdf> [žiūrėta 2013 08 16].
56. Amnesty International Report. International Standards on the Death Penalty. 2006, Act 50/001/2006. // <http://www.amnesty.org/en/library/asset/ACT50/001/2006/en/61251e61-d469-11dd-8743-d305bea2b2c7/act500012006en.pdf> [žiūrėta 2013 08 17].
57. Amnesty International Publications. Death Sentences and Executions 2012. London, 2013. Index: ACT 50/001/2013. Amnesty International Report. International Standards on the Death Penalty. 2006, Act 50/001/2006. // <http://www.amnesty.org/en/library/asset/ACT50/001/2006/en/61251e61-d469-11dd-8743-d305bea2b2c7/act500012006en.pdf> [žiūrėta 2013 08 05].
58. Death Penalty Fast Facts // <http://edition.cnn.com/2013/07/19/us/death-penalty-fast-facts> [žiūrėta 2013 08 15].
59. Death Penalty Information Center // <http://www.deathpenaltyinfo.org/deterrence-states-without-death-penalty-have-had-consistently-lower-murder-rates#stateswithvwithout> [žiūrėta 2013 10 04].
60. Nusikalstamos veikos Lietuvoje 2003-2012 m. // http://www.ird.lt/infusions/report_manager/crimes_lithuania.php?id3=11 [žiūrėta 2013 08 13].
61. Nuteistųjų laisvės atėmimu skaičiaus, sudėties (pagal padarytą nusikaltimą, amžių, bausmės terminą ir kt.) ir jų kaitos suvestinė // http://www.ird.lt/infusions/report_manager/report_manager.php?lang=lt&rt=2 [žiūrėta 2013 08 22].
62. Samoškaitė E. Apklausa: kokie žmonės pritaria mirties bausmei? // <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/apklausa-kokie-zmones-pritaria-mirties-bausmei.d?id=61667839> [žiūrėta 2013 10 03].
63. United Nations Office on Drugs and Crime „Intentional homicide, count and rate per 100,000 population (1995 – 2011)“, 2013. // <http://www.unodc.org/unodc/en/data-and-analysis/homicide.html> [žiūrėta 2013 08 14].

Kaminskaitė R. Mirties bausmė: baudžiamieji – teisiniai ir kriminologiniai aspektai / Baudžiamosios teisės ir kriminologijos magistro baigiamasis darbas. Vadovas dr. M. Liesis. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Teisės fakultetas, 2013. – 90 p.

ANOTACIJA

Magistro baigiamajame darbe išanalizuota mirties bausmė, jos paskirtis, raida, pasaulinės tendencijos, reglamentavimas tarptautinėje teisėje, alternatyvos problematika, nužudymų statistika, ištirta prokurorų nuomonė. Pirmoje darbo dalyje teoriniu aspektu išsamiai nagrinėjama mirties bausmės samprata, požymiai, tikslai, paskirtis bei raida Lietuvos Respublikoje. Antroje dalyje atskleidžiama dabartinė mirties bausmės situacija pasaulyje ir atskirose šalyse bei identifikuojamos šiuolaikinės mirties bausmės tendencijos. Trečioje dalyje kompleksiskai analizuojami tarptautiniai dokumentai, šalininkų ir priešininkų argumentacija bei mirties bausmės grąžinimo galimybė. Ketvirtoje dalyje nagrinėjamas laisvės atėmimas iki gyvos galvos, jo konstitucingumo problema, lygtinio paleidimo galimybė ir nužudymų statistikos dinamika. Penktoje dalyje atskleidžiama prokurorų nuomonė mirties bausmės tematika.

Pagrindiniai žodžiai: bausmė, mirties bausmė, laisvės atėmimas iki gyvos galvos, lygtinis paleidimas.

Kaminskaitė R. Criminal – Legal and Criminological Aspects of Capital Punishment / Master's work in Criminal Law and Criminology. Supervisor dr. M. Liesis. – Vilnius: Mykolas Romeris University, Faculty of Law, 2013. – 90 p.

ANOTATION

Master's thesis analyses the capital punishment, its purpose, development, global trends, regulation in international law, problems of alternative punishment, statistics of the homicide rate, as well as reveals public prosecutors' opinion on this matter. The first part of the thesis gives theoretical background to the conception of the capital punishment, its features, goals, purpose and development in the Republic of Lithuania. The second part of the thesis focuses on the current death penalty situation in the world and particular states, also identifies its contemporary trends. The third part of the paper analyses international documents, argumentation of the proponents and opponents of the capital punishment and the possibility of reinstatement. The fourth part deals with life imprisonment, its issues of constitutionality, concentrates on the possibility of parole and the statistical dynamics of the homicide rate. The fifth part reveals the opinion of the public prosecutors' on the death penalty.

Key words: punishment, capital punishment, life imprisonment, parole.

Kaminskaitė R. Mirties bausmė: baudžiamieji – teisiniai ir kriminologiniai aspektai / Baudžiamosios teisės ir kriminologijos magistro baigiamasis darbas. Vadovas dr. M. Liesis. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Teisės fakultetas, 2013. – 90 p.

SANTRAUKA

Mirties bausmė – tai viena seniausių bei žiauriausių bausmės rūšių, taikoma už pačius sunkiausius nusikaltimus. Nors Lietuva mirties bausmės atsisakė dar 1998 m., po kiekvienos rezonansinės bylos vėl imama svarstyti, ar nereikėtų mirties bausmės gražinti. Todėl pirmoji problema yra susijusi su mirties bausmės tikslingumu, prasme ir jos verifikavimu teisiniame kontekste. Ne mažiau svarbus ir kitas probleminis aspektas – laisvės atėmimo iki gyvos galvos konstitucingumo ir lygtinio paleidimo galimybės numatymo problematika. Darbe kompleksiskai bei išsamiai analizuojami aktualiausi mirties bausmės aspektai, pasaulinės tendencijos, pateikiama tyčinių nužudymų statistikos analizė bei tyrimas, atskleidžiantis prokurorų nuomonę mirties bausmės aspektu.

Darbo tikslas – atskleisti mirties bausmės baudžiamuosius – teisinius ir kriminologinius aspektus. Šiam tikslui pasiekti keliami tokie uždaviniai: 1) atskleisti mirties bausmės paskirtį ir apžvelgti šios bausmės raidą Lietuvoje; 2) išanalizuoti dabartinę mirties bausmės situaciją pasaulyje ir atskirose šalyse; 3) atlikti tarptautinių dokumentų kompleksinę analizę; 4) kritiškai išnagrinėti mirties bausmės šalininkų ir priešininkų argumentus bei aptarti mirties bausmės gražinimo galimybę; 5) išnagrinėti alternatyvos problematiką; 6) pateikti išsamią kriminologinę tyčinių nužudymų statistikos dinamikos analizę; 7) atlikti prokurorų nuomonės tyrimą mirties bausmės tematika. Šio darbo tyrimo objektas – mirties bausmė, jos baudžiamieji – teisiniai ir kriminologiniai aspektai. Rengiant darbą naudoti šie metodai – istorinis, komparatyvinis, loginis – analitinis, sisteminės analizės, statistinis, interviu.

Apibendrinant gautus rezultatus, nustatyta, kad mirties bausme siekiama atpildyti tikslais sukelti skausmą nuteistajam ir atbaidyti kitus nuo nusikalstamų ketinimų, nesiorientuojant į šiuolaikinės baudžiamosios politikos integruojamus tikslus. Todėl pastarąjį šimtmetį pasaulyje vykęs šios bausmės humanizavimas suponavo vis populiarėjančias abolicionistines tendencijas. Nors mirties bausmės alternatyva – laisvės atėmimas iki gyvos galvos – dar nė vienoje valstybėje nebuvo pripažintas prieštaraujančiu Konstitucijai, neatmetama galimybė, kad laikui bėgant vertinimas gali pasikeisti. Todėl pritariama tarptautinės teisės siūlymams numatyti lygtinio paleidimo galimybę įkalintiesiems iki gyvos galvos. Be to, nužudymų statistikos dinamikos analizė atskleidė, jog mirties bausmė neturi tokio atbaidomojo poveikio, kurio tikimasi. O prokurorų nuomonės tyrimas parodė, kad didžioji dalis apklaustų prokurorų nepritaria mirties bausmei ir lygtinio paleidimo galimybės numatymui įkalintiesiems iki gyvos galvos.

Magistro baigiamąjį darbą sudaro įvadas, penki skyriai ir išvados bei pasiūlymai. Pirmojoje darbo dalyje atskleidžiama mirties bausmės paskirtis ir raida. Kita dalis skirta dabartinei šios bausmės situacijos pasaulyje analizei. Trečiajame ir ketvirtajame skyriuje atitinkamai aptariami mirties bausmės baudžiamieji – teisiniai aspektai ir jos alternatyvos problematika. Paskutinė dalis skirta prokurorų nuomonės apie mirties bausmę tyrimui.

Kaminskaitė R. Criminal – Legal and Criminological Aspects of Capital Punishment / Master's work in Criminal Law and Criminology. Supervisor dr. M. Liesis. – Vilnius: Mykolas Romeris University, Faculty of Law, 2013. – 90 p.

SUMMARY

Capital punishment is one of the oldest and the cruelest penalties impossible for committing the most severe crimes. Even though Lithuania disposed this penalty in 1998, every resonant case gives an impulse for a discussion of reinstating the death penalty. Therefore the first problem of this thesis is in connection with the goals, purpose and verification of the capital punishment in the legal background. Other problematic aspects are concerned with the constitutionality and possibility of parole in the life imprisonment cases. Master's thesis comprehensively analyses the most relevant aspects of capital punishment, global trends, statistics of the homicide rate, as well as reveals public prosecutors' opinion on this matter.

The aim of the thesis is to disclose criminal – legal and criminological aspects of the capital punishment. In order to achieve the goal these tasks were set: 1) to reveal the purpose and development of the capital punishment in the Republic of Lithuania; 2) to define current death penalty situation in the world and particular states; 3) to analyze the complex of international documents in connection with the capital punishment; 4) to give a critical review of proponents and opponents argumentation and to discuss the possibility of reinstating the death penalty; 5) to analyze the issue of alternative punishment; 6) to examine the statistics of the homicide rate; 7) to reveal public prosecutors' opinion on the death penalty. The object of study is capital punishment, its criminal – legal and criminological aspects. This paper was written using the following methods – historical, comparative, logical – analytical, systematic analysis, statistical and an interview of the experts.

The research of the thesis revealed that the goals of the capital punishment are to cause pain as a retribution for the convict and to deter others from criminal intentions, however ignores additional aims modern penal policy is supposed to achieve. So in the last century capital punishment was humanized which led to the global abolitionist trends. Even though the alternative punishment to the death penalty – life imprisonment has never been declared unconstitutional, it is considered that this opinion may change in the near future. For this reason it is offered to provide legal possibility of parole for the persons sentenced to life as it is acknowledged in international law. Also the analysis of the homicide statistics revealed that death penalty does not have such deterrent effect on the society as it was expected. In addition the prosecutors' opinion survey showed that the majority of respondents are against capital

punishment and they do not approve introducing the legal possibility of parole for the offenders sentenced to life.

Master's thesis consists of introduction, five chapters, conclusions and recommendations. The first part of the thesis reveals the purpose and development of the capital punishment. The second part of the paper analyzes the current death penalty situation in the world. The third and fourth part deals with the criminal – legal aspects of the capital punishment and alternative punishment issues. The last part focuses on the death penalty survey based on prosecutors' opinion.

PRIEDAI

MIRTIES BAUSMĖS EGZEKUCIJOS 2012 METAIS

VALSTYBĖ	EGZEKUCIJŲ SKAIČIUS
Kinija	+
Iranas	314 +
Irakas	129 +
Saudo Arabija	79 +
JAV	43
Jemenas	28 +
Sudanas	19 +
Afganistanas	14
Gambija	9
Japonija	7
Šiaurės Korėja	6 +
Somalis (Pereinamojo laikotarpio federalinė vyriausybė 5+, Puntland valstijoje 1 +)	6 +
Palestina (Hamis, Gaza)	6
Taivanas	6
Pietų Sudanas	5 +
Baltarusija	3 +
Botsvana	2
Bangladešas	1
Indija	1
Pakistanas	1
JAE	1

Šaltinis: Amnesty International Publications. Death Sentences and Executions 2012. London, 2013. Index: ACT 50/001/2013. P. 48. // <http://www.amnesty.org/en/library/asset/ACT50/001/2013/en/bbfea0d6-39b2-4e5f-a1ad-885a8eb5c607/act500012013en.pdf> [žiūrėta 2013 07 25].

„+“ po skaičiaus, pvz.: Jemenas 28 +, reiškia, kad tai yra mažiausias skaičius žinomas *Amnesty International* duomenimis;

„+“ reiškia, kad šalyje buvo įvykdyta daugiau nei viena egzekucija, tačiau nėra pakankamai duomenų paskelbti tikslų skaičių.

MIRTIES BAUSMĖS NUOSPRENDŽIAI 2012 METAIS

VALTYBĖ	MIRTIES NUOSPRENDŽIŲ SKAIČIUS
Kinija	+
Pakistanas	242
Sudanas	199 +
Alžyras	153 +
Tailandas	106 +
Egiptas	91 +
Vietnamas	86 +
Irakas	81 +
Iranas	79 +
Indija	78 +
JAV	77
Somalis	76
Malaizija	60 +
Nigerija	56
Bangladešas	45 +
Gana	27
Kenija	21 +
JAE	21 +
Mianmaras (iki 1989 – Birma)	17 +
Jordanija	16 +
Indonezija	12 +
Kongo Demokratinė Respublika	11 +
Zimbabvė	11 +
Malis	10 +
Saudo Arabija	10 +
Kuveitas	9 +
Libanas	9 +
Tunisas	9
Marokas	7 +
Šri Lanka	7 +
Jemenas	7 +
Zambija	7 +
Taivanas	7
Mauritanija	6 +
Palestina	6 +
Gambija	5 +
Libija	5 +
Trinidadas ir Tobagas	5 +
Botsvana	5
Gajanos Respublika	5
Liberija	4 +
Japonija	3
Tanzanija	3
Gvinėja	2 +
Maldyvai	2 +
Singapūras	2 +

Barbadosas	2
Čadas	2
Pietų Korėja	2
Kataras	1 +
Bahreinas	1
Pusiaujo Gvinėjos Respublika	1
Svazilandas	1
Afganistanas	+
Laosas	+
Mongolija	+
Šiaurės Korėja	+
Pietų Sudanas	+

Šaltinis: Amnesty International Publications. Death Sentences and Executions 2012. London, 2013. Index: ACT 50/001/2013. P. 49. // <http://www.amnesty.org/en/library/asset/ACT50/001/2013/en/bbfea0d6-39b2-4e5f-a1ad-885a8eb5c607/act500012013en.pdf> [žiūrėta 2013 07 26].

„+“ po skaičiaus, pvz.: Jemenas 28 +, reiškia, kad tai yra mažiausias skaičius žinomas *Amnesty International* duomenimis;

„+“ reiškia, kad šalyje buvo įvykdyta daugiau nei viena egzekucija, tačiau nėra pakankamai duomenų paskelbti tikslų skaičių.

MIRTIES BAUSMĖ PASAULYJE

Šalys visiškai panaikinusios mirties bausmę (abolicionistės) - 97	Valstybės taikančios mirties bausmę tik ypatingais atvejais (pvz.: karo metu) - 8	Valstybės nebevykdančios mirties bausmės praktikoje - 35	Valstybės taikančios mirties bausmę (retencionistės) - 58
<p>Airija, Albanija, Andora, Angola, Argentina, Armėnija, Australija, Austrija, Azerbaidžianas, Belgija, Bisau Gvinėja, Bosnija – Hercegovina, Bulgarija, Burundis, Butanas, Čekija Respublika, Danija, Dominykos Respublika, Dramblio Kaulo Kranto Respublika, Džibučio Respublika, Ekvadoras, Estija, Filipinai, Gabono Respublika, Graikija, Gruzija, Haitis, Hondūras, Islandija, Ispanija, Italija, Jungtinė Karalystė, Juodkalnija, Kambodža, Kanada, Kipras, Kirgizija, Kiribačio Respublika, Kolumbija, Kosta Rika, Kroatija, Kuko Salos, Latvija, Lenkija, Lichtenšteinas, Lietuva, Liuksemburgas, Makedonija, Malta, Maršalo Salų Respublika, Mauricijaus Respublika, Meksika, Mikronezija, Moldova, Monakas, Mozambikas, Namibija, Naujoji Zelandija, Nepalas, Nikaragva, Niujė, Nyderlandai, Norvegija, Palau, Panama, PAR, Paragvajus, Portugalija, Prancūzija, Rytų Timoro Demokratinė Respublika, Ruanda, Rumunija, Saliamono Salos, Samoa Nepriklausomoji Valstybė, San Marinas, San Tomė ir Prinsipė, Seišelių Respublika, Senegalas, Serbija (įtraukant Kosovą), Slovakija, Slovėnija, Suomija, Švedija, Šveicarija, Togas</p>	<p>Bolivija, Brazilija, Čilė, Fidžio Salų Respublika, Izraelis, Kazachstanas, Peru, Salvadoro Respublika.</p>	<p>Alžyras, Benino Respublika, Birma, Brunėjus, Burkina Fosas, Centrinės Afrikos Respublika, Eritrėja, Gana, Grenada, Kamerūnas, Kenija, Kongo Respublika, Laosas, Liberija, Madagaskaras, Malavis, Maldyvai, Malio Respublika, Marokas, Mauritanija, Mongolija, Nauru, Nigerija, Papua Gvinėja, Pietų Korėja, Rusijos Federacija, Siera Leonija, Surinamas, Svazilando Karalystė, Šri Lanka, Tadžikistanas, Tanzanija, Tonga, Tunisas, Zambija</p>	<p>Afganistanas, Antigva ir Barbuda, Bahamai, Bahreinas, Bangladešas, Barbadosas, Baltarusija, Belizas, Botsvana, Čadas, Dominykos Respublika, Egiptas, Etiopija, Gajanos Respublika, Gambijos respublika, Gvatemala, Indija, Indonezija, Irakas, Iranas, Jamaika, Japonija, Jemenas, Jordanija, Jungtiniai Arabų Emyratai, Jungtinės Amerikos Valstijos, Kataras, Kinija, Komorų Sąjunga, Kongo Demokratinė respublika, Kuba, Kuveitas, Lesotas, Libanas, Libija, Malaizija, Nigerija, Omanas, Pakistanas, Palestina, Pietų Sudanas, Pusiaujo Gvinėjos Respublika, Saudo Arabija, Sent Kitas ir Nevis, Sent Lusija, Sent Vinsentas ir Grenadinai, Singapūras, Sirija, Somalis, Sudanas, Šiaurės Korėja, Tailandas, Taivanas, Trinidadas ir Tobagas, Uganda, Vietnamas, Zimbabvė</p>

Respublika, Turkija, Turkmėnistanas, Tuvalu, Ukraina, Urugvajus, Uzbekistanas, Vanuatu, Vatikanas, Venesuela, Vengrija, Vokietija, Žaliojo Kyšulio Respublika			
---	--	--	--

Šaltinis: Sudaryta autorės, remiantis Amnesty International Publications. Death Sentences and Executions 2012. London, 2013. Index: ACT 50/001/2013. P. 50-51. // <http://www.amnesty.org/en/library/asset/ACT50/001/2013/en/bbfea0d6-39b2-4e5f-a1ad-885a8eb5c607/act500012013en.pdf> [žiūrėta 2013 07 25].

**MIRTIES BAUSMĖS REGLAMENTAVIMO TARPTAUTINIULOSE DOKUMENTULOSE
PALYGINIMAS**

Dokumentas Apribojimas arba draudimas	TPP TP	THT	EŽTK	JT Ekonominės ir socialinės tarybos rezoliucija (1984)	JT Ekonominės ir socialinės tarybos rezoliucija 1989/64
Apribojimas už „sunkiausius nusikaltimus“	+	ŽK IV	+	+	
Draudimas skirti mirties bausmę asmenims, kurie nusikaltimo padarymo metu buvo jaunesni nei 18 metų	+	ŽK IV; ŽK PP I, II	+	+	
Draudimas skirti mirties bausmę vyresnio amžiaus žmonėms					+
Draudimas skirti mirties bausmę nėščioms moterims	+	ŽK PP I, II	+	+	
Draudimas skirti mirties bausmę nepakaltinamiems asmenims				+	
Draudimas skirti mirties bausmę psichiškai atsilikusiems asmenims					+
Teisė į sąžiningą teismo procesą	+	ŽK 3 str.	+	+	+
Apeliacijos teisė	+	ŽK 3 str.	+	+	+
Teisė prašyti malonės	+	ŽK IV	+	+	+
Reikalavimas atidėti bausmės vykdymą po nuosprendžio priėmimo		ŽK III, IV			
Draudimas vykdyti mirties nuosprendį kol nagrinėjamas malonės prašymas arba vyksta apeliacijos procesas			+	+	

Šaltinis: Amnesty International Report. International Standards on the Death Penalty. 2006, Act 50/001/2006. P. 20-21. // <http://www.amnesty.org/en/library/asset/ACT50/001/2006/en/61251e61-d469-11dd-8743-d305bea2b2c7/act500012006en.pdf> [žiūrėta 2013 08 17].

TPPTP – Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas;

THT – Tarptautinė humanitarinė teisė;

ŽK III ir IV – 1949 m. Ženevos konvencijos III ir IV;

ŽK PP I ir II – 1949 m. Ženevos konvencijos papildomi protokolai I ir II;

ŽK 3 str. – 1949 m. Ženevos konvencijos 3 str.;

EŽTK – Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija.

**TYČINIŲ NUŽUDYMŲ (SU PASIKĖSINIMAIS) STATISTIKA IR KITIMO TEMPAI
1990 M. – 2012 M.**

Metai	Tyčiniai nužudymai ir pasikėsinimai	Nusikaltimų skaičiaus pakitimo tempai (lyginant su praeitais metais) (%)
1990	224	44.5
1991	260	16
1992	303	16.5
1993	480	58
1994	523	8.9
1995	502	-4
1996	405	-19.3
1997	391	-3.5
1998	356	-9
1999	343	-3.7
2000	398	16
2001	378	-5
2002	313	-17.2
2003 ¹⁷⁶	372	18.8
2004	345	-7.3
2005	390	13
2006	294	-24.6
2007	280	-4.8
2008	301	7.5
2009	259	-14
2010	217	-16.2
2011	211	-2.8
2012	199	-5.7

Šaltinis: Sudaryta autorės, remiantis – Babachinaitė G., Jurgėlaitienė G., Justickis V. ir kt. Nusikalstamumas Lietuvoje ir jo prognozė iki 2015 m. Mykolo Romerio universitetas, 2008. P. 45.; Nusikalstamos veikos Lietuvoje 2003 – 2012 m. // http://www.ird.lt/infusions/report_manager/crimes_lithuania.php?id3=11 [žiūrėta 2013 08 13].

¹⁷⁶ Nuo 2003 m. gegužės 1 d. įsigaliojo nauji Lietuvos Respublikos baudžiamojo, baudžiamojo proceso ir bausmių vykdymo kodeksai, keitėsi nusikalstamų veikų registracijos ir apskaitos tvarka.

**JAV NUŽUDYMŲ STATISTIKA RETENCIONISTINĖSE IR ABOLICIONISTINĖSE
VALSTIJOSE**

Metai	Nužudymų skaičius, tenkantis 100 tūkst. gyventojų mirties bausmę taikančiose valstijose	Nužudymų skaičius, tenkantis 100 tūkst. gyventojų mirties bausmės netaikančiose valstijose	Skirtumas procentais
1991	9.94	9.27	7 %
1992	9.51	8.63	10 %
1993	9.69	8.81	10 %
1994	9.23	7.88	17 %
1995	8.59	6.78	27 %
1996	7.72	5.37	44 %
1997	7.09	5.00	42 %
1998	6.51	4.61	41 %
1999	5.86	4.59	28 %
2000	5.70	4.25	35 %
2001	5.82	4.25	37 %
2002	5.82	4.27	36 %
2003	5.91	4.10	44 %
2004	5.71	4.02	42 %
2005	5.87	4.03	46 %
2006	5.90	4.22	40 %
2007	5.83	4.10	42 %
2008	5.72	4.05	42 %
2009	5.26	3.90	35 %
2010	5.00	4.01	25 %
2011	4.89	4.13	18 %

Šaltinis: Death Penalty Information Center // <http://www.deathpenaltyinfo.org/deterrence-states-without-death-penalty-have-had-consistently-lower-murder-rates#stateswithvwithout> [žiūrėta 2013 10 04].

PROKURORŲ NUOMONĖS TYRIMO INTERVIU KLAUSIMAI

1. Italų teisininkas Čezarė Bekarija jau XVIII a. rašė, „jeigu įrodysiu, kad mirties bausmė nėra nei naudinga, nei būtina, aš laimėsiu žmoniškumo reikalą“¹⁷⁷. Jis, kaip ir I. Kantas bei A. Vaišvila, pateisina šią bausmę išimtiniais atvejais.

Ar Jūs esate „už“ ar „prieš“ mirties bausmę? Kodėl?

2. **Ar, Jūsų manymu, mirties bausmė yra geresnė atbaidymo nuo nusikalstamumo priemonė nei įkalinimas iki gyvos galvos?**
3. Psichologas James Gilligan, remdamasis savo tyrinėjimais, teigia, kad patys žiauriausi nusikaltėliai yra bejausmiai, jie tarsi „gyvi numirėliai“, netekę savojo „aš“, nieko nejaučia darydami nusikaltimą, o po jo, nejaučia sąžinės graužaties. Jiems negalioja normalių žmonių ir teisinė kalba, o žudymas tampa būdu pajusti tikrovę¹⁷⁸.
Kokios, Jūsų nuomone, pagrindinės sunkiausių nusikaltimų prieš asmenį, už kuriuos galėtų būti taikoma mirties bausmė, jeigu ji vis dar būtų įteisinta, priežastys? (asmenybė)
4. **Ar, Jūsų nuomone, reikėtų numatyti lygtinio paleidimo galimybę nuteistiesiems laisvės atėmimu iki gyvos galvos?**

¹⁷⁷ Bekarija Č. Apie nusikaltimus ir bausmes. Vilnius: Mintis, 1992. P. 65.

¹⁷⁸ Gilligan J. Smurtas: apmąstymai apie nacionalinę epidemiją. Vilnius: Vaga, 2007. P. 40-41, 43-44.

PROKURORŲ INTERVIU ATSAKYMŲ TRANSKRIPCIJOS**Ekspertas Nr. 1 (E1)**

1. „Prieš“, nes žmogus negali atimti kitam gyvybės. Nei jis ją sukūrė, nei gali atimti. Joks sprendimas jos negali atimti.
2. Taip. Prevenciškai.
3. Su negatyviais motyvais, kaltininko asmenybė iš tikrųjų turi turėti tam tikrus agresyvaus elgesio požymius. Ne paskutinį vaidmenį tokios asmenybės formavimesi turi socialinė aplinka (šeima, draugai), kurie išugdo. Jie kaip priežastis agresyvaus elgesio, nes nemanau, kad agresyvius bruožus galima gauti gimstant. Jie susiformuoja bręstant.
4. Kategoriskai ne. Nesiimant atsakomybės atimti gyvybės, atsisakyta mirties bausmės, bet tai nereiškia, kad jo turėtume pagailėti antrą kartą, nuteisus laisvės atėmimu iki gyvos galvos.

Ekspertas Nr. 2 (E2)

1. „Prieš“. Du momentai. Pirmas, kad mirties bausmę vykdo asmenys (budelis) ir jos įvykdymo sąlygos lieka atmintyje visam gyvenimui. Man pačiam teko keliems kaltinamiesiems prašyti įkalinimo iki galvos, tad būseną ne kokia. Kam dauginti traumotų žmonių skaičių visuomenėje. Be to, tokia mada, kad jau nebetaiko daug kur. Visuomenė pati kalta, kad tokiu banditu asmuo tapo.
2. Ne, visiškai nesutinku. Nei vienas nusikaltėlis nesvarsto, kad bus pagautas.
3. Yra du atvejai kaltės aspektu. Nenorėjo nužudyti (netiesiogine tyčia). Į tokią situaciją kiekvienas gali pakliūti. Kitas – tiesiogine tyčia. Siekia, stengiasi, kad numirtų. Prašiau vienam kaltinamajam įkalinimo iki gyvos galvos bausmės. Baigtas žmogus. Visuomenėje yra tokių žmonių, kuriems neduota užjausti kito, jokios empatijos. Deja, jam nepaskyrė laisvės atėmimo iki gyvos galvos. Jis išeis ir toliau kenks visuomenei. Dažniausiai nesiekia, netiesiogine tyčia padaro. Tąkart pyktis. Kaip ir smūgis į nosį, o nuo jo numirė. Ir viskas – nužudymas.
4. Neturiu nuomonės. Gal reikėtų. Bet veltui juk tokios bausmės neskiria. Esu matęs atvejų, kad galėtų duoti terminuotą. Vienas asmuo du žmones nužudė, masė kitokio pobūdžio nusikaltimų, o 20 metų negavo. Kitas asmuo keturias senutes nužudė ir gavo iki gyvos galvos.

Ekspertas Nr. 3 (E3)

1. Ir „už“ ir „prieš“. „Už“ todėl, kad atėmė kitam gyvybę, o laisvės atėmimo atveju valstybė turi savo lėšomis išlaikyti. „Prieš“, nes visuomet išlieka tikimybė, kad gali būti nuteistas nekaltas žmogus.
2. Taip.
3. Apsvaigimai nuo narkotinių ar psichotropinių medžiagų, alkoholio. Dažnai sunki materialinė būklė, menkas išsilavinimas, dorovės, moralės taisyklių nepaisymas.
4. Ne. Jeigu būtų po kurio laiko paleidžiamas, tai visuomenėje greitai susiformuotų požiūris, nuomonė, kad pasėdėsiu ir išėsiu. Pasikeistų ir visuomenės nuomonė apie teisingumo sistemą, nepasitikėtų ja, kad neužkardo nusikalstamų veikų.

Ekspertas Nr. 4 (E4)

1. „Už“, išimtiniais atvejais. Tai ne kerštas, tokiu būdu būtų pilnai įvykdytas teisingumas. Iš esmės atitiktų nukentėjusiojo lūkesčius. Aš už principą „akis už akį“. Netaikytų buitiniams nužudymo atvejams, bet tyčinius, sunkius nusikaltimus padariusiems asmenims. Dembavos įvykiai, taip pat Varėnoje nužudyta panelė, Tulpinių atveju – vienareikšmiškai. Nematau tikslo laikyti ir išlaikyti.
2. Taip, didesnė prevencinė priemonė. Mirties bausmės nebuvimo atveju, jauno amžiaus nusikaltėliai – devyniolikmečiai, aštuoniolikmečiai, septyniolikmečiai – išsisuka, paleis anksčiau. Duoda „žulikui“ spekuliacijų. O tokio jauno amžiaus nusikaltėliai, tai nepasitaiso, dar blogesni tampa. Išėina ir tik laiko klausimas kiek žmonių nukentės, kol vėl įklius ir sės.
3. Sunku paaiškinti. Pavyzdžiui, Dembavos atveju, tai bandė nuslėpti. Manau, kad priklauso nuo asmenybės, kaip augo, kaip tėvai auklėjo, išsilavinimas, bet tai nereiškia, kad išsilavinę asmenys nežudo. Turėjau bylą, kai profesorius nužudė savo žmoną.
4. Jokių būdu. Tai prieštarauja teisingumui ir pačiai bausmei, jei duodam iki gyvos galvos ir paskui paleidžiam. Juk jis žvėris, tam ir izoliuotas nuo visuomenės. Kas būna, kai žvėrį paleidžiam iš narvo? Jei gavo iki gyvos galvos, tegul ir sėdi. Išimtyt tik už nesunkius nusikaltimus ar peržengiant būtinosios ginties ribas, buitinių nusikaltimų atveju. Gal tokiuose. Kiekvieną atvejį išanalizuoti. Jokių išimčių su organizuotu nusikalstamumu susijusiems. Juk jie žiaurūs, ciniški, maniakai. Visi mes pamirštam aukas, tai lieka tik patiems artimiausiems, jų reikalas. Visi bando gelbėti „žuliką“. Gal ir nehumaniška, kai jauno amžiaus. Niekas nepateisina Šiaulių atvejo, juk jaunos „mėsininkės“. Žiaurios ir teismo salėje elgiasi demonstratyviai. Kalėjimas neperauklėja, o neigiamai veikia. Nemačiau, kad „žulikas“ gerbtų įstatymą išėjęs. Turi būti prevencija.

Ekspertas Nr. 5 (E5)

1. „Už“, nes dirbu ypač sunkių nusikaltimų skyriuj, auginu vaikus ir kartais pati bijau išeiti į gatvę. Todėl „už“, įvertinus aplinkybes ir išimtiniais atvejais.
2. Taip.
3. Asocialūs, žiaurūs.
4. Jokiu būdu. Juk aukos turi artimuosius. Tegul sėdi ir pagalvoja. Juk tėvai, vaikai kenčia. Tegul sėdi arba uždaro į rezervatą kokį. Leisti įsilieti į visuomenę yra per didelė prabanga. Nehumaniška, nes tie, kurie jau gauna, būna daug pridirbę.

Ekspertas Nr. 6 (E6)

1. Kaip teisininkas, esu „prieš“. Kaip paprastas žmogus, gal būčiau ir kitos nuomonės.
2. Ne, nebūtų geresnė. Aš žinau, kokiomis sąlygomis jie gyvena, su kuo susiduria atlikdami laisvės atėmimo bausmę. Mano keli „klientai“ nuteisti įkalinimu iki gyvos galvos. Teko bendrauti ir po bausmės paskyrimo. Jie stipriai kenčia, beviltiškumo jausmas.
3. Ką jie jaučia ar nejaučia, remiamės skirdami psichiatrines ekspertizes. Jei pakaltinamas, tai supranta. Jei nesuvokia, tai neteisiamas. Kalta visuomenė ir šeima. Pirmiausia, aišku, šeima. Ji duoda, privalo duoti vaikui visas pirmines žinias. O visuomenė turi visiems užtikrinti normalias gyvenimo sąlygas. Kol taip nėra... Dauguma žmonių tokių neturi. Tai juos ir skatina nusikalsti, kai tokių sąlygų nėra. Tie, kurie linkę nusikalsti, recidyvistai, tai jų gyvenimo būdas. Skurdus bagažas, nėra pagarbos, meilės kitiems.
4. Ne. Ta taisyklė, mano nuomone, turėtų tik viena institucija spręsti, o kai čia pradėtų visi, tai chaosas. Įstatymai dabar gerai numato.

Ekspertas Nr. 7 (E7)

1. „Prieš“, nes nusikaltėliai negalvoja apie gresiančią bausmę darydami nusikalstamą veiką.
2. Negeresnė.
3. Pačios įvairiausias. Dauguma be rimtų priežasčių, stikliuko nedavė ar cigaretės. Peilis po ranka.
4. Reikėtų, kad būtų numatyta, bet nereiškia, kad taikytų. Nieko blogo, kad būtų. Atskiri atvejai būtų vertinami.

Ekspertas Nr. 8 (E8)

1. „Prieš“. Visa Europa eina link to. Daug kur net nėra įkalinimo iki gyvos galvos, tik 20 metų.
2. Nei vienas, nei kitas. Bendra aplinka – socialinė ir ekonominė geriausia prevencija.
3. Sunki socialinė padėtis, girtavimas. Degraduoja.

4. Taip, būtina, nes visa Europa eina link to.

Ekspertas Nr. 9 (E9)

1. Nei „už“ nei „prieš“. Todėl, kad tai teorinio pobūdžio klausimas. Tapus ES nare, negali tokia bausmė egzistuoti.
2. Reikėtų klausti tų, kuriems gresia, ko jie labiau bijo. Kaip prokuroras, tai, manau, kad tai nereikalingas klausimas. O kaip žmogus, tai gal baisiau mirtis. Abi pakankamai griežtos. Tačiau nuteistasis iki gyvos galvos gali vėliau išeiti, kai žino, kad gali svarstyti ir paleisti. Vėl gali keršyti ir grasinti. Nebent tik visiškai pensiniame amžiuje, kai jau nebegali nieko padaryti.
3. Paties nusikaltimo padarymo aplinkybės, motyvai, tikslai. Pati asmenybė, tuo labiau, jei praeityje teistas ne kartą. Tik recidyvistams skiria iki gyvos galvos. Taip ir turėtų būti. Dažnai ne pirmą kartą nusikaltęs. Jie neišsilavinę, socialiai nesusaistyti. Esminiai – pats nusikaltimo pobūdis, teistumai. Pavojingi recidyvistai, kaip įstatyme apibrėžta sąvoka.
4. Ne. Todėl, kad laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė istoriškai susiformavo kaip švelnesnė mirties bausmės atžvilgiu. Mirties bausmės panaikinimo atveju, jis lieka gyvas, bet be teisės ateityje nusikalsti. Pats pavadinimas tai suponuoja, kad nebūtų paleistas ir dar ką nors padarytų. Ji tik išimtiniais atvejais skiriama. Todėl teismas atsižvelgdamas į visas aplinkybes, tokią bausmę skiria. Todėl ir neturėtų išeiti į laisvę. Galbūt sulaukus senatvės, bet tai tik pasvarstymas. Ne. Geriau tada prailginti terminuoto laisvės atėmimo bausmes. Nes dabar maksimumas 20 metų. Jei griežtina, tai ir tą ir tą, kad nebūtų didelio skirtumo tarp laisvės atėmimo iki gyvos galvos ir terminuoto laisvės atėmimo maksimumo.